P. 326

REVISTA DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR

ICED.

Tomul 36

3-4

1991

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Fw. 10046

https://biblioteca-digitala.ro

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef :

ALEXANDRU DOBRE

Membri :

Acad. ZOE DUMITRESCU BUȘULENGA ; acad. ION COTEANU ; prof. ALEXANDRU BĂLĂCI, membru corespondent al Academiei Române ; TIBERIU ALEXANDRU ; STANCA CIOBANU ; ION H. CIUBOTARU ; NICOLAE CONSTANTINESCU ; CONSTANTIN COSTEA ; ION CUCEU ; IORDAN DATCU ; GABRIEL GHEORGHE ; ION GHINOIU ; ION ILIȘIU (redactor-șef adjunct) ; SABINA ISPAS (secretar responsabil de redacție) ; MARIN MARIAN ; ILIE MOISE ; I. OPRIȘAN ; SPERANȚA RĂDULESCU ; MIHAIL M. ROBEA ; BORIS ZDERCIUC

Responsabil de număr :

GABRIEL GHEORGHE

Autorii sînt rugați să înainteze articolele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar dactilogramele și notele muzicale vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor din text se va face în ordinea numerelor. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor publicate revine autorilor lor.

În țară, abonamentele la „Revista de etnografie și folclor" se fac prin Oficiile PTTR.

Comenzile din străinătate, pentru revistele apărute la Editura Academiei Române, se vor adresa la ROMPRESFILATELIA, Sectorul export-import presă, P.O.Box 12—201, telex 10376, prsfi r 78104, București, Calea Griviței nr. 64—66.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Colegiului de redacție al „Revistei de etnografie și folclor".

La „Revue d'ethnographie et de folklore" paraît 6 fois par an. Toute commande de l'étranger pour les revues parues aux Éditions de l'Académie Roumaine sera adressée à ROMPRESFILATELIA, Sectorul export-import presă, P.O.Box 12—201, télex 10376, prsfi r 78104, Bucarest, Calea Griviței 64—66, Roumanie.

En Roumanie vous pouvez vous abonner aux bureaux de poste.

APARE DE 6 ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI
București
71102 Calea Victoriei 125

https://biblioteca-digitala.ro

P. 326

REVISTA
DE
ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR

Tomul 36 — 1991 — Nr. 3—4

SUMAR

STUDII

I. C. CHIŢIMIA, Filologie paremiologică şi unitatea poporului român 107
GABRIEL GHEORGHE, Proverbele şi istoria limbilor europene 111
DUMITRU STANCIU, Modele de generare şi selecţie în proverb (I) 131
WOLFGANG MIEDER, General thoughts on the nature of the proverb 151

MATERIALE

PANDELE OLTEANU, Contribuţii la o istorie a paremiologiei româneşti în context comparat 165
CONSTANTIN NEGREANU, Petre Ispirescu şi limba populară (locuţiuni, expresii, proverbe) 179

NOTE ŞI DISCUŢII

MIHAI RĂDULESCU, Maria Manolescu 193
DUMITRU STANCIU, Definiţii ale proverbului şi zicătorii 195
ALEXANDRU DOBRE şi MARIA RAFAILĂ, O colecţie de proverbe şi ghicitori de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea 198
I.C. CHIŢIMIA, Necesitatea şi prioritatea unui corpus paremiologic românesc . . 200

REF, tom 36, nr. 3 — 4, p. 105—204, Bucureşti, 1991

Institutul BIBLIOTECA de Folclor

Fw. 10046

https://biblioteca-digitala.ro

REVUE D'ETHNOGRAPHIE ET DE FOLKLORE

Tome 36 1991 Nos 3—4

SOMMAIRE

ÉTUDES

I.C. CHIŢIMIA, Philologie parémiologique et l'unité du peuple roumain . . . 107
GABRIEL GHEORGHE, Les proverbes et l'histoire des langues européennes . 111
DUMITRU STANCIU, Modèles d'engendrement et sélection des proverbes(I) . 131
WOLFGANG MIEDER, General thoughts on the nature of the proverb . . . 151

MATÉRIAUX

PANDELE OLTEANU, Contributions à une histoire de la parémiologie roumaine en contexte comparé 165
CONSTANTIN NEGREANU, Petre Ispirescu et le langage populaire (locutions, expressions, proverbes) 179

NOTES ET DISCUSSIONS

MIHAI RĂDULESCU, Maria Manolescu 193
DUMITRU STANCIU, Définitions du proverbe et du dicton 195
ALEXANDRU DOBRE et MARIA RAFAILĂ, Une collection des proverbes et des devinettes de la fin du XVIIIe siècle 198
I.C. CHIŢIMIA, La nécessité et la priorité d'un corpus parémiologique roumain . 200

REF, tome 36, nos 3—4, p. 105—204, Bucarest, 1991

https://biblioteca-digitala.ro

FILOLOGIE PAREMIOLOGICĂ ȘI UNITATEA POPORULUI ROMÂN*

I. C. CHIȚIMIA

Studiile paremiologice au luat o mare dezvoltare în ultimele decenii, cercetările fiind întreprinse din diferite unghiuri și cu metodedi-verse. Ele continuă cu succes și pot aduce noi lămuriri și contribuții, sub raport folcloristic, lingvistic, istoric, filozofic etc. (paremiologia se pretează la așa ceva).

Paremiile, în general, închegate în proverbe finite de mare viabilitate și circulație, iar din acestea intrînd în uz doar părți esențiale sub formă de *zicale* („bate fierul", de pildă, sau „vorbești de lup"), se integrează limbajului comun ca metafore sau comparații. Proverbialitatea înseamnă în fapt metaforizare. Proverbele țin de epoci diferite de cultură și civilizație. Unele au luat naștere în vremuri foarte vechi și au înscris în vocabularele lor această vechime, după cum altele poartă semne pentru epoci de civilizație mai noi.

În acest sens se poate face analiza unor proverbe care dovedesc unitatea de viață și de cultură românească, precum și continuitatea acesteia de-a lungul timpului. Examenul atent din punct de vedere istorico-lingvistic devine uneori grăitor.

În primul rînd, cînd un proverb de formulare specifică se întîlnește nu numai în dacoromână, ci și în aromână sau istroromână, unitatea teritorială veche de cultură, inclusiv de limbaj comun pe teritoriu larg, devine lege. În al doilea rînd, formulările multiple, în limbaj vechi sau evoluat, la același proverb, arată continuitatea indiscutabilă [1]. La un asemenea examen se pretează, bunăoară, proverbul „Au mîncat aguridă părinții și și-au strepezit copiii dinții" [2], care în formulare aromână sună (o variantă) : „Ciace și maia marîncu crecele și lu fecioari legu dinți" [3]. Mai întîi interesează aici verbele a *strepezi* din dacoromână și a *lega* din aromână. *A strepezi* este considerat de dicționarele noastre ca provenind dintr-un latin reconstituit **extorpidire*, latina cunoscînd adj. *torpidus* cu sensul de 'amorțit'.

* Comunicare prezentată la Al III-lea Simpozion de Paremiologie, desfășurat la Porțile de Fier II, 11 — 12 iunie 1988.

[1] Vezi unele date în lucrarea noastră *Folclorul românesc în perspectivă comparată*, București, 1971, p. 242 — 249.

[2] În varianta foarte elocventă „Părinții au mîncat aguridă și dinții fiilor s-au strepezit", a fost înregistrat încă de *Biblia lui Șerban Cantacuzino*, din 1688, cf. ediția jubiliară, București, 1988, p. 513 (versetul 29). Pentru corelații multiple vezi Gabriel Gheorghe, *Proverbele românești și proverbele lumii romanice*, București, 1986, grupajul de sub nr. 31.

[3] Cf. Gabriel Gheorghe, *op.cit.*, nr. 31.

REF, tom 36, nr. 3—4, p. 107 — 110, București, 1991

https://biblioteca-digitala.ro

Este însă mai probabil, pe linie indo-europeană, un autohtonism. Oricum, latin sau de substrat, este un cuvînt din fondul primordial de cuvinte al limbii române. Celălalt verb, din aromână, *a lega*, ridică probleme mai importante. El are tot sensul de 'a strepezi' în „lu feciori *legu* dinți" și provine din lat. *allego* prin afereza lui *a*, ajuns în italiană cu același sens de 'a strepezi' (dinții). Verbul în italiană are mai multe sensuri, dar și pe acesta conotativ și numai pentru dinți : 'allegare i denti'. El se află și în limba franceză sub forma *allegir*, cu sens apropiat, putin luat în considerație, probabil pentru că în franceză nu apare un proverb cu „strepezirea dinților".

Cu acest al doilea verb există proverbe în italiană, de pildă : „Tal susina mangia il padre che *allega i denti* al figliuolo". În fond, proverbul își are, ca răspîndire, izvorul în *Biblie*, și anume în profecirea lui Ieremia : „Părinții au mîncat aguridă și copiilor li s-au strepezit dinții" (XXXI, 29) [4], *Vulgata* avînd formularea : „Patres comederunt uvam acerbam et *dentes filiorum obstupuerunt*" (obstupescunt în alte versiuni), verbul latin *obstupeo* (sau *obstupesco*) neavînd sensul exact de 'a strepezi', ci pe cel de 'a-și pierde simțirea', 'a ameți', 'a rămîne cu gura căscată', deci acordîndu-i-se un nou sens conotativ, ca și în cazul altor versiuni europene care nu cunosc sintagma *a strepezi dinții* și folosesc aproximația.

Așadar, vechea paremie a căpătat în mod expres forma de proverb finit în special în limba română, cu varianta aromână apropiată (lingvistic foarte veche) și altele moderne aidoma, în Transilvania, Moldova, Muntenia etc. și, prin urmare, dintr-o dată un asemenea proverb arată vechime, continuitate și unitate în viața poporului român.

Dar cu analiza se poate merge mai departe, pentru partea lingvistică a proverbului. Dacă termenul *a strepezi* (folosit numai în sintagma *a strepezi dinții*) pare să fie de substrat, dacă termenului *strugure* nu i s-a găsit etimologia (sau nu i s-a dat o etimologie) și el pare să fie tot de substrat, căci strămoșii daci erau prin excelență cultivatori de vii, atunci nu știm de ce poporul român ar fi așteptat să împrumute termenul *aguridă* pentru 'strugurele necopt' din neogreacă, cum spun dicționarele, și nu l-ar fi moștenit din străbuni [5].

Personal consider că cei trei termeni sînt de origine dacică, mai cu seamă că ei conțin consoane dure, specifice tuturor cuvintelor autohtone.

Alt proverb de expresă continuitate și unitate național-românească este „Bate fierul pînă-i cald", cu numeroase variante tipic proverbiale, cu existență identică, păstrat și în aromână („Bate herul pînă îi cald") și în istroromână („Bate flijru pira-j cald") [6]. Desigur, cele din provinciile daco-române sînt aidoma și deosebit de multe. De asemenea, multe și foarte expresive sînt culegerile pentru „Capul face, capul trage" în graiurile dacoromâne, precum și forma identică din aromână „Caplu face, caplu tradze". Grăitor, în problema care ne interesează, este „Ieftin la făină și scump la tărîțe", cu corespondentul din ar. „Scumpu la tîrțe ș-eftin la fărină" [7]. Aici este de observat că termenul *scump*, primit din sla-

[4] Vezi și mai sus, nota 2.

[5] Corespondența cu ngr. *agurida* nu poate fi probabil decît o întîlnire pe linie de substrat.

[6] Vezi reproduceri la G. Gheorghe, *op.cit.*, nr. 42.

[7] *Ibidem*, nr. 197.

https://biblioteca-digitala.ro

vonă, are în proverb sensul concret de 'scumpetea mărfii', dar în limba română a căpătat și sensul abstract de 'drag', 'iubit', pe cînd limbile slave, pentru acest sens, au adoptat toate, derivatele din protosl. **dorg* : pol. *drogi*, ceh. *drahý*, rus. *dorogi* etc. Limba română a fost în general predispusă, în dezvoltarea ei pentru multiple conotații, deci și de data aceasta.

Interesant este proverbul „Limba taie mai rău ca sabia", metaforic însemnînd 'vorba rea rănește mai dureros decît o armă', în aromână corespunzînd paremia „Multe ori s'talie cu limba cama mult ca cu coarda", adică „De multe ori se taie cu limba mai mult ca cu coarda" [8]. Interesantă este aici sintagma „ca cu coarda". Deci cum vine tăierea cu coarda? *Coarda* aci are accepția tot de 'sabie', ca și în proverbul aromân „Cari scoate coarda di coardă va s'keară" [9] (Cine scoate sabia de sabie va să piară). Termenul *korda*, existent la slavi, are în albaneză corespondentul *kordhë*, cu același sens, este deci vechi, de substrat, atestînd vechimea proverbului românesc și răspîndirea, în variantele lui, pe tot teritoriul de formare a poporului român și a limbii române.

Un proverb semnificativ pentru problema continuității și unității de viață și cultură românească îl reprezintă „Cum îți vei așterne, așa vei dormi", întîlnit la aromâni sub forma „Cum va'ți așterñi, ași va s'dorni", iar la istroromâni : „Cum ț-ai șternut patu, șa vei durmi" [10], acesta din urmă avînd un corespondent grăitor în cel din Transilvania : „Cum îți vei face patul, așa vei durmi" [11]. Deci corespondențele sînt elocvente și răspîndite pe tot spațiul ocupat din vechime de poporul român. Ele sînt parcă în legătură vitală și circulă ca sîngele într-un organism viu. Chiar dacă variante se găsesc și în alte culturi și limbi, cele românești sînt marcate de anumite structuri și expresii care le dau unitate specifică. Aceeași demonstrație o poate face și un proverb ca „Munte cu munte nu se întîlnește, dar om cu om întotdeauna". De fapt, formularea cea mai poetică și singular românească sună : „Munte cu munte se întîlnește, darmite om cu om", plecîndu-se de la basmul în care munții se întîlnesc, se bat cap în cap, iar acolo țîșnește apa vie, dătătoare de viață, formulare proverbială care nu se află în nici o altă cultură populară [12]. În aromână proverbul zice : „Munte cu munte nu s-adună, ma omul totna [totdeauna] na și s'na", pentru ca în istroromână să se aducă și o exprimare proprie : „Codru stan eu loc, oamiri se contresc" [13].

Pentru aceeași idee a unei continuități și unități de istorie și cultură a poporului nostru poate fi invocat proverbul „Ochii care nu se văd se uită", cu formularea aromână „ Ocl'i ţe nu's ved, curund *se-agîrșesc*", în care este problematic că verbul ar descinde, cum se crede, din vsl.

[8] *Ibidem*, nr. 220. De fapt, „tăierea cu coarda", fără o legătură directă, se apropie de practica populară de „tăiere în felii a mămăligii cu aţa" (un fel de coardă subțire).

[9] Proverbul la Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân*, București, 1963, p. 301.

[10] Cf. G. Gheorghe, *op.cit.*, nr. 136.

[11] Înregistrat de Elie Cristea, *Proverbe, maxime, asemănări și idiotisme, colectate din graiul românilor din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1901, p. 60.

[12] În toate culturile circulă însă în forme asemănătoare, ca, de exemplu, în folclorul polonez : „Góra z góra się nie zajedzie, ale człowiek z człowiekiem zawsze" (Munte cu munte nu se întîlnește, dar om cu om întotdeauna).

[13] Alte corelații la G. Gheorghe, *op.cit.*, nr. 260, între care și o altă variantă aromânească : „Munte cu munte nu s'andumiseaşte, ma omlu na oară" [citeodată].

https://biblioteca-digitala.ro

grešiti [14], care a rămas totuși cu sensul clar de 'a greși', fiind mai probabil un element de moștenire pe o altă linie, ce își așteaptă limpezirea.

În fond, corelațiile paremiologice române, aromâne și istroromâne, care dovedesc o moștenire comună și de durată, sînt foarte numeroase, se ridică la peste 80, dar ne oprim la exemplele și considerațiile expuse pînă aici.

În final vrem să atingem problema nașterii și circulației în general a elementelor paremiologice. Este neîndoielnic că ele au luat naștere în medii populare, dar și în sfere înalte de cultură, sub formă de maxime, sentințe, aforisme, emise de mari oameni de carte. Cele născute jos, cele mai expresive dintre ele, au intrat în limbajul comun al tuturor vorbitorilor unei limbi (în primul rînd materne), ca mijloace de clară exprimare metaforică sau alegorică. Cele de sus au coborît și coboară mereu, prin învățătură și cultură, în rîndul maselor. Au fost culese ca atare. Un exemplu : sentința antică „Quot capita, tot sensus", intrată în drama lui Trentius Afer, *Phormio*, în formularea „Quot homines, tot sententiae", precum și în opera lui Cicero, *De finibus bonorum et malorum libri*, a fost culeasă din medii anonime, la noi, între alții de Iordache Golescu sau de I.C. Hințescu : „Cîte capete, atîtea păreri" (și alte variante) și în aromână : „Cîți oamini ahinti minți".

Cu existența multor altor asemenea exemple, vrem să spunem că circulația se face progresiv dinspre un pol spre altul în sînul aceleiași culturi și elementele paremiologice au devenit și continuă să devină bunuri comune. Ele sînt cele care, între altele, fac distincția în gîndirea și existența unui popor în comunitatea largă a altor popoare ale lumii.

PHILOLOGIE PARÉMIOLOGIQUE ET L'UNITÉ DU PEUPLE ROUMAIN

(Résumé)

En partant d'un nombre de proverbes *en termes typiques*, qu'il analyse non seulement au point de vue folkloristique, mais aussi philologique, proverbes existants dans les dialectes dacoroumain, aroumain et istroroumain, enregistrés depuis longtemps jusqu'aujourd'hui, l'auteur produit avec assurance des arguments, aussi par cette voie, de l'unité du peuple roumain au cours de l'histoire.

[14] Vezi Tache Papahagi, *op.cit.*, p. 65 ; vezi și implicațiile expresiilor slave dependente și complicate (fără corespondente indo-europene) la Al. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, ed. a 2-a, Cracovia, 1957, p. 161 și Fr. Sławski, *Słowsik etymologiczny języka polskiego*, vol. I, Cracovia, 1957, p. 368 — 369.

https://biblioteca-digitala.ro

PROVERBELE ȘI ISTORIA LIMBILOR EUROPENE*

GABRIEL GHEORGHE

1 Sapiens nihil affirmat quod non probat
2 Cine se sprijină pe raţiune este liber să gîndească chiar împotriva unor idei acceptate (Quintilian, *De institutione oratoria*, Cartea II, cap. VIII, § 6).
3 Aci e cheia caracterului limbei româneşti şi numai acela va pătrunde în spiritul ei care se va fi ocupat îndeosebi cu zicătorile române (M. Gaster, *Literatura populară română*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1983, p. 149).
4 Am văzut numeroase teorii prăbuşite în faţa faptelor, însă niciodată n-am văzut un fapt prăbuşit în faţa unei teorii (Francesco Severi, ap. E. Celan, *Materia vie şi radiaţiile*, E.S.E, 1985, p. 242).

I GENERALITĂŢI

Cei mai mulţi cercetători sînt de acord că, pe lîngă funcţia de comunicare, proverbele au şi o capacitate cognitivă, dar o consideră de importanţă minoră, fără anvergură.

În rîndurile care urmează vom prezenta, parţial, rezultatele cercetărilor noastre din care reiese că proverbele pot aduce o contribuţie majoră la corectarea unor erori de fond, în principal, în lingvistică, dar şi în istoria culturii şi civilizaţiei. Altfel spus, paremiologia este menită să recupereze adevărul, să scoată lingvistica din impasul în care se găseşte şi s-o îndrepte spre zona ştiinţifică a lumii.

În cadrul unei anchete UNESCO, la întrebarea „este oare posibil un statut ştiinţific al ştiinţelor morale şi umaniste"?, Levi Strauss dă următorul răspuns: „Autorul prezentului articol şi-a consacrat întreaga sa viaţă practicii ştiinţelor sociale şi umaniste [preistoria, arheologia, istoria, antropologia, lingvistica, filosofia, logica, psihologia — ap. [1], p. 70]. Dar nu se simte deloc jenat să mărturisească că între acestea şi ştiinţele exacte şi naturale nu se poate simula o paritate veritabilă. Unele sînt ştiinţe şi altele nu sînt. Dacă totuşi le desemnăm cu acelaşi termen, o facem în virtutea unei ficţiuni semantice şi a unei speranţe filosofice care nu este confirmată încă. În consecinţă, paralelismul implicat

* *N.B.* Ne îndeplinim plăcuta îndatorire de a exprima, şi pe această cale, întreaga noastră recunoştinţă şi gratitudine doamnei Elisabeth Schulze-Busacker, de la Universitatea din Montréal — Linguistique et Philologie, pentru amabilitatea de-a ne fi trimis, prin bunăvoinţă, referinţele: 3, 4, 5, 6, 7, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 50 ş.a., fără de care acest început de lucrare ar fi beneficiat de o argumentaţie mai puţin riguroasă.

https://biblioteca-digitala.ro

de cele două anchete, chiar numai la nivelul enunțului, mărturisește o viziune imaginară a realității". Științele fizice sînt stabilite de multă vreme, în timp ce științele sociale și umaniste „sînt încă în epoca lor preistorică" (ap. [1], p. 68, 69).

Mai departe, „autorul nu face un mister din convingerea sa : față de științele exacte și naturale, științele sociale sînt în postură de client, în timp ce științele umaniste aspiră să devină discipoli" ([1], p. 70).

În pofida pesimismului lui Levi Strauss, noi ne propunem să dovedim că lingvistica, curățată cu ajutorul paremiologiei de ficțiuni metodologice, poate căpăta statut de știință.

II ASPECTE METODOLOGICE

În cele ce urmează ne propunem să reconstituim realitatea lingvistică după elementele reper ale unor proverbe.

Este știut că proverbele sînt mai conservatoare decît lexicul uzual, cuvinte ieșite din uzul curent al limbii continuînd să fiinţeze în anumite proverbe sau expresii paremice. Explicația acestei împrejurări o găsim în faptul că proverbele leagă între ele, pentru o durată nedeterminată de timp, uneori datorită întîmplării, două sau mai multe cuvinte, din care unul este cerut fie de context, fie de nevoia de rimă (sau asonanță). O dată legate, acestea intră împreună în conștiința vorbitorilor limbii respective, în expresia (proverbul) în cauză. În cazul în care unul din cuvintele legate într-un proverb sau într-o expresie proverbială este eliminat din limba vorbită, pentru rațiuni pe care nu le vom discuta aici, legătura stabilită în proverb îi asigură multă vreme, uneori sute de ani, circulația indirectă în limbă. Pentru că proverbele nu se modifică, în majoritatea cazurilor, chiar în mii de ani.

Aceasta se întîmplă datorită faptului că proverbele și expresiile proverbiale conțin elementele lexicale în sisteme asociative, pe care vorbitorii mai tineri, cei care învață limba, le primesc de-a gata, formulate, prin transmisie spontană, treptat, la contactul dintre generații. Nimănui nu-i trece prin cap să schimbe conținutul unei expresii proverbiale, s-o adapteze, cînd este cazul, la realitatea lexica'ă a generației sale, realitate pe care cei mai mulți nici n-o observă, deoarece astfel de formule-tip apar spontan în limbaj în contextul în care sîntem obișniți să le folosim, dar în mod mecanic, nesupuse nici unei analize de conținut lexical.

În ceea ce privește conservarea proverbelor pe termen lung, din sutele de proverbe cuprinse în studiul Elisabethei Schulze-Busacker [3] să luăm, spre exemplificare, proverbele :

740 *Femme scet ung art avant le deable* (*Eneas*, către 1160 e.n.),

care figurează în aceeași formă, cu mici corecții de ortografie, în 1972 (după peste 800 de ani) :

Femme sait un art avant le diable ([11], p. 187.)

335 *Ce qui est fait n'est pas a fere* (*Claris*, către 1268),

care figurează în aceeași formă, cu o mică corecție de ortografie, în prezent, după circa 700 de ani :

https://biblioteca-digitala.ro

Ce qui est fait n'est pas à faire.

Există numeroase proverbe care circulă și azi în forma în care se găsesc atestate în antichitate, de exemplu : *Cunoaște-te pe tine însuți* și *Ce-i prea mult nu e bun* (ap. [12], p. 19, 20), care sînt menționate de Platon (427 — 347 î.e.n.) în dialogul *Protagoras*, *Cine se aseamănă se adună*, atestat de Cicero, *De senectute*, III, 7, care afirmă că era vechi în vremea sa, acum peste 2000 ani (ap. [12], p. 19) etc. etc.

Exemplele date sînt menite numai să ilustreze caracterul conservator al proverbelor, să gireze metodologia pe care o aplicăm.

II.1 În așa-zisa franceză veche, care „n'était pas une langue au sens moderne, mais un ensemble des dialectes de la France du Nord, n'étant pas non plus un état de langue, du moins dans son aspect lexical . . .” ([13], p. 9.), cuvîntul *mult* era folosit cu o frecvență foarte mare, atît cu sensul de 'mult', cît și cu acela de :

— 'foarte' (*Danube, un flum mult grant*, [2], p. 8).

— 'tare' (*Mult est fols ki el en espeire*, [3], p. 290, 295, 305).

— 'numeros' (*Mult virent genz, mult virent nés*, [2], p. 26) etc.

Deși *mult* a fost eliminat din lexicul francez, se pare în sec. XVI, el continuă să circule, indirect, în franceza modernă, prin intermediul proverbelor și expresiilor în care a fost cuprins, pentru rațiunile arătate.

Să exemplificăm cu cîteva proverbe franceze care ilustrează această realitate :

a. *Amour peut moult, argent peut tout* ([9], I, p. XXVI, II, p. 171, [28], p. 19).

b. *Arbre molt ramé fait à peine bon fruit* ([9], II, p. 386).

c. *L'homme qui moult boit tard paye ce qu'il doi(b)t* ([9], I, p. 170).

II.2 În română curentă, un cuvînt *Iama* de sine stătător nu este cunoscut. Cu toate acestea, îl găsim într-o expresie proverbială populară folosită de toate păturile populației, inclusiv acele straturi în care, pînă după al doilea război mondial, o mare parte din populație era analfabetă : (*A da Iama*-n vite, găini etc., cu sensul de „a da moarte-n vite, găini etc.” (Iama = zeul morții în religia vedică — [38], p. 48 — 55).

Iama a dispărut, ca realitate nominală, din spațiul românesc, cu foarte mult timp în urmă. Cu toate acestea, principiile religiei vedice, foarte asemănătoare cu cele creștine, continuă să fie aplicate de populație, în obiceiuri transmise din tată-n fiu. Este explicația realității că românii sînt creștini dinainte de creștinism sau, cum spune savantul german Friedrich Hayer : „Românii sînt poporul din Europa care s-a născut creștin”.

Numai astfel se explică persistența unor relicte ca cel de care vorbim, conservat cu siguranță pe parcursul a peste două milenii, cuvîntul sau expresia în cauză neputînd fi identificate în alte limbi europene, nici în elină, nici în latină, dar găsindu-se în sanscrită.

II.3 În limba italiană un cuvînt *reo,a* = 'rău' nu există, dar figurează în proverbe. Iată două exemple :

a. *Buona guardia schiva* **ria** *ventura* ([14], p. 177).

b. *Buono studio rompe* **rea** *fortuna* ([14], p. 178).

Astfel de relicte, grăitoare pentru limba vorbită cu mult timp în urmă, se găsesc în toate limbile, ceea ce justifică o cercetare în acest

https://biblioteca-digitala.ro

sens cu scopul de-a obține, prin arheologie lingvistică, cu ajutorul paremiologiei, recuperarea, măcar parțială, a limbii primare a spațiului european.

Asupra reușitei sau nereușitei acestei întreprinderi temerare urmează să se pronunțe oamenii de știință după expunerea temeiurilor pe care lucrarea se sprijină, pentru care acest articol nu este decît o succintă prezentare informativă.

Exemplele din franceza, ca și cele din italiana veche, menționate, constituie numai o formă de verificare că metodologia pe care o aplicăm este logică și corectă.

III PREZENTAREA LUCRĂRII

În continuare vom prezenta elementele care argumentează ipoteza pe care o punem în discuție. Pentru că materialul care o justifică este foarte bogat, ne vom mulțumi să oferim unul-două, maximum trei exemple ilustrative pentru un fapt de limbă din cele folosite ca temeiuri.

Am constatat că în limba franceză populară, din secolele XII — XIV (1101 — 1399), uneori și din secolele ulterioare, pentru care avem înregistrări scrise, certe, se găsesc numeroase cuvinte care fac parte și din vocabularul „țărănesc", de uz curent și azi în limba română, multe din acestea nefigurînd în elină și în latină.

Iată faptele de limbă pe care ne întemeiem ipoteza :

1 **Ades**, cuvînt din lexicul fundamental al limbii române, neidentificat în elină și latină și nici în altă limbă europeană. Sensul principal : 'în repetate rînduri', 'des' [29].

A fost identificat, de numeroase ori, în proverbe din așa-zisa franceză veche, cu același înțeles. Exemple :

1.1 **Adès** *vaut miex amis en voie/Que ne font deniers en corroie* (*Roman de la Rose*, t. II, v. 4962, sec. XIII, ap. [9], II, p. 171).

1.2 **Adés** *chante le cucu de soy mesmes* ([8], 24).

1.3 — 1.12 Alte exemple : [8], 23, 25, 26, 511 ; [9], p. 135 ; [3], p. 53, 294, 308 ; [21], p. 36, 51 ; [37], 53 ; etc.

2 **Coeă**, cuvînt din lexicul fundamental al limbii române, neidentificat în elină și în latină și nici în limbile moderne din Europa. Sensul principal : 'aluat pentru produse de panificație, de patiserie' [29]. Etimologie necunoscută [29].

A fost identificat într-un proverb din Țara Béarn, din sudul Franței.

2.1 *Nou minyen pas la* **coque**/*Toutz lous qui hèn au hourn* ([25], p. 109).

3 **Cloșcă**, cuvînt din lexicul fundamental al limbii române, neidentificat în elină și în latină și nici în alte limbi europene. Sensul principal : 'găină (p. gener. pasăre) care clocește, sau care a scos pui de curînd' [29].

A fost identificat în proverbe din Țara Béarn din sudul Franței.

3.1 *Qui-s bire de l'hort pouletz et* **clouque** (= poule-mère),/*Ha tous temps herbes ta la soupe* ([25] p. 17).

3.2 **Clouqueya** *n'èy pas ha l'oueü* ([24], p. 24).

https://biblioteca-digitala.ro

4 **Căuta**, verb de conjugarea I, din lexicul fundamental al limbii române, neidentificat în elină și, cu sensul din română, nici în latină sau în altă limbă europeană. Sensul principal: 'a încerca să găsești ceva sau pe cineva; a umbla după. . .' [29].
A fost ientificat în *Eracle* (1176 — 1184) de Gautier d'Arras.

4.1 *Cui* **caut**? *li biens vaint en la fin* (ap. [3], p. 67).

5 **Da**, adverb, din lexicul fundamental al limbii române, neidentificat în latină și elină, dar figurînd în bulgară, în rusă și în sîrbocroată. Este *cea mai scurtă și cea mai clară particulă afirmativă*. Sensul principal: se folosește pentru a răspunde afirmativ la o întrebare [29], pentru a confirma o împrejurare, a da un consimțămînt etc.

5.1 *En amour* **da**, *non en guerre* (La Fontaine, *Fer.*, ap. [30.2.], p. 945).

5.2 *Et pourtant papa Dit que je suis bête; Est-ce ma faut*, **da**! *S'il m'a fait comme ça* (Scribe et Poirson, *Le Nouveau Pourceaugnac*, sc. 4, ap. [30.2], p. 945).

5.3 *Oui*-**da**, expresie curentă în limba franceză (v. [30.2.], p. 945, [31], p. 283 etc.).

6 **Nu**, adverb, din lexicul fundamental al limbii române, neidentificat în elină și latină și nici în alte limbi moderne din Europa. *Este cea mai scurtă și mai netă particulă negativă*. Sensul principal: exprimă dezacordul sau împotrivirea la o împrejurare, refuzul unui consimțămînt etc.

6.1 **Nou** *cau pas dise tout ço que* **om** *sap,/Ni minya tout ço qui* **om pot** ([24], p. 75).

6.2 *De l'homi maridat/* **Nou**-*n y-ha que la* **mieytat** ([25], p. 44).
În proverbe acest **nu** figurează de zeci de ori: v. [24], numai pe p. 74—85 de 41 de ori (!), [25], de cel puțin 50 de ori etc., ceea ce dovedește că vorba era de folosință curentă.

7 **Mușca**, verb de conjugarea I, din lexicul fundamental al limbii române, neidentificat în elină și în latină, nici într-o limbă europeană modernă. Etimologie necunoscută [29]. Sens principal: 'a apuca cu dinții și a strînge tare, provocînd durere, rănind sau sfîșiind' [29].
A fost identificat într-un proverb conținut într-un manuscris cunoscut sub titulatura *Bonum Spatium*, în a 2-a jumătate a sec. XIV, și în diverse expresii populare franceze.

7.1 *Volunté de folle et vache qui* **mouche** *sont trop fors a tenir* (ap. [8], 2498).

7.2 **Mouché**! (exclamation populaire pour . . .pincé!) etc. ([30.3], p. 644).

8 **Nuc**, substantiv comun din lexicul fundamental al limbii române, neidentificat în elină și în latină. În latină *nux* reprezenta un termen generic pentru „toate fructele cu coajă, sau a căror coajă este dură: castane, nuci, migdale, la unii autori (Pliniu, Livius, Virgiliu) prin acest substantiv definindu-se și pomul fructifer, respectiv nucul, la Virgiliu și migdalul". Nu a fost găsit nici în limbi moderne din Europa. Sens principal: 'pom fructifer cu coroană bogată, cu frunze penat-compuse, avînd un miros pătrunzător. . . , cu fructe drupe cu semințe comestibile și cu lemn de calitate superioară. . .' [29].
A fost identificat într-un proverb din Țara Béarn.

https://biblioteca-digitala.ro

8.1 *Que-s pause coum lou boeu a l'oumpre (oumbre) deu* **nougue** ([25], p. 24).

9 **Pișea**, verb de conjugarea I, din lexicul fundamental al limbii române, neidentificat în elină și în latină, nici în limbile moderne din Europa. Etimologie necunoscută [29]. Sensuri principale: a. 'a prinde cu degetele pielea sau carnea cuiva, ridicînd-o sau strîngînd-o și provocînd o senzație dureroasă'; b. 'a se alege cu ceva (dintr-o activitate)' [29].

A fost identificat într-un proverb, *identic cu cel românesc*, din Țara *Béarn*, în două colecții:

9.1 *Qui arré* nou *risque,/Arré* **nou pisque** ([24], p. 99, [25], p. 60).

10 **Rău**, adjectiv, substantiv și adverb din lexicul fundamental al limbii române, neidentificat în elină și în limbile moderne europene. În latină există un termen juridic *reus*, *i*, care înseamnă 'parte într-un proces' (Cic.), 'acuzat' (Cic., Hor.), 'debitor' (Cic.) etc., dar care nu are și sensul din română, cel care se găsește în franceza veche și, cel puțin, și în italiana veche (v. § II.3, mai sus). Sensul principal: 'care are însușiri negative, lipsit de calități' etc. [29], antiteza lui „bine".

Figurează în proverbe din franceza veche și medievală, în două forme:

10.1 **Rêou** *tên d'iver, santa dê viel ômë. . .* ([25], p. 39, [39], II, p. 375 și alte culegeri în langue d'oc).

10.2 *La pire* **riens** *qui soit c'est male famme* (ms. 25545, Bibl.Naț.Fr., întocmit către 1317, ap. [8], 1030, [3] p. 24, 232, ~ [9],—I, p. 149 — sec. XIII).

10.3 *Amor veint tute* **rien** ([15], 361, [8], 89, [3], p. 180). etc.

Notă: După cum se vede, înainte de a însemna 'nimic', **rien** a însemnat 'rău'.

11 **Prins**, adjectiv, substantiv și participiu trecut al verbului a prinde (echivalentul lat. *prehendere*), din lexicul fundamental al limbii române, neidentificat (part. trecut) în elină și în latină și nici în limbile moderne europene. Sensul principal: apucat, cu mîna, cu ajutorul unui instrument; căzut în mîinile, în lațul cuiva etc.

Figurează în numeroase proverbe și expresii din franceza medievală și modernă.

11.1 *La maladie* **a prins** *son tour* (ms. sec. XV, intitulat *Proverbia Gallica*, ap. [9], I, p. 177).

11.2 *Fille fiancée n'est* **prinse**, *ny laisée* (ms. sec. XVI, *Adages français*, ap. [9], I, p. 153).

11.3 *Qui est* **prins**, *il a tort* ([9], II, p. 298, [28], p. 12).

11.4 — 11.8 Alte exemple: ([8], 1931, 2047, 2299, [28], p. 7, 9).

12 **Sigur**, adjectiv și adverb din lexicul fundamental al limbii române, neidentificat în elină, în latină și în limbile europene moderne. Sensul principal: neîndoielnic.

A fost identificat de mai multe ori în proverbe și în texte medievale franceze:

12.1 „. . . **E de sigur** n'o-ouriou rosou" ([49], p. 372).

12.2 „. . . mas s'eu fos **segura**, mais bontatz, n'agr'assatz per qu'eu n'ai rancura" (Pierre d'Auvergne, sec. XII, ap. [37], p. 53).

V. și „. . . n'at crey pas, mes que m'en bouy **assegura**' ([25], p. 102).

https://biblioteca-digitala.ro

Alte exemple: 12.3. — 12.5. **(De) sigur** ([49], p. 370, 365, 359), 12.6. — 12.18. **Segur**, fem: **segure** ([23], versurile 1458, 34874, 29136, 1012, 3906, 4762, 39458, 39509, 716, 35412, 40662, 6521, [25], p. 39) etc.

13 **Ales**, adjectiv, substantiv, participiu trecut al verbului a alege (corespondentul lat. *allegere*) din lexicul fundamental al limbii române, neidentificat (part. trecut) în elină și în latină și nici în limbile moderne din Europa. Sensul principal: deosebit dintr-un grup, selectat etc.

Figurează în proverbe și în texte din franceza veche și medievală:

13.1 *Nus prodom ne puet vivre assès/Ne malvais trop tost estre* **alés** (*Partonopeus de Blois*, avant 1188, vers. 5463 — 64, ap. [7], p. 164).

14 **Oaie**, substantiv din lexicul fundamental al limbii române, neidentificat în elină, în latină și în limbile europene moderne. Sensul principal: 'animal domestic, rumegător, crescut pentru lînă, lapte și carne' [29].

Figurează în proverbe, în texte din sec. XII, iar în limbajul din centrul și vestul Franței se folosea și la începutul veacului sub forma **ouaille** [44]. Pe harta cuprinsă în referința 44 (Carte 10, 1902 — 1910, J. Gillieron) se vede că **ouaille** era încă termen de uz curent pe circa o treime din teritoriul Franței (!) în regiunile Gascogne (în care se cuprinde și Țara Béarn), Languedoc intérieur, Ouest. De asemenea, se folosește și azi în terminologia religioasă.

14.1 *Chacune* **ouaille** *cherche sa pareille* ([9], I, p. 124, [30.3.], p. 877).

14.2 *A qui* **ouailles** *et troupeau/Ne manque toison, laine, ne peau* ([9], I, p. 124).

14.3 **Ouaille** *cornue et vache pançue/Ne la change et ne mue/Par ce qu'elles sont les meilleurs* ([9], I, p. 124).

15 **Băga**, verb de conjugarea I, din lexicul fundamental al limbii române, neidentificat în elină, în latină și nici în limbile moderne din Europa. Etimologie necunoscută [29]. Sensul principal: 'a face să intre sau a intra undeva (în ceva), a (se) introduce, a (se) vîrî' [29].

Cu sensul din română cuvîntul a fost identificat într-o expresie populară:

15.1 *Se* **baguer** *le noeud* ([45], p. 21).

A se vedea și sanscritul *bhaga* 'plaisir d'amour, dieu de l'hymen' [47], 'vagin' [48].

16 **Scuipa**, verb conjugarea I, din lexicul fundamental al limbii române, neidentificat în elină, în latină și în limbile europene moderne. Sensul principal: 'a elimina din gură salivă, flegmă, sînge, cu o poziție specifică a buzelor și a limbii' [~29].

A fost identificat în proverbe din Țara Béarn:

16.1 **Escoupi-s** *aus digtz ta gaha pus* ([25], p. 32).

16.2 *Que y* **escoupeix**,/*Coum u aboucat* **sus** *u escut de seix liures* ([25], p. 59).

17 **Sur**, adjectiv din lexicul popular al limbii române, neidentificat în elină și în latină și nici în limbile europene occidentale. În bulgară apare un echivalent **sir**, iar în sîrbocroată și în macedo-

https://biblioteca-digitala.ro

neană un echivalent **sur.** Sensul principal: 'de o culoare intermediară, între alb și negru, cenușiu' [29].

A fost identificat în *La Chanson de Roland* (probabil sec. XI) și în ref. [23], sec. XII:

17.1 „Li Marganices sist sur un ceval **sor**" ([36], vers 1943).

17.2 „**Sor**, d'un blond doré, fauve, alezan" (en parlant d'un cheval) ([23], III, p. 147, vers 6024).

17.3 — 17.5 **Sor** apare și în versurile 7418, 23914 și 41329 [23].

18 **Nea**, substantiv din lexicul popular al limbii române, neidentificat în elină și în latină (derivarea lui **nea** din *nix*, *nivis* nu este justificată) și nici în limbile europene moderne. Sensul principal: 'zăpadă' [29].

A fost identificat în ghicitori și proverbe din Țara Béarn:

18.1 *Blangue coum la* **nèu**, *negre coum la cheminèye*. . . ([25], p. 89).

18.2 „Bed ere here, bed eth (lou) hibèr/ Bed ere **nèu** darrè deu Bèr" ([25], p. 33).

19 **Lene**, substantiv din lexicul fundamental al limbii române, neidentificat în elină și în limbile europene occidentale, figurînd însă în unele limbi slave (rusă, cehă, bulgară, sîrbă etc.). În latină există adverbul *lente* 'încet, moale' și adj. *lentus*, *a*, *um*, cu unele sensuri apropiate, dar nu un substantiv din care să poată deriva cuvîntul românesc. Sensul principal: înclinație spre inactivitate.

A fost identificat într-un proverb din Țara Béarn:

19.1 *Praube coum le* **lèni** = sărac ca lenea ([25], p. 58).

20 **Ou**, substantiv din lexicul fundamental al limbii române, neidentificat în elină și în latină și nici în limbile europene moderne. Sensul principal: celulă care se formează în ovarele femelelor și care conține germenul unei ființe din aceeași speță: la păsări este alcătuit dintr-o coajă calcaroasă, din două membrane, din albuș și gălbenuș, fiind folosit și ca aliment [33.9].

A fost identificat în mai multe proverbe și ghicitori din Provența și din Țara Béarn.

20.1 *Touto galina que canto tant/Fa pas dous* **uou** *lou jour* ([40], p. 60).

20.2 *Non ten galino que noun fan d'***uou**,*/Ni vaquo que noun fa de* **buou** ([40], p. 60).

20.3 *La poule negré que hè l'***oeu** *blanc* ([24], p. 46).

20.4 — 20.7. Alte exemple: [25], p. 10, 78, 89, 99.

21 **Om** (plural: **oameni**) silaba sacră care apare pentru prima dată în Upanișade ca o silabă mistică; eficacitatea psihoterapeutică a lui **Om** este considerată fără limite și pronunțarea ei la începutul și sfîrșitul unei lecții din Veda asigura că studentul va reține cunoștințele dobîndite etc. [46]. Cuvînt din lexicul fundamentul al limbii române, neidentificat în elină și, în această formă, în latină sau în limbile europene moderne. Sensul principal: 'ființă superioară care se deosebește de celelalte viețuitoare prin faptul că posedă facultatea de a gîndi și de a vorbi și capacitatea de a crea unelte pe care le folosește în procesul muncii sociale' [33.9].

https://biblioteca-digitala.ro

A fost identificat în numeroase proverbe și locuțiuni din franceza veche și medievală, pînă la latinizarea forțată de după apariția *Ordonanței de la Villers — Cotterêts* (1539) a lui Francisc I. În franceza modernă s-au adăugat 3 sunete mute : h, m, e, ceea ce a schimonosit cuvîntul, pronunțarea rămînînd tot la cele 2 sunete (*om*) ale silabei fundamentale. În proverbe s-a găsit forma de plural *omen*, foarte apropiată de cea din română.

21.1 „. . .Deus savir et podir me dunat, si salvara-i **io** cist meou fradre Karle, in adjudha et in cadhuna cosa, si **cum om** per dreit" ([49], p. VI). Este vorba de vestitul jurămînt din Strasbourg, din anul 842, considerat cel mai vechi monument de limbă franceză, în care figurează și cîteva cuvinte din lexicul fundamental al limbii române.

21.2 *Quant* **om** *a fait grant foleté,/Si la ramende l'***om** *après* (Benoît de Sainte-Maure, *Roman de Troie*, 1165 — 1170, vers. 18232 — 18234, ap. [3], p. 279).

21.3 *A tart ferme l'***om** *l'estable quant le cheval est perduz* (*Proverbes de France*, Cambridge, Corpus Christi Coll., 450, ms. sec. XV, ap. [9], p. 387).

21.4 — 21.51 Alte exemple : ap. [3], p. 213, 299 ; [7], p. 155 ; [8], 2322 ; [9], p. 389, 393 ; [21], I, vers. 20, 38, 60, 73, 122, 129 ; II, vers. 16, 27, 33, 53, 59, 67, 90, 95, 134, 136, 142, 145, 146, 154, 159, 171, 179, 190, 193, 210, 237, III, vers. 391, 393, 398, 417, 512, 516, 530, 546, 578, 586, 601, 635, 677, 702, 721.

21.52 „. . .Potz num d'**omen** avar. . . " și „. . . no laisses to cumpain per un **omen estrain**" ([21], p. 36, 37).

III.2. Spațiul nu ne îngăduie să continuăm prezentarea detaliată, ca mai sus, a similitudinilor între româna populară și franceza veche, astfel că ne vom rezuma la înșirarea altor asemănări cu indicarea sursei, a textului în care a fost identificat cuvîntul în franceza veche.

	Rom.	*Fr.*	
22	**ba** !	**ba** !	sec. XII : „**Ba** ! que ferons nous en Constantinoble ?" (R. de Clari, ap. [13], p. 57).
23	**gard**	**gart, hard, jardin** = *gardin. A la* **hard**, *à la* **hard** [25], p. 71 etc., cu numeroase derivate.	

Cuvîntul figurează în toate limbile europene : în norvegiană, engleză, germană, italiană, spaniolă, provensală ; în limbile slave, ca un împrumut din română. Rămînem datori să dovedim această afirmație într-o revistă de lingvistică.

24	**aprins**	**aprinse**	(ap. [8], 2267, [3], p. 306).
25	**aici, aci**	**aici, aci**	([24], p. 73 : „Ni **aci**, ni en Espagne. . . " ; [25] p. 103 : „Quoant y-ha d'**aci** au sourelh deu cèu ?" [21], p. 48 : „Fein te fol multas vetz/per tems **aici** co't letz" ; v. și [25], p. 10, 72, 88, 103 ; [24], [49], passim).
26	**ajun**	**Ahum**	strigăt al copiilor de la țară, în dimineața zilei dinaintea Crăciunului : „**Ahum** ! **Ahum** ! Ahumalhe !/ Poumes y esquilhotz !/Bouharoc ! Coc, coc !/Poumes y esquilhotz" ([25], p. 73), cerînd poame și nuci !

https://biblioteca-digitala.ro

27	**adăsta**	**adeist**	([36], p. 208 : „Lessez gesir les morz tut issi cun il sunt,/Que n'i **adeist** ne beste ne lion,/Ne n'i **adeist** esquier ne garçun").
28	**greu**	**greu**	([21], p. 58 : **Greu pot om** *cor saber/d'ome que non ditz ver*) v. și [21], p. 44, 45, 47, 49, 50, 59, 67, 68, 71, 73 ; [37], p. 25, 48 etc.
29	**jos**	**jos**	([37], p. 25 : „quant **eu** serai partiz de vos,/viaz l'auran tornat en **jos**").
30	**face**	**face**	([3], p. 24, 256, [8], 1383 : *N'est si sage qui folie ne* **face** ; [3], p. 291, [8], 1996 : *Qui mieuz peut mieuz* **face**) v. și [8], 1668 ; [3], p. 213, 282, 295 ; [16], p. 111 ; etc.
31	**fui**	**fui**	([37], p. 114 : *q'ieu* **fui** *pres de laissar mas chanssos*).
32	**muiere**	**muiller**	(**moier, moiler** etc.) — ([16], p. 132 : *Ne prendre ia* **muiller**. . . *s'el'est de male part*. . . ", v. și [5], p. 429 : „**Moier e bun**. . . ")(adaptare a distihului din [16], p. 132 de către Bonvesin de la Riva, sec. XIII, [21], p. 70).
33	**lui**	**lui**	([9], p. XXXVIII : (Séneke) „morut, dont ce **fu** grans damaiges, car **mult** estoit bons philosophes, et avoit dit **mult** de beles sentences. Il **fu** oncles Lucain le poete, et **fu** nez de Cordes en Espeingne. Il **fu** mult acointes sains Pol (!) et li envoia maint espitle et sains Pol **lui**" (!)).
34	**abătut**	**abatut**	([36], p. 178 : „Turpins de Reins, quant se sent **abatut**") v. și [36], p. 166.
35	**berc**	**besc**	([43], p. 24 (nenumerotată) : „Ki **besk** ha kaz diskouarned/N'int mad nemed da zebri bould" — Chien **sans queue** et chat sans oreilles/Ne sont bons qu'à manger.
36	**cap**	**cap**	(ap. [13], p. 91 : „Par mon **cap**" ; [24], p. 59, 106 : „Lou qui n'a pas **cap**, qu'aye cames", [25], p. 29 : „Qu'ha parratz au **cap**" — Are sticleți în cap), v. și [25], p. 47, 52, 60, 62, 65, 71, 76, 92, 95, 99 (Mau de **cap** !), 102 ; etc.
37	**cană**	**cane**	(ap. [13], p. 91 : 'ulcior, măsură pentru lichide, urnă'); v. *ibid.* și *canete* — 'petit vase' (cănuță).
38	**cercel**	**cercel**	(1164 Chr. de Troyes, ap. [13], p. 97) 'cercle'.
39	**loc**	**loc**	(sec. XII [21], p. 75 : „Mais te val **lein** e **foc**/ton coltel **en un loc**", [25], p. 84 : „Au **loc** d'ana — s'en a case" — în loc să se întoarcă acasă).
40	**kil**	**kile**	([32], p. 229 : 'litre, litre de vin').
41	**seu**	**seu**	([34], p. 463 : 'la graisse du boeuf, de la vache, du mouton et de la chèvre. . . '.
42	**murit**	**murit**	(ms. sec. XIII, ap. [8], 1950 : „Ki fol norit, quant il vit, si len rit, quant **murit**, nen ne doele).
43	**auzit**	**auzit**	(ms. sec. XII[21], p. 13, 73 : „aizo que as **auzit**...")
44	**dau**	**dau**	([25], p. 86, 90 : „**Coude** de paloume,/Roudet de moulii :/Que-t **dau** tout Bayoune,/Si t'y escadz tau matii ?) (Coadă de porumbel,/Străduță a

https://biblioteca-digitala.ro

morii : Îți dau tot Bayonne/Dacă afli ce este de-aici pînă mîine dimineață ?)

a **da** **da** ([25], p. 15 : „Lou boun Diu castanhes **da**/A qui **nou** las se sap pela).

dat **dat** ([25], p. 99 : „Qui-u t'ha **dat** ?" = Cine ți l-a dat ?).

45 **crede** **crede** ([25], p. 84 : *Que* **crede** *gaha la lèbe* — Cine crede prinde iepurele. . .).

46 **pot** **pot** ([24], p. 75 : „Nou cau pas dise tout ço qui **om** sap,/Ni minya tout ço qui **om pot**" ; p. 66, 67 (Mau ha **nou pot** dura). 81, 82, 96, 107, 112, 124, 126 ; v. și [3], p. 176, [8], 2258, [16], p. 137, 143, [21], p. 39, 40, 43, 46, 58, 60, 65, 67, 72, 73 ; [25], p. 8, 24, 82, 92, 93, 101, 103, 109 ; [36], p. 136 ; etc.

poți **potz** ([21], p. 37, 38 („se-l sofres tan co **potz**"), 41, 43, 44, 63, 64, 65, 68, 73, 74 ; etc.

47 **pieri** **peri** ([24], p. 66 : „Male herbe **nou pot peri**,/Ni la **boune reberdi**).

48 **asalt** **asalt** ([36], p. 182 : „Encui rendruns a paiens **cest asalt**").

49 **purtat** **pourtat** ([25], p. 99 : „U **sac** de blat/Oun l'has **pourtat**" ?).

purta **pourta** ([25], p. 14 : „La marle hè **pourta** l'agulhade d'aryent").

50 **verde** **verde** ([28], p. 15 : „**Verde** busche fait chaud feu").

IV CONCLUZII

a. Datorită spațiului nu s-au putut prezenta decît sub o cincime din cuvintele cuprinse în lista pe care am agonisit-o, dar care poate fi mult extinsă prin cercetări ulterioare.

După opinia noastră, nu numărul exact interesează în acest caz, ci faptul, revelator în sine, al prezenței unor cuvinte de uz curent în română ca relicte în franceză, în principal în așa-numita franceză veche, din secolele XII — XV, dar în unele cazuri și din sec. IX și XI.

Realitatea pe care mica noastră lucrare o pune în discuția specialiștilor și oamenilor de cultură nu poate fi atribuită întîmplării, chiar la nivelul unui eșantion însemnînd cca 30% din lexicul țărănesc al oricărei limbi, în stadiul ei actual.

Tot datorită spațiului, nu s-au putut menționa măcar numeroasele obiceiuri și credințe populare, fraze și expresii paremiologice, construcții de limbă similare sau identice între spațiul românesc și cel al francezei vechi.

Pentru unele obiceiuri, de uz curent la noi, echivalentele franceze apar tot ca relicte, pe cale de dispariție. Astfel de fapte îndreptățesc opinia că, în raport cu cea franceză echivalentă, cultura populară românească este mai conservatoare, fără să existe încă o explicație a acestei împrejurări.

b. Să notăm ca o curiozitate că unii termeni care definesc acte fiziologice elementare sînt similari nu numai în limbile romanice, dar și în limbile germanice. Să ilustrăm tot cu texte din franceza veche.

https://biblioteca-digitala.ro

	Rom.	*Fr.*	
51	a **pișa** etc.	**pisser**,	**pissat** + alte 12 derivate (v. [30.3], p. 1133, 1134 : „Je me souviens d'avoir une fois **pissé** dans la marmite d'une de nos voisines", J.J. Rousseau, *Confessions*, I) Cuvîntul se mai găsește în : walonă, provensală, catalană, italiană, germană (**pissen**), engleză (to **piss**), suedeză (**pissa**) etc.
52	**caca**	**caca**	și alte derivate (v. [30.1.], p. 447 : „Cettuy-là a fait **caca** en nos paniers. . . ", *Satire Ménippée*, p. 93, Ratisbonne, 1709 — 1752; v. și [41], p. 36 : *Mèdze Bon Dieu*, **kaka** *Diablo — Mănîncă sfinți și* **cacă** *draci*, proverb identic cu cel românesc)
53	**fute**	**foutre**	([3], p. 339 : „Celle qui **fu foutue** et **desfoutue**", p. 338 : „Celle qui se fist **foutre** sur la Fosse de son Mari", „La Damoiselle qui ne pooit oir parler de **foutre**" — titluri de fabule — v. și [6], p. 543 etc. Cuvîntul se găsește și în engleză, dar și în alte limbi din Europa, numai că, dintr-o falsă pudoare, unele dicționare nu-l menționează. V. și **foutre** = posseder une femme ; **foutrer** = ejaculer ; **foutoir** = lieu, maison où l'on fait l'amour etc. ([32], p. 223) etc.

c. Tot ca o curiozitate, deocamdată, putem menționa că numeroase similitudini se găsesc, de asemenea, între cuvinte populare din română și echivalente din : saxona și frisiana veche, engleza veche, limbile scandinave vechi, italiana veche și sarda, spaniola veche, multe din acestea păstrate tot ca relicte prin intermediul proverbelor și expresiilor proverbiale. Dintre similitudinile de acest fel, între română și limbile germanice, am identificat, pînă în prezent, cîteva zeci, dar numărul textelor de care am dispus a fost mult mai redus decît al celor din franceză, și de dată mai recentă.

d. Constatările noastre de pînă acum ne îndreptățesc convingerea că putem formula o ipoteză de lucru privitoare la existența în istoria străveche a Europei, probabil în mileniile trei-doi î.e.n., cu mult timp înainte de fundarea legendară a Romei, a unei limbi unice, din care s-au format limbile vorbite în Europa, înainte și fără legătură cu civilizația romană, o civilizație recentă în raport cu vechile civilizații europene, multimilenare.

O romanizare a limbilor occidentale, pe cale cultă, a avut loc, fără îndoială, în Franța, începînd din sec. XVI și, mai tîrziu, pentru celelalte limbi europene, mai ales în sec. XVIII și XIX, prin împrumuturi din latina cultă, în primul rînd prin intermediul francezei.

Această limbă unitară a trecutului îndepărtat al Europei „s-a convenit să fie numită indoeuropeană" (Meillet, 1934, ap. [52], p. 364), o deducție logică pe baza similitudinilor, în primul rînd lexicale, observate încă de William Jones (1786).

https://biblioteca-digitala.ro

„Indoeuropeana comună", considerată dispărută, a generat eforturi ale mai multor oameni de știință în vederea „reconstrucției" ei, a realcătuirii ei pe baza „produselor" cărora le-a dat naștere. Rezultatele acestor „reconstrucții", discutabile din multe puncte de vedere, n-au ajuns la limba unitară, comună, presupusă, ceea ce dovedește că, fie căile alese pentru a o determina n-au fost cele corespunzătoare, fie anumite verigi, anumite circumstanțe n-au fost avute în vedere.

Nu este locul aici să arătăm care sînt neajunsurile metodelor aplicate, datorită cărora rezultatele obținute sînt cu totul modeste față de eforturile depuse de un număr atît de mare de minți luminate.

e. Oricum, unele din studiile întreprinse conțin afirmații stînjenitoare, din care rezultă că de la început s-a pornit pe o pistă falsă (!).

La finele sec. XX nu se mai poate rămîne la niște ipoteze simpliste ale unor călugări medievali, stabilite prin deducții numai aparent logice, înainte de a exista cea mai vagă idee despre limbile și culturile : vedică, indică, iranică etc., reducînd totul la fenomene tîrzii, petrecute în bazinul Mării Mediterane, înainte de apariția arheologiei, paleontologiei, a metodelor moderne de datare și ierarhizare temporală a civilizațiilor vechi și străvechi, înainte de apariția biologiei și fiziologiei etc.

Vom ilustra cu un fapt elementar, din domeniul fiziologiei, care demonstrează, fără putință de tăgadă, falsitatea multor teze și opinii care mai umplu cărțile domeniului și care mai sînt reluate și discutate în lucrări „științifice".

Iată una din afirmațiile pe care le contestăm : „Cît de departe înapoi în timp urcă olăria în preistorie este dovedit. . . și de condițiile geologice ale coastelor Scandinaviei, care indică respectabila vîrstă de 10000 — 12000 de ani pentru olăriile descoperite în aceste locuri" ([53.2], p. 9).

Afirmația este total nefundată și este surprinzător că traducătorul și prefațatorul ediției române, Radu Florescu, nu s-a distanțat de ea măcar printr-o notă.

Este știut că regiunile din sudul peninsulei Scandinave s-au găsit, în paleolitic, sub nivelul actual al Mării Baltice, datorită masei ghețarilor care acopereau toată suprafața acesteia. Cu aproximație, înălțarea masei terestre a început pe la 12000 î.e.n. [54], iar primele urme de locuire în sudul Suediei ar data de pe la jumătatea mileniului VII î.e.n. [54], dar din această perioadă s-au găsit numai urme de „microlite și unelte de os", iar după mileniul V î.e.n. se constată „evoluția omului spre o treaptă de cultură mai avansată, denumită de istoriografia nordică «kjökkenmödding», a resturilor de bucătărie" (!), ap. [56], p. 10. Abia în mileniul III î.e.n. se menționează existența în sudul Suediei, pe lîngă pescari și vînători, a unor grupuri de agricultori care cunoșteau ceramica ([54], p. 17, ap. [56], p. 11).

Decalajul în timp între afirmația lui F. S. Mayer, acceptată de Radu Florescu, și datările arheologilor este enormă și ne scutește de comentarii. Ea reprezintă, neîndoios, o încercare de dezinformare. Cu metoda C 14, ceramica culturii Cucuteni este datată între cca 3675 și cca 2900 î.e.n. ([57], p. 8, 9). Ca urmare, după F. S. Mayer ceramica scandinavă ar fi

https://biblioteca-digitala.ro

cu cca 4 — 6 milenii anterioară celei cucuteniene, pe cînd, în realitate, prin natura lucrurilor, cum vom arăta, cît și din datele arheologilor suedezi, ea este neapărat posterioară, probabil cu cca 1000 de ani.

Astfel de afirmații fanteziste au încurajat apariția chiar a unor teorii care, cu voia sau fără voia autorilor lor, au contribuit la încurcarea lucrurilor și au îngreuiat ajungerea la adevăr, în numele științei (!). De exemplu, C. I. Taylor (1889) lansează teoria unui leagăn al arienilor în zona nordică a Europei (ap. [52], p. 350), anticipat de K. Penka (*Origines ariacae*, Viena, 1883 și *Die Herkunft der Arier*, Viena, 1886 etc.), care plasează patria primitivă a arienilor în „partea meridională a Suediei" (ap. [58], p. 72) etc.

S. Reinach se disociază net de astfel de afirmații stranii, care au făcut totuși obiectul unor cărți și articole cu pretenții științifice („A l'époque la plus ancienne où la présence de l'homme est constatée en Europe, la Suède était completement inhabitée — et pour cause : elle était recouverte, ainsi que le Denmark et la partie septentrionale de l'Allemangne, d'une épaisse cauche de glace qui rayonnait autour du cercle polaire", [58], p. 72 — 73). Eroarea este de fond și o vom lămuri în cele ce urmează.

f. În genere, istoricii și lingviștii proiectează viziunea și teoriile timpului lor asupra epocilor trecute, neezitînd să le potrivească atunci cînd realitatea nu se acordă cu viziunea în care i se propune să intre.

S-a format un obicei de-a muta nume de „popoare" fără nici o restricție pe harta globului. Este adevărat că azi o colectivitate umană poate trăi și pe o banchiză, alimentată cu cele necesare traiului, cu helicopterul. Dar, cu 4000 — 5000 de ani în urmă, grupele de oameni care roiau din spațiul matcă nu se puteau stabili decît pînă la limita unde natura le asigura cele necesare metabolismului organismului uman, dar și al animalelor lor.

Este falsă opinia lui S. Feist „că răspîndirea limbilor nu se produce asemeni plantelor, după condiții climatice, ci în funcție de factori sociali și culturali" (ap. ref. [52], p. 348), pentru că în ce privește trecutul omenirii, existența fizică (!) a grupurilor de oameni sau dispariția lor, deci și a limbii pe care o vorbeau, depindea nu de factori sociali și culturali, ca astăzi, ci de asigurarea, într-un spațiu dat, a condițiilor naturale pentru desfășurarea minimală a funcțiilor fiziologice imediate.

g. Constituie o aberație „științifică" afirmația lui V. Hehn (*Das Salz*, 1873) privind „absența numelui IE pentru „sare", dobîndit de ramurile europene după migrația din Asia" (ap. ref. [52], p. 344) și care conchide că „les Aryens n'ont pas connu le sel avant leur separation" (ap. [58], p. 54).

Astfel de afirmații, destul de răspîndite, omit un fapt esențial pe care nici lingviștii, nici istoricii, nici arheologii, nici etnologii etc. nu-l bănuiesc măcar, pentru că, deși hotărîtor, este cu totul în afara specialităților lor.

Anume, că *nici un mamifer nu poate trăi fără sare*. În curtea oricărui țăran se găsea un bulgăre de sare, și cum intra în curte, de la păscut, vaca se ducea și lingea sare. Capra cu trei iezi aducea „drob de sare în spinare". Pădurarii organizează sărării, ca să nu moară animalele din pădure.

https://biblioteca-digitala.ro

„Le sel est absolument indispensable à la vie physiologique de l'homme. Le sang en renferme env. 5 g par litre, soit en tout 30 g chez l'adulte. A cette quantité il faut ajouter le sel contenu dans toutes les sérosités, lymphes et plasma, de telle sorte que le total du chlorure de sodium contenu dans l'organisme de l'adulte doit être voisin de 100 g" ([60], p. 5).

Pentru desfășurarea proceselor fiziologice normale, organismul are nevoie de un aport de min. 2 g NaCl/zi, în afara sării din alimente. În caz de pierdere a sării (prin transpirație abundentă, diaree etc.) organismul își pierde vigoarea, iar la o diminuare mai serioasă a cantității de sare organismul moare prin stop cardiac.

Faptele sînt bine cunoscute de către fiziologie și nu este cazul să insistăm mai mult.

Toate afirmațiile pe care le-am citat mai sus, privitoare la descoperirea sării de către o populație numai de la un anumit moment al existenței sale, ca și la crearea unei civilizații primare în peninsula Scandinavă, *total lipsită de sare* etc., constituie una din piesele din dosarul crorilor „științifice" și se datorește deficitului de cunoaștere al epocilor anterioare.

Nu există sare, nu există viață, cel puțin la mamiferele superioare.

h. Așa stînd lucrurile, civilizația scandinavă, tributară pentru sare zonelor din sud, nu poate fi decît o civilizație derivată, tîrzie, și care n-a putut apărea decît după crearea drumurilor sării și a organizării importului continuu de sare. Pentru că sarea nu numai că este strict indispensabilă vieții oamenilor și animalelor, dar constituie și instrumentul principal de conservare a alimentelor.

Ca urmare, dacă se ia în considerare numai acest aspect vital, dar mai sînt și altele, cu forță probantă apropiată, se pate conchide că civilizația nordică este un aport exogen, provenind din zonele sudice situate sub limita întinderii calotei de gheață, de unde viitorii scandinavi au roit spre nord, după încălzirea climei nordice, aducînd cu ei sarea, limba, obiceiurile, modul de construcție a locuințelor etc. etc.

De aceea, cînd auzim venerabili oameni de știință „aducînd" niște gepizi din Norvegia în Munții Apuseni, numai pe constatarea similitudinilor metodelor de construcție a locuințelor, rămînem consternați la gîndul că știința mai poate fi dominată încă de viziuni antice de genul lui *Omne ignotum pro magnifico*.

i. Prezentînd extrem de succint aspectele din prezentul articol, o parte dintr-o lucrare mult mai amplă, am voit să arătăm de ce este necesară reformarea și reformularea științei moștenite de la antecesori: pentru că, fără o analiză pluridisciplinară, nu se poate ajnge la adevăr. Iar dacă 95% din cunoștințele dobîndite în întreaga istorie a societății umane sînt făcute de savanți încă în viață, rezultă limpede de ce cunoștințele epocilor anterioare, care n-au beneficiat de aceste descoperiri de ultimă oră, vor trebui să fie supuse revizuirii prin noile metode și tehnici de care dispune astăzi știința.

j. Termenii care ilustrează prezenta lucrare figurează în manuscrise din sec. IX, XI, XII, XIII etc. și constituie primele atestări ale unor cuvinte românești.

https://biblioteca-digitala.ro

BIBLIOGRAFIE

[1] René Berger, *Artă și comunicare*, București, Ed. Meridiane, 1976.

[2] Robert Wace, *Le Roman de Rou et des ducs de Normandie*, Rouen, Edouard Frère Editeur, MDCCCXXVII, vol, I 543 p., vol. II 439 p.

[3] Elisabeth Schulze-Busacker, *Proverbes et expressions proverbiales dans la littérature narrative du moyen âge français*. Recueil et analyse, Paris, Librairie Honoré Champion Editeur, 1985, 356 p.

[4] Elisabeth Schulze-Busacker, *„Philomena", une revision de l'attribution de l'œuvre*, în „Romania", nr. 4/1986.

[5] Elisabeth Schulze-Busacker, *Des „Disticha Catonis", en Espagne, Italie et France*, Actes du Colloque International EUROPHRAS 88, Phraséologie Contrastive, Klingenthal — Strasbourg, 12 — 16 mai 1988.

[6] Elisabeth Schulze-Busacker, *La moralité des fabliaux*. Considérations stylistiques, Acts du IVe Colloque de la Société Internationale Renardienne, Evreux, 7—11 septembre, 1981.

[7] Elisabeth Schulze-Busacker, *Proverbe ou Sentence : essai de définition*, în *La Locution*, Colloque International, Université Mc Gill, Montréal, 15 — 16 Octobre 1984, publicat în „Le moyen français", nr. 14 — 15.

[8] Joseph Morawski, *Proverbes français antérieurs au XVe siècle*, Paris, Librairie ancienne Edouard Champion, 1925, 148 p.

[9] Le Roux de Lincy, *Le livre des proverbes français*, Paris, Paulin Editeur, 1842, vol. I CXX + 259 p., vol. II 422 p.

[10] Henri de Vibraye, *Trésor des proverbes français anciens et modernes*, Paris, Emile Hazan Editeur, 1934, 435 p.

[11] Maurice Maloux, *Dictionnaire des proverbes, sentences et maximes*, Paris, Librairie Larousse, 1972, 628 p.

[12] Gabriel Gheorghe, *Proverbele românești și proverbele lumii romanice*, București, Editura Albatros, 1986, 424 p.

[13] A.J. Greimas, *Dictionnaire de l'ancien français, jusqu'au milieu du XIVe siècle*, Paris, Librairie Larousse, 1968, 676 p.

[14] Francesco D'Ambra, *Proverbi italiani*, Firenze, Adriano Salani, 1886, 455 p.

[15] *Manuscris Rowlinson C 641* (Oxford), sec. XIII, conținînd 363 de proverbe franceze în proză, 21 p. (*Grundriss der Romanischen Literaturen des Mittelalters* 3044).

[16] *L'afaitement Catun*, translaté par Elye de Wincestre, ms. anglo-normand din sec. XII, p. 106 — 107 și 110 — 145, 1076 v. Traducere în general precisă a proverbelor din *Disticha Catonis* (*Grundriss* 2932, 2944, 2940).

[17] *Fragments d'une paraphrase provençale*, sec. XII, des célèbres distiques du Pseudo-Caton, ou Dionysius Cato ou de Cato philosophus. Ediția P. Mayer, p. 99 — 110 (*Grundriss* 2996).

[18] Jahuda Bonsenyor, *Llibre de paraules e dits de savis e filosofs*, ediția G. Llabrés y Quintana, Palma de Mallorca, MDCCCLXXXIX, p. 81 — 90 (*Grundriss* 2972).

[19] *Proverbes au Conte de Bretaigne*, recueil atribué a Pierre dit Mauclerc, sec. XIII. Ediția J. Martin Erlangen 1892, p. 1 — 37 (*Grundriss* 3064).

[20] *Li proverbes au vilain*, ms. compus între 1174 — 1191, ediția A. Tobler, Leipzig, 1895, p. V — XXXIII și 1 — 188 (*Grundriss* 3068).

[21] *Die altprovenzalische Version der Disticha Catonis* (sec. XII), ediția Dr. R. Tobler, Berlin, 1897, 104 p. (*Grundriss* 2996).

[22] *I proverbi di ser Garzo*, miscelaneu toscan din sec. XV, în *Studi Petrarcheschi*, 1984, p. 1 — 37.

[23] *Chronique des Ducs de Normandie* (sec. XII) par Benoit, publiée par Carin Fahlin, tome III, Glossaire, Uppsala, Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, 1967, 169 p.

[24] J. Hatoulet, *Proverbes béarnais*, Paris, Librairie A. Frank, 1862, 141 p.

[25] V. Lespy, *Proverbes du pays de Béarn*, Montpellier, 1876, 113 p.

[26] Lorédan Larchey, *Nos vieux proverbes*, Paris, 1886, 304 p.

[27] Le Dr. Perron, *Proverbes de la Franche Comté*, Paris, H. Champion Libraire, 1876, 152 p.

[28] Jean Nicot, *Thresor de la langue francoise, tant ancien que moderne*, Paris, 1621.

[29] Academia Română, *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei, 1975, 1049 p.

[30] E. Littré, *Dictionnaire de la langue française*, Paris, Librairie Hachette et Cie, 1873, 4 vol., 2628 p. :

https://biblioteca-digitala.ro

[30.1] Vo. I, A — C.
[30.2] Vol. II, D — H.
[30.3] Vol. III, I — P.
[30.4] Vol. IV, Q — Z.
[31] * * * *Petit Larousse*, Paris, Librairie Larousse, 1965.
[32] Henri Bauche, *Le language populaire*, Paris, Payot, 1928, 256 p.
[33] Academia Română, *Dicționarul limbii române*, 9425 p. Pînă acum au fost tipărite :
[33.1] Tomul I, A — B, București, Librăriile Socec și Sfetea, 1913, 716 p.
[33.2] Tomul I, C, București, Tipografia ziarului „Universul", 1940, 1066 p.
[33.3] Tomul I, partea III, fascicula I, D — de, București, Universul, 1949, 80 p.
[33.4] Tomul II, partea I, F — I, București, Imprimeria Națională, 1934, 955 p.
[33.5] Tomul II, partea II, fascicula I, J — lacustru, București, Tipografia ziarului Universul, 1937, 80 p.
[33.6] Tomul II, partea II, fascicula II, ladă — lojniță, București, Tipografia ziarului „Universul", 1940 — 1944, 240 p.
[33.7] Tomul VI, M, București, Editura Academiei, 1965 — 1968, 1076 p.
[33.8] Tomul VII, partea I, N, București, Ed. Academiei, 1971, 584 p.
[33.9] Tomul VII, partea 2, O, București, Ed. Academiei, 1969, 400 p.
[33.10] Tomul VIII, partea 1, P — păzui, București, Ed. Academiei, 1972, 357 p.
[33.11] Tomul VIII, partea a 2-a, P — pînar, București, Ed. Academiei, 1974, 345 p.
[33.12] Tomul VIII, partea a 3-a, pînă — pogribanie, București, Ed. Academiei, 1977, 254p.
[33.13] Tomul VIII, partea a 4-a, pogrijenie — presimțire, București, Ed. Academiei, 1980, 393 p.
[33.14] Tomul VIII, partea a 5-a, presin — puzzolană, București, Ed. Academiei, 1984, 524p.
[33.15] Tomul IX, R, București, Ed. Academiei, 1975, 640 p.
[33.16] Tomul X, partea 1, S — sclăbuc, București, Ed. Academiei, 1986, 388 p.
[33.17] Tomul X, partea a 2-a, scladă — semințărie, București, Ed. Academiei, 1987, 300 p.
[33.18] Tomul XI, partea 1, Ș, București, Ed. Academiei, 1978, 271 p.
[33.19] Tomul XI, partea a 2-a, T — tocăliță, București, Ed. Academiei, 1982, 376 p.
[33.20] Tomul XI, partea a 3-a, tocăna — twist, București, Ed. Academiei, 1983, 387 p.
[34] Gabriel Azaïs, *Dictionnaire des idiomes romans du midi de la France*, Montpellier, Societé pour l'étude des langues romanes, 1877, 3 vol. Conține cuvinte din departamentele : Bas-Languedoc, Provence, Gascogne, Béarn, Quercy, Rouergue, Limousin, Dauphiné etc.
[35] Mitu Grosu, *Occitan et roumain*, Ressemblances, Jerusalem, 1987, 260 p.
[36] * * * *La Chanson de Roland*, ediție bilingvă, București, Ed. Univers, 1974, 333 p.
[37] * * * *Poezia trubadurilor provensali, italieni, portughezi, a truverilor și a minnesängerilor*, în versiunea originală și în traducerea lui Teodor Boșca, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1980, 279p.
[38] Gabriel Gheorghe, *Elemente arhaice în spiritualitatea populară românească*, în „Revista de etnografie și folclor", tomul 33, nr. 1, 1988, p. 47 — 61.
[39] Boissier de Sauvages, *Dictionnaire languedocien (provencal) — francais*, Nimes, 1785, 2 vol.
[40] Michel Vovelle, *Proverbes et dictons provencaux*, Paris, Rivages, 1985, 84 p.
[41] Paul Guichonnet, *Proverbes et dictons de Savoie*, Paris, Rivages, 1986, 129 p.
[42[1]] Alain Labrunie, *Proverbes et dictons d'Auvergne*, Paris, Rivages, 1985, 100 p.
[43] Yves Le Berre, Jean Le Dû, *Proverbes et dictons de Basse Bretagne*, Paris, Rivages, 1985, 67 p.
[44] Marie-Rose Simoni-Aurembou, *Les cartes linguistiques : documents pour l'histoire de la langue*, în *Les atlas linguistiques de la France*, CNRS, hors serie, n° 37, Juillet 1980 du Courrier du CNRS.
[45] Pierre Ferran, *Vocabulaire des filles de joie*, [f. oraș], Robert Morel Editeur, 1970, 140p.
[46] Margaret and James Stutley, *A Dictionary of Hinduism*. Its Mythology, Folklore and Development 1500 B.C. — A.D. 1500, London and Henley, Routledge & Kegan Paul, 1977.
[47] N. Stchoupak, L. Nitti, L. Renou, *Dictionnaire sanskrit-français*, Paris, Librairie d'Amérique et d'Orient, 1987, 898 p.
[48] Klaus Mylius, *Wörterbuch Sanskrit-Deutsch*, Leipzig, VEB Verlag Enzyklopädie, 583 p.
[49] Nicolas Béronie, *Dictionnaire du patois du Bas-limousin (Corrèze), et plus particulièrement des environs de Tulle*, Tulle, l'Imprimerie J.M. Drappeau, f.a., 372 p.
[50] James Woodrow Hassel, Jr., *Middle french proverbes, sentences, and proverbial phrases*, Toronto, Pontifical Institute of Medieval Studies, 1982, 275 p.
[51] Jean François Blad', *Proverbes et dictons populaires recueillis dans l'Armagnac et l'Agenais*. Texte gascon et traduction française, Paris, Champion Librairie, 1879.

https://biblioteca-digitala.ro

[52] Lucia Wald, Dan Slușanschi, *Introducere în studiul limbii și culturii indoeuropene*, București, ESE, 1987.
[53] Franz Sales Mayer, *Ornamentica*, București, Ed. Meridiane, 1988, 2 vol. Traducere și cuvînt înainte de Radu Florescu. Prima ediție a apărut în 1888, reluînd colecția publicată anterior *in folio*, sub titlul *Ornamentale Formenlehre*.
[53.1] Vol. I, 394 p.
[53.2] Vol. II, 390 p.
[54] Ingvar Andersson, *Schwedische Geschichte*, München, 1950.
[55] Stewart Oakely, *The story of Sweden*, London, 1966.
[56] Ion Hurdubețiu, *Istoria Suediei*, București, ESE, 1985.
[57] Vladimir Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, București, Ed. Meridiane, 1979.
[58] Salomon Reinach, *L'origine des Aryens*, Paris, Ernest Leroux Editeur, 1892, 124 p.
[59] Gabriel Gheorghe et. al., *Arta culinară*. Mică enciclopedie practică, București, Ed. Ceres, 1982, 434 p.
[60] Jean Stocker, *Le sel*, Paris, P.U.F., 1949.
[61] Michel Mollat (sub direcția lui . . .), *Le rôle du sel dans l'histoire*, Paris, P.U.F., 1968, 334 p.

THE PROVERBS AND THE HISTORY OF EUROPEAN LANGUAGES

(Abstract)

The work underlines the conservative side of proverbs since they preserve their form and meaning for long periods of time. This characteristic turns proverbs into real historical witnesses, thus contributing to the restoration of truth.

The study further draws attention to the existence, in the so-called Old French (between the 12th and the 14th centuries) and in certain dialects and idioms in France, of some lexical relicts that are either identical to or very resembling in form and meaning with words of current use in Romanian, the language spoken and ever. This reality has not yet been accounted for and, which is even more, it has not been mentioned, either.

There are hundreds of such resemblances that we have noticed up to now, before the end of our study and it is only for reasons of space that the work shows only 50 examples or so, the author having chosen them in order to illustrate the above-mentioned linguistic reality.

The study underlines the fact that history is partly written by the retro-projection of present circumstances and knowledge upon certain events in the past, which can result in the alteration of historic reality.

Thus, for remote epochs, one opinion proves false, namely that of Sigmund Feist ("Kultur, Ausbreitung und Herkunft der Indogermanen", Berlin, 1913), holding that "the spreading of languages does not resemble that of plants, depending not on climate circumstances but on social and cultural ones". Physically speaking, in distant times, the existence or the extinction of human groups, including thus the language they used, depended not on social and cultural agents, as is the case nowdays, but on the capacity of their natural environment to provide them with the natural elements that were necessary for the development of the minimal physiological functions of the human body.

https://biblioteca-digitala.ro

A further opinion that proves untrue is that belonging to certain scholars (see, for example, V. Hehn, "Das Salz" 1873, et al.) saying that "les Aryens n'ont pas connu le sel avant leur séparation", and the main element arising against it is the simple fact, firmly demonstrated by science, that no mammal can live in the absence of salt.

Each peasant had a salt-block in his yard and the cattle and sheep, when returning from pasture would have a lick at it. The Goat with the 3 kids would bring "salt on her back", etc.

Salt is absolutely indispensable to human physiology. In case it was lost, by abundant perspiration, diarrhoea, etc., the organism loses in strength, and a more severe loss in the amount of salt leads to death by heart failure.

No salt, no life, the rule goes, for mammals, at least.

This sole truth, even if taken only by itself, would still impose a re-writing of history. Here is a fact, mentioned just as an example: Scandinavian civilization, completely lacking in salt, cannot be but a derived civilisation, coming from the South, from beneath the limit of the glaciers during the last ice shift. It can thus by no means be taken for an originary civilization, as it was sometimes asserted. It spread gradually, after the heating of the climate in Northern Europe, when the population in the Carpathians swarmed northwards and also towards the other cardinal points, prolonging the roads of the salt while departing from the Carpathian stronghold.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

MODELE DE GENERARE ȘI SELECȚIE ÎN PROVERB (I)

DUMITRU STANCIU

Cu altă ocazie [1] am ajuns la stabilirea unor structuri certe în cîmpul paremiolgic, în care pot intra toate corpusurile paremice existente și posibile în lume.

Urmînd linia constructivistă a modelului nostru, dimensiunea estetică a proverbului trebuie să fie un punct de sosire tot constructivist. Ca urmare, probleme precum ar fi echivalențele si/sau diferențele între paremii, adică sinonimiile, omonimiile, variantele sînt rezultatul unor transformări privite ca entități. Metaforizarea sau clișeizarea, în termenii lui Permjakov, este o construcție obținută prin transformări la nivel paremic și intraparemic. Pornind de la structurile de situații, numite de proverbe, trebuie separate mai întîi omonimiile, sinonimiile și variantele aceluiași tip.

Și în cazul sinonimiei și omonimiei pornim de la punctul de vedere al lui Permjakov [2], care fixează sinonimia la nivel logico-semiotic si nu la nivel lingvistic. Am considerat deci că două proverbe sînt sinonime dacă au aceeași structură logică și același conținut tematic, ca de exemplu: *Cu o floare nu se face primăvară*; *Cu un rac tot sărac*; *Lupul își schimbă părul, dar năravul ba* sînt sinonime. Problema sinonimiei [3] trebuie tratată tot sistemic. Am compus cele 16 structuri logice ale *laticei booleene* cu cele patru categorii de tematizare A B C D și astfel am obținut 64 de subclase posibile de sinonimii (vezi *tabelul 1*)*. Dintre aceste seturi de posibilități se reține ca paremii numai o parte dintre ele, prin intermediul a trei nivele de filtrare (criterii), după cum se va demonstra la locul potrivit.

Fundamentarea logică a mecanismelor construirii proverbelor este foarte importantă din punctul nostru de vedere, pentru că permite ca problema sinonimiei să fie prezentată și tratată pe nivele categoriale în care detalierea se adînceste pornind de la un nivel mai înalt de generalitate către unul particular.

[1] D. Stanciu, *Points de vue sur la parémiologie structurale*, în „Proverbium", 2/1985, p. 185 — 232 și *Paremic Universalia*, în „Cahiers roumains d'études litteraires", 1/1984, p. 79—84.

[2] G. L. Permjakov, *From Proverb to Folk-Tale*. Notes on the general theory of cliché. Moscova, 1979.

[3] Ne oprim asupra sinonimiei, deoarece doar sinonimia expresiilor paremice se poate stabili independent de context, pe cînd omonimia este legată de context.

* Semnificațiile simbolurilor folosite în acest studiu sînt: $p \supset q$ = implicație; $p.\bar{q}$ = nonimplicație; p/q = incompatibilitate (cf. J. Piaget, vezi nota 5).

REF, tom 36, nr. 3—4, p. 131 — 149, București, 1991

https://biblioteca-digitala.ro

Astfel mecanismul constructivist din *tabelul 1* constă în a face să varieze pe rînd cîte unul din factorii celor două intrări (K si S). Acest mecanism este dschis în jos pînă la găsirea unui singur eşantion care nu mai este sinonim decît cu el însuşi, adică are zero diferenţă. Prin urmare, spre deosebire de perspectiva clasică ce lega sinonimia de un set de proverbe, modelul de faţă le consideră pe acestea numai ca pe un caz particular inclus într-o suită de niveluri de sinonimii.

Pentru edificare, prezentăm cîteva eşantioane. De exemplu, proverbele din (A, $p \supset q$) sînt sinonime atît la nivel de structură de situaţie, cît şi la nivel de categorie tematică. Ne fixăm asupra conceptului *muncă*, ignorînd însă, deocamdată, consecinţele.

(1) O meserie plăteşte cît o moşie. (Z V 12270) [4]

(2) Munca e brăţară de aur. (Z VII 17273)

(3) Munceşte astăzi ca să mănînci mîine. (M 5100)

(4) Lucrul are rădăcini amare, dar fructele dulci. (Z VII 17214)

(5) Cine munceşte la tinereţe se odihneşte la bătrîneţe. (Z V 12056)

(6) Prin muncă şi stăruinţă vei ajunge la dorinţă. (Z VII 17276)

(7) Lucrătorul mănîncă de unde lucrează. (M 4720)

(8) Munca e blagoslovită, cînd te ţii de ea ai pită. (M 5096)

(9) Meşterul se cunoaste la lucru. (Z V 12288)

(10) Cine ştie carte are patru ochi. (Z II 2359)

Exemplele date trebuie considerate sinonimii paremice, în sensul că ele numesc situaţii cu aceeaşi structură logică şi cu acelaşi conţinut tematic, *munca*. Ne situăm în categoria A (personalitatea umană) şi în tipul de situaţie implicativă. Sinonimia la acest nivel de generalitate se defineşte prin negaţie, adică prin opozitie. Structura logică ($p \supset q$) este diferită de ($p.\bar{q}$) sau (p/q), pe de o parte, iar pe de altă parte categoria de conţinut A din care face parte tema *muncă* este diferită de categoriile B, C şi D.

Se poate continua mai în adîncime analiza sinonimiei.

Astfel sinonimia (1 — 10) de mai sus poate fi privită şi din punct de vedere al valorilor pe care le ia (q) : *efort* (4, 6) ; *timpul lucrului* (3, 5) ; *obţinerea de bunuri* (1, 2, 4, 8) ; *iniţiere*, sursă de înţelepciune (10). Sinonimia la nivel de subcategorii este mai uşor discernabilă şi nu ridică probleme.

O argumentare mai clară : vom prezenta sinonimia ca fiind definibilă şi în planul orizontal (S). În structura nonimplicativă (A, $p.\bar{q}$) pe tema *muncă* exemplele următoare reprezintă un alt tip de sinonimie :

(11) Nu toate muştele fac miere. (Z I 2165)

(12) Omul cît trăieste învaţă şi tot moare neînvăţat. (Z I 384)

(13) Dumnezeu îţi dă, dar în sac nu-ţi bagă. (Z VI 15165)

(14) Dintr-o meserie cît de mică, dacă nu curge, tot pică. (Z V 12274).

[4] Colecţii de proverbe folosite : Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia*, 10 vol., Bucureşti, 1895 — 1903. Sigla : Z I — X nr. ; G. Muntean, *Proverbele românilor*, Bucureşti, 1967. Sigla : M nr.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă se face abstracție de considerațiile anterioare despre sinonimie, atunci este greu să fie convins cineva că proverbele din (12) și (14) sînt sinonime. Ele însă aparțin structurii (A, p.$\bar{q}$). În cazul lui (12) învățătura este echivalentă cu munca de inițiere. Aceasta este însă limitată și prin urmare imperfectibilă, chiar dacă efortul durează toată viața. Celălalt proverb (14) are tot o structură nonimplicativă legată de tema *muncă*, în sensul că rezultatele muncii există, chiar dacă munca presupune mai puțină inițiere. În alți termeni, de la efort mic nu te poti aștepta la rezultate mari. De altfel, nonimplicația exprimă o judecată particular-negativă ce constituie instrumentul, conceptul de vehiculare a ideii de excepție, de restricție pe care se fundamentează atitudinea de concesie.

În tipul de structură de incompatibilitate logică *(A, p/q)*, A este limitat tot la tema *muncă*:

(15) Vulpea care doarme nu prinde găini. (M 1804)

(16) Numai cu vorba nu se face ciorba. (Z II 6385)

(17) Somnul dulce nimic n-aduce. (M 6840)

Se observă că acest tip de structură în planul situației se poate discerne numai la nivel conceptual.

„Somnul dulce", „vulpea care doarme" sînt nume pentru opusul harnicului, adică pentru leneș. Numai prin această relație de denumire se poate înțelege *raportul* de incompatibilitate dintre *muncă* (cel ce o prestează) și consecințele ei, așa cum rezultă din exemplele (15 — 17), spre deosebire de exemplele (1 — 10), unde este examinată structura implicativă a situațiilor pe tema muncii. Munca este sursă de existență, de cîștig, de satisfacție, adică are întotdeauna un rezultat cu valoare practică. În exemplele (15, 16, 17) incompatibilitatea se prezintă ca o relație între ceea ce nu este muncă (lene) și rezultatele muncii în sensul strict. În proverbe nu este prezentă numai ideea de satisfacție, ci de necesar pentru supraviețuire. Pentru că dacă din muncă rezultă satisfacții, atunci lenea este incompatibilă cu ele. Aceasta este semnificația exactă a proverbelor de tipul (A, p/q).

În implicația *(A, $p \supset q$)*, unde (p) este propoziția care postulează munca (1 — 10), (q) devine o propoziție care exprimă consecințele muncii privite ca raporturi necesare de implicație. Dacă însă (p) este negat ($\bar{p}$) se postulează lenea, negația conceptului de muncă și prin acesta este inversa conceptuală a muncii. Formal, această situație s-ar putea scrie: $p/q \equiv q \supset \bar{p}$, în expresia în discuție lenea ($\equiv$ nonmuncă) nu are compatibilitate cu cîștigul sau lenea (nonmuncă) nu are consecințe favorabile ($\bar{q}$). De fapt, acest joc de echivalențe logice este transmis de proverbele (15, 16, 17) și numai prin aceste operații logice ele sînt comunicabile. De altfel, este un fapt cunoscut că oamenii nu comunică decît logic. *Chiar esteticul nu este receptat decît cu condiția înțelegerii relației logice.*

După prezentarea acestor tipuri de sinonimii paremice (A, $p \supset q$), (A, p.$\bar{q}$) și (A, p/q) vom analiza mai jos pe larg autonomia lor în planul expresiei.

În cadrul tipului de sinonimie (A, $p \supset q$), anumite propoziții pot să fie afirmative, acesta pentru că simbolurile lor logice nu poartă negație.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă totuși apare și negația, amîndouă propozițiile trebuie să fie negate și ordinea lor schimbată, adică ($\bar{q} \supset \bar{p}$). Un exemplu corespunzător ar fi:

(18) Muncește astăzi ca să mănînci mîine. (M 5100)

În contrapropoziție proverbul ar avea următoarea formulare:

Dacă nu vei mînca mîine, atunci n-ai lucrat astăzi.

Demonstrația pe această problemă mai trebuie corelată cu studiile despre natura și spectrul semantic al verbelor [5].

În tipul de sinonimie nonimplicativă (A, p.$\bar{q}$) negația apare în mod obligatoriu pe a doua propoziție (q), ca-n (12), de exemplu: *Omul cît trăiește învață și tot moare neînvățat.*

Sinonimia de tipul (A, p/q) prezintă în mod necesar cel puțin o propoziție negată, pentru că $p/q \equiv p \supset \bar{q} \equiv q \supset \bar{p}$ și dacă $\bar{p}/q \equiv \bar{p} \supset q \equiv q \supset p$. Ca exemplu, se poate cita: (19) Cine bate fierul rece/ Nimic nu folosește (Z I 634). Prima propoziție este de fapt inversa propoziției *Bate fierul cald*, inversarea prin antonim, iar a doua propoziție este negată prin adverb.

Pînă aici s-au prezentat tipuri de structuri paremice extrase din corpusurile de proverbe. Ele nu epuizează însă posibilitățile de structurare a situațiilor din lume, pe care le-am putea numi niște posibile paremii. Proverbul se detașează din atîtea structuri posibile în funcție de capacitatea de a conveni regulilor și funcțiilor de comunicare ale limbii, pentru că gama de posibilități de structurare a situațiilor din lume este mult mai mare, ceea ce se va demonstra în continuare.

Se va porni de la mecanismele operatorii ale inteligenței: *gruparea* și *grupul INRC* [6], cunoscut și sub numele de *grupul Klein—Piaget*, care asigură mecanismul autoreglator al coerenței gîndirii umane. Pe baza constatării că cele trei tipuri de structuri sinonimice examinate pînă acum: ($p \supset q$), ($p.\bar{q}$), (p/q), cu ajutorul legilor grupului INRC se pot obține toate celelalte cinci tipuri de structuri: $q \supset p$; $\bar{p}.q$; $p \vee q$; $\bar{p}.\bar{q}$; $p.q$. Așa cum s-a înțeles, este vorba de o totalitate de transformări, unde: $I \equiv$ df. [7] operația identică; $N \equiv$ df. inversa, complementara sa în cadrul totalității; $R \equiv$ df. inversa, complementara sa în cadrul echivalenței; $C \equiv$ df. corelativa, inversa reciprocei sau reciproca inversei (vezi Piaget '72).

I. Fie o structură de tipul ($p \supset q$) reprezentată de proverbul *Unirea face puterea* (M 4298). Vom avea:

La nivel lingvistic	*La nivel formal*
1. $I(p \supset q) \equiv (p \supset q)$ Unirea face puterea	(Dacă) este unire, (atunci) este putere.
În plan lingvistic	*În plan formal*
2. $N(p \supset q) \equiv (p.\bar{q})$. Unirea face nonputere.	Este unire și este nonputere.
3. Unirea face slăbiciunea.	Este unire și este slăbiciune.

[5] I. Pașaliu, *Les activités d'identifications. Recherchers sur la zone sémantique du verbe A FI dans le roumain contemporain*, în „Revue roumaine de linguistique", tome XVI, 5/1971; Mihai Șora, *A fi, a face, a avea*, București, 1985.

[6] J. Piaget, *Essai de logique opératoire*, IIe, Paris, 1971.

[7] df. = prin definiție.

https://biblioteca-digitala.ro

4. Unirea nu face puterea. Este unire și nu este putere.
5. $R(p \supset q) \equiv (q \supset p)$.
   Puterea face unirea. (Dacă) este putere, (atunci) este unire.
6. $C(p \supset q) \equiv (\bar{p}.q)$
   Nonunirea face putere. Este nonunire și este putere.
7. Diviziunea face puterea. Este diviziune și este putere.
8. Nonunirea nu face puterea. Nu este unire și nu este putere.

Expresiile din (I, 2—8) completează linia raporturilor structurale din *tabelul 1* cu structurile $(q \supset p)$ și $(\bar{p}.q)$. Inversele și corelativele sînt

Tabelul 1

K \ S		S_1	S_2	S_3	S_4	S_5	S_6	S_7	S_8
		$p \supset q$	$p \cdot \bar{q}$	p/q	$p \supset q$	$\bar{p} \cdot q$	pvq	$\bar{p} \cdot \bar{q}$	$p \cdot q$
A	K_1^a	$S_1K_1^a$	$S_2K_1^a$	$S_3K_1^a$	...	...	...	...	...
	K_2^a	$S_1K_2^a$	$S_2K_2^a$	$S_3K_2^a$	...	...	...	...	...
	⋮	⋮	⋮	⋮					
	K_n^a	$S_1K_n^a$	$S_2K_n^a$	$S_3K_n^a$	...	...	...	...	...
B	K_1^b	$S_1K_1^b$	$S_2K_1^b$	$S_3K_1^b$	...	...	...	...	...
	K_2^b	$S_1K_2^b$	$S_2K_2^b$	$S_3K_2^b$	...	...	...	...	...
	⋮	⋮	⋮	⋮					
	K_n^b	$S_1K_n^b$	$S_2K_n^b$	$S_3K_n^b$	...	...	...	...	...
C	K_1^c	$S_1K_1^c$	$S_2K_1^c$	$S_3K_1^c$	...	...	...	...	...
	K_2^c	$S_1K_2^c$	$S_2K_2^c$	$S_3K_2^c$	...	...	...	...	...
	⋮	⋮	⋮	⋮					
	K_n^c	$S_1K_n^c$	$S_2K_n^c$	$S_3K_n^c$	...	...	...	...	...
D	K_1^d	$S_1K_1^d$	$S_2K_1^d$	$S_3K_1^d$	...	...	...	...	...
	K_2^d	$S_1K_2^d$	$S_2K_2^d$	$S_3K_2^d$	...	...	...	...	...
	⋮	⋮	⋮	⋮					
	K_n^d	$S_1K_n^d$	$S_2K_n^d$	$S_3K_n^d$	...	...	...	...	...

În tabelul 1 sînt prezentate pe orizontală structurile de situație (S_1, S_2 ... S_8), respectiv $p \supset q$, . . . p.q.

Pe verticală se desfășoară conținuturile (K) categoriilor ABCD, repartizate în subcategorii și simbolizate a_1, a_2 . . . a_3 pentru A; b_1, b_2, . . . b_n pentru B ș.a.m.d. pentru C și D. Se constituie astfel o rețea densă de pachete sinonimice de proverbe.

La rîndul ei, fiecare subcategorie (a_1, a_2, . . . a_n; b_1, b_2, . . . b_n etc.) poate fi subcategorizată astfel: a_1, a_2, . . . a_n care se subcategorizează:

$$a_1 \ldots a_{1_1}, a_{1_{1_1 \ldots}} ; a_2 \ldots a_{2_1}, a_{2_{1_1 \ldots}} ; a_n \ldots a_{n_1}, a_{n_{1_1 \ldots}}$$

Operația continuă în același fel și pentru celelalte categorii și subcategorii din B,C,D, astfel că tabelul este deschis la nesfîrșit.

https://biblioteca-digitala.ro

paradigmatice, în sensul că au variante create de mecanismul negației, în cadrul tipului de sinonimie nou construit. Vom comenta însă în detaliu mecanismul negației.

În ipoteza că vom căuta obținerea unui tip de sinonimie din altă structură, se poate apela tot la legile grupului INRC, cu ajutorul cărora se obțin mai multe expresii decît cele cunoscute și vehiculate de corpusurile paremice. Pornind de la una din structurile (I, 1—8), au loc următoarele transformări :

II. 1. $R(p \supset q) \equiv NC \equiv N(\bar{p}.q) \equiv (q \supset p) \equiv N$ (Nu este unire și este putere).

Vom avea :

La nivel lingvistic	*La nivel formal*
Puterea face unirea.	(Dacă) este putere, (atunci) este unire.

2. $C(R) \equiv N \equiv C(q \supset p) \equiv (p.\bar{q}) \equiv C$ (puterea face unirea) ≡

La nivel lingvistic	*La nivel formal*
Unirea face nonputerea	≡ Este unire și este nonputere.
3. Unirea face slăbiciunea	≡ Este unire și este slăbiciune.
4. Unirea nu face puterea	≡ Este unire și nu este putere.
5. $N(R) \equiv C \equiv N(q \supset p) \equiv (\bar{p}.q)$	≡ N(Puterea face unirea) ≡
La nivel lingvistic	*La nivel formal*
6. Nonunirea face puterea	≡ Este nonunire și este putere.
(Diviziunea face puterea	≡ Este diviziune și este putere)
7. Unirea nu face puterea	≡ Este unire și nu este putere.

8. $R(R) \equiv I \equiv R(q \supset p) \equiv (p \supset q) \equiv R$ (Puterea face unirea) ≡

La nivel lingvistic	*La nivel formal*
Unirea face puterea	(Dacă) este unire, (atunci) este și putere.

III. 1. $N(p \supset q) \equiv (p.\bar{q}) \equiv N$ (Unirea face puterea) ≡

La nivel lingvistic	*La nivel formal*
Unirea face nonputerea	≡ Este unire și este nonputere.
2. Unirea face slăbiciunea	≡ Este unire și este slăbiciune.
3. Unirea nu face puterea	≡ Este unire și nu este putere.
4. $C(N) \equiv R \equiv C(p.\bar{q}) \equiv (q \supset p) \equiv C$ { Unirea face nonputere / Unirea face slăbiciune / Unirea nu face puterea }	≡
La nivel lingvistic	*La nivel formal*
Puterea face unirea	≡ (Dacă) este putere, (atunci) este unire.

https://biblioteca-digitala.ro

5. $R(N) \equiv C \equiv R(p.\bar{q}) \equiv (\bar{p}.q) \equiv R \left\{ \begin{matrix} \text{Unirea face nonputere} \\ \text{Unirea face slăbicine} \\ \text{Unirea nu face putere} \end{matrix} \right\} \equiv$

La nivel lingvistic *La nivel formal*

Nonunirea face puterea ≡ Este nonunire și este putere.
6. Diviziunea face puterea ≡ Este diviziune și este putere.
7. Unirea nu face puterea ≡ Este unire și nu este putere.
8. $N(N) \equiv I \equiv N(p.\bar{q}) \equiv (p \supset q) \equiv N \left\{ \begin{matrix} \text{Unirea face nonputerea} \\ \text{Unirea face slăbiciunea} \\ \text{Unirea nu face puterea} \end{matrix} \right\} \equiv$

La nivel lingvistic *La nivel formal*

Unirea face puterea ≡ (Dacă) este unire, (atunci) este putere.

IV. 1. $C(p \supset q) \equiv N(q \supset p) \equiv R(p.\bar{q}) \equiv (\bar{p}.q) \equiv$ Unirea face nonputerea ≡

La nivel lingvistic *La nivel formal*

Nonunirea face puterea ≡ Este nonunire și este putere.
2. Diviziunea face puterea ≡ Este diviziune și este putere.
3. Unirea nu face puterea ≡ Este unire și nu este putere.
4. $N(C) \equiv R \equiv N(\bar{p}.q) \equiv (q \supset p) \equiv N \left\{ \begin{matrix} \text{Nonunirea face puterea} \\ \text{Diviziunea face puterea} \\ \text{Unirea nu face puterea} \end{matrix} \right\} \equiv$

La nivel lingvistic *La nivel formal*

Puterea face unirea ≡ (Dacă) este putere, (atunci) este unire.
5. $R(C) \equiv N \equiv R(q \supset p) \equiv (p.\bar{q}) \equiv R$ (Puterea face unirea) ≡

La nivel lingvistic *La nivel formal*

Unirea face nonputerea ≡ Este unire și este nonputere.
6. Unirea face slăbiciunea ≡ Este unire și este slăbiciune.
7. Unirea nu face puterea ≡ Este unire și nu este putere.
8. $C(C) \equiv I \equiv C(\bar{p}.q) \equiv (p \supset q) \equiv C \left\{ \begin{matrix} \text{Nonunirea face puterea} \\ \text{Diviziunea face puterea} \\ \text{Unirea nu face puterea} \end{matrix} \right\} \equiv$

La nivel lingvistic *La nivel formal*

Unirea face puterea ≡ (Dacă) este unire, (atunci) este putere.

În demonstrațiile (I—IV) s-au prezentat unele posibilități de transformare a structurii $(p \supset q)$ cu ajutorul legilor grupului INRC, din care au mai rezultat și alte tipuri de structuri de situații ca $(q \supset p)$ și $(\bar{p}.q)$, ce se pot adăuga în *tabelul 1* pe orizontală.

Structurile rezultate din demonstrațiile (I—IV) au fost obținute pe o cale coordonată și impusă de legile grupului INRC. Operațiile efectuate asupra structurii implicative $(p \supset q)$ reprezentată de proverbul

https://biblioteca-digitala.ro

Unirea face puterea nu epuizează totuși toate posibilitățile de a opera transformări asupra acestui tip de structură ($p \supset q$), pentru că, dacă trebuie să obținem inversa lui ($p \supset q$), adică $N(p \supset q) \equiv (\bar{p}.q)$, nu avem numai trei posibilități de a nega, așa cum arată demonstrațiile de mai sus, ci 14 posibilități, întrucît o structură de două propoziții legate prin relația de implicație, pentru a fi negată, trebuie să epuizeze următoarele modalități: două propoziții cu toți termenii negați, apoi șase propoziții cu cîte doi termeni negați sau cu un singur termen negat. În calculul termenilor intră cele două propoziții și relația de implicație. Existența a două feluri de negații la fiecare termen se explică prin faptul că negația a fost făcută o dată prin adverb și altă dată prin antonim.

Exemplele din (I—IV) pot fi completate cu:

V. 1. $N(p \supset q) \equiv (\bar{p}.q) \equiv N$(Unirea face puterea) $\equiv$

La nivel lingvistic	*La nivel formal*
Nonunirea nu face nonputerea	≡ (Dacă) este nonunire, (atunci) nu este nonputere.
2. Diviziunea desface slăbiciunea	≡ Este diviziune și nu este slăbiciune.
3. Nonunirea (vrajba) face nonputerea	≡ Este nonunire și este nonputere.
4. Diviziunea face slăbiciunea	≡ Este diviziune și este slăbiciune.
5. Nonunirea nu face putere	≡ Este nonunire și nu este putere.
6. Diviziunea desface puterea	≡ Este diviziune și nu este putere.
7. Unirea nu face nonputere	≡ Este unire și nu este nonputere.
8. Unirea desface slăbiciunea	≡ Este unire și nu este slăbiciune.
9. Nonunirea face puterea	≡ Este nonunire și este putere.
10. Diviziunea face puterea	≡ Este diviziune și este putere.
11. Unirea nu face puterea	≡ Este unire și nu este putere.
12. Unirea desface puterea	≡ Este unire și nu este putere.
13. Unirea face nonputerea	≡ Este unire și este nonputere.
14. Unirea face slăbiciunea	≡ Este unire și este slăbiciune.

Sigur că exemplele din (V.1—14) cuprind și pe cele din demonstrațiile (I—IV). Pentru a încheia argumentarea trebuie notat că paremia *Unirea face puterea* este din punct de vedere lingvistic o singură propoziție. Or, ca să fie proverb, trebuie să aibă două propoziții legate implicativ: *Dacă este unire, atunci rezultă putere*, dar care s-au redus la esențial, într-o singură propoziție.

După cum se poate observa, există posibilități de a construi tipuri noi de structuri de situații, totuși nu sînt reținute ca proverbe în corpusurile paremice nici chiar cele care au corectitudine lingvistică și logică, dacă sînt lipsite de semnificație. Sînt, în aceste structuri, unele chiar absurde, însă absurditatea rezultă din sintaxă, pe cînd semnificația (sensul) se trage din corectitudinea logică plus valoarea de adevăr, adică corespondența cu realitatea. Proverbele nu sînt produsul unui simplu joc combinatoriu în planul expresiei, ci sînt *structuri de adevăr*. Pentru aceasta negarea proverbului *Unirea face puterea*, chiar în forma logică corectă din (I, 4), de exemplu *Unirea nu face puterea*, nu este un proverb, din cauza

https://biblioteca-digitala.ro

lipsei de concordanță cu realitatea. Din atîtea căi de combinații nu sînt reținute ca proverbe decît acelea care au valoare de adevăr și care convin cel mai bine limbii, adică se supun legii *economiei de limbaj*. În acest fel corpusurile paremice din orice limbă nu sînt o colecție de vorbe goale; valoarea de adevăr epistemic domină valoarea de adevăr logic (formal). Numai cu îndeplinirea acestor condiții se va putea aborda valoarea estetică a proverbelor, se înțelege că din perspectiva sistemului nostru.

Din structura $(p \supset q)$, reprezentată de proverbul de mai sus, nu poate rezulta un alt proverb cu aceeași temă și cu structură diferită ca $(q \supset p)$ și $(\bar{p}.q)$, dar pot lua naștere *variante*. Acestea sînt de două feluri: logice și semantice.

Variantele logice sau sintactice provin din traducerile lui $(p \supset q)$:

VI. 1. $(p \supset q) \equiv (\bar{q} \supset \bar{p}) \equiv (\bar{p} \vee q) \equiv \overline{(p.\bar{q})}$ care în planul expresiei dau echivalențele:

2. $(\bar{q} \supset \bar{p})$ Neputerea face neunirea.

3. $(\bar{p} \vee q)$ Sau neunirea sau puterea.

4. $\overline{(p.\bar{q})}$ Nu este adevărat că este unire și nu este neputere.

Variantele logice de mai sus rezultă din modificările cerute de negație în structura expresiei sintactice. Limba reține ca proverb doar acea structură sintactică care are cea mai mare *claritate*, adică *Unirea face puterea*. Deci, în cadrul variantelor acelorași expresii logice și lingvistice, *claritatea* este *preeminentă* și numai ea explică păstrarea unei expresii în corpusul paremic, după filtrul adevărului.

Variantele semantice ale proverbelor se nasc prin substituirea termenilor structurii situației cu echivalențe semantice. În proverbul *Unirea face puterea* se pot înlocui toți cei trei termeni și se obține un alt proverb, mai amplu, cu mai mulți componenți lexicali:

VII. 1. Solidaritatea — Solidaritatea face tăria.
Forța — Unde sînt mai mulți este și forță.
/Puterea Unirea;
Tăria — Unde sînt mai mulți este și putere
Unde sînt mai mulți — (tărie, forță).
.
.
.

2. Rezultă — Face; — Din unire rezultă putere.
Iese — Din solidaritate iese forță.
Creează — Unirea creează puterea.
.
.
.

3. Fi/cauza; este — În unire stă puterea.
Stă — Face; — În unire este tăria.
.
.
.

https://biblioteca-digitala.ro

Se poate observa că variantele semantice aduc modificări și în numărul îmbogățit de cuvinte și în topică. Numărul îmbogățit de cuvinte rezultă din substituirea termenilor prin descripții și din introducerea unor prepoziții care sînt cerute de semnificația verbului utilizat : *în* pentru verbele care exprimă locația sau direcția spre obiect și *din* pentru verbele care exprimă deplasarea în direcția opusă obiectului. Topica este modificată prin deplasarea locului unui cuvînt în raport cu ordinea cuvintelor în expresia paremică, atunci cînd sînt introduse noi prepoziții sau adverbe.

Din cele susținute și demonstrate pînă aici se poate reține că un eșantion paremic își bazează și își justifică prezența într-un corpus paremic pe anumite criterii. Aceste criterii le-am numit filtre. Există deci o filtrare în reținerea unei expresii ca proverb și prin această filtrare se selectează, din noianul de posibilități de expresii, *una și numai una* dintre multiplele expresii posibile. Filtrarea este triplă și graduală, pentru că este privită în raport cu :

A. Structura situației în care criteriul *adevărului* (epistemic) elimină structurile false. Filtrarea la acest nivel face ca proverbul să fie separat de structuri care nu pot fi proverbe.

B. Criteriul *clarității* operează la nivelul doi o serie în cadrul variantelor tipului selectat ca proverb prin criteriul *adevărului*. Filtrul clarității exclude expresiile paremice care presupun transformări, pentru că prin transformări li se poate opaciza sensul (vezi VII, 1—3).

C. Criteriul *economiei de limbaj* lucrează la al treilea nivel asupra criteriului *clarității*. Dintre două expresii clare se impune cea mai scurtă.

Ca o consecință a filtrării, cercetătorul poate să aprecieze caracterul prolix al actualelor colecții de proverbe. De exemplu, în colecția noastră Zanne proverbul *Unirea face puterea* și varianta *În unire stă tăria* nu se găsesc la același paragraf (Z I 1334, Z VIII 1466, 1468, Z IX 427, 428). Atunci cînd s-ar întîmpla totuși ca variantele aceluiași tip să se afle alături, devine clar că alcătuitorul colecției nu s-a gîndit la diferența care le separă din punct de vedere al nivelurilor de filtrare expuse mai sus.

Nivelurile de filtrare prezentate aparțin de epistemiologie, adică nu sînt strict logice sau strict lingvistice. Ignorarea rădăcinilor epistemice ale acestor filtre ar putea duce la confuzii și la o neînțelegere a complexității mecanismului constructivist al paremiilor. Filtrul *adevărului*, în cîmpul problematic în discuție, privește adevărul în sens epistemic, adică în sensul raportului dintre *subiect și obiect* (lume), și nu în sensul restrîns al adevărului formal (logic), care se construiește peste cel dintîi.

Criteriul *clarității* este un operator (logic). El realizează variante ale aceluiași eșantion paremic pe baza regulilor logice. Este vorba de detalierea unui univers restrîns pe baza modificării raporturilor sintactice (logice). La acest nivel negația își asumă rolul construcției.

Filtrul *economiei de limbaj* operează pe elementele prinse în relație, privite într-o perspectivă paradigmatică. Echivalențele cercetate în lingvistică la capitolul sinonimiei de limbaj constituie numai aspectul lingvistic al teoriei sinonimiei, adică al teoriei echivalențelor comunicabile prin orice fel de limbaj. Sinonimia a rămas pînă acum o problemă deschisă din cauza caracterului limitat al înțelegerii problemei. În cercetările

https://biblioteca-digitala.ro

referitoare la limba naturală substituirile făcute în (VII, 1—3) sînt singurele cunoscute și practicate în studiile privind expresiile paremice la noi și în lume. Dar substituirile nominale, acceptate aproape fără rezervă de cercetători, chiar dacă operează ușoare modificări de sens, ele nu modifică registrul *concret—formal*. Substituțiile verbale sînt cele care pot produce modificări de registru concret — formal.

În exemplele discutate (VII, 2—3) substituirea cauzativelor [8] cu verbe existențiale face ca ultimele să ceară trecerea expresiei paremice din planul lingvistic în planul formal, pentru că (a) *fi* afirmă o relație permanentă și nu o transformare care este implicită în cauzative. Tocmai pentru înțelegerea acestei situații am dat în paralel variantele din planul lingvistic și din planul formal.

Se poate continua examinarea sinonimiei în proverb cu analiza unor eșantioane din tipul de structură (p/q) mai mult pentru completarea *tabelului 1* cu încă trei tipuri de structuri (pvq), (p.$\bar{q}$), (p.q), care se obțin în urma transformărilor făcute ca și în cazul structurii implicative (p ⊃ q).

Fie proverbul *Sîngele apă nu se face* din tipul de structură (p/q), căruia îi aplicăm legile grupului INRC și vom avea:

VIII. 1. I(p/q) ≡ (p/q) ≡ I (Sîngele apă nu se face) ≡ Sîngele apă nu se face

La nivel lingvistic	*La nivel formal*
Sîngele apă nu se face	≡ Dacă (ceva) este sînge, atunci (acest ceva) nu este apă.

Pentru că (p/q) ≡ (p ⊃ $\bar{q}$) ≡ (q ⊃ $\bar{p}$) ≡ ($\bar{p}$ v $\bar{q}$) ≡ $\overline{(p.q)}$.

2. N(p/q) ≡ (p.q) ≡ N (Sîngele nu se face apă) ≡

La nivel lingvistic	*La nivel formal*
Nonsîngele nu se face apă	≡ Nu este sînge și nu este apă
3. Sîngele nu se face nonapă	≡ Este sînge și nu este nonapă.
4. Sîngele se face apă	≡ Este sînge și este apă.
5. R(p/q) ≡ (p v q) ≡ ($\bar{p}$ ⊃ q) ≡ ($\bar{q}$ ⊃ p) ≡	R(Sîngele apă nu se face) ≡

În plan lingvistic	*În plan formal*
Apa nu se face sînge	≡ Dacă ceva este apă, atunci acest ceva nu este sînge.

6. C(p/q) ≡ ($\bar{p}$.$\bar{q}$) ≡ C(Sîngele apă nu se face) ≡ N(Apa nu se face sînge)

În plan lingvistic	*În plan formal*
Nonapa nu se face sînge	≡ Nu este apă și nu este sînge.
7. Apa nu se face nonsînge	≡ Este apă și nu este nonsînge.
8. Apa se face sînge	≡ Este apă și este sînge.

Expresiile din (VIII, 2—8), completează *tabelul 1* cu structurile (p.q), (p v q) și ($\bar{p}$.$\bar{q}$) care, adăugate la acelea obținute în (I. 2—8), ar

[8] I. Pașaliu, *A AVEA. Relation d'existance simultanée*, în „Revue roumaine de linguistique", tome XVII, 5/1972.

https://biblioteca-digitala.ro

putea întregi tabelul cu opt tipuri de structuri posibile și pe care le reliefează pătratele logice piagetiene A și B, după care se conduce cercetarea noastră în paremiologie. În felul acesta, pornind de la definiția lui Permjakov că proverbul e *nume pentru o situație*, iar situațiile au structuri logice, am stabilit că structurile de situație sînt primare, derivate, simple și compuse, după cum se va mai arăta și în continuare.

Urmînd practica din (I—VII) aplicată tipului de structură din (VIII) putem obține variante pe fiecare dintre structurile de mai sus, pornind de la oricare alta din cadrul tipului de incompatibilitate.

IX. 1. $C(p/q) \equiv NR(p/q) \equiv N(p \vee q) \equiv (\bar{p}.\bar{q}) \equiv$ N(apa nu se face sînge) ≡

În plan lingvistic — *În plan formal*

Nonapa nu se face sînge ≡ Este nonapă și nu e sînge.
2. Apa se face sînge ≡ Este apă și este sînge.
3. Apa nu se face nonsînge ≡ Este apă și nu este nonsînge.
4. Nonapa se face nonsînge ≡ Nu este apă și este nonsînge.

5. $R(p/q) \equiv (p \vee q) \equiv (\bar{p} \supset q) \equiv (\bar{q} \supset p) \equiv$ R (Sîngele apă nu se face) ≡

În plan lingvistic — *În plan formal*

Apa nu se face sînge — Dacă ceva este apă, atunci acest ceva nu este sînge.

6. $NC \equiv R \equiv N(\bar{p}.\bar{q}) \equiv R \equiv (p \vee q) \equiv$ N (Nonapa se face nonsînge) ≡

În plan lingvistic — *În plan formal*

Apa nu se face sînge ≡ Este apă și nu este sînge.

7. $RC \equiv CR \equiv N \equiv R(\bar{p}.\bar{q}) \equiv (p.q) \equiv$ R (Nonapă se face nonsînge)

În plan lingvistic — *În plan formal*

Apa se face sînge ≡ Este apă și este sînge.

8. $CC \equiv I \equiv C(\bar{p}.\bar{q}) \equiv (p/q) \equiv$ C (Nonapa se face nonsînge) ≡

În plan lingvistic — *În plan formal*

Sîngele nu se face apă ≡ Este sînge și nu este apă.

X. 1. $R(p/q) \equiv (p \vee q) \equiv (\bar{p} \supset q) \equiv (\bar{q} \supset p) \equiv$ R (Sîngele nu se face (apă) ≡

În plan lingvistic — *În plan formal*

Apa nu se face sînge ≡ Dacă ceva este apă, atunci acest ceva nu este sînge.

2. $NR \equiv C \equiv N(p \vee q) \equiv (\bar{p} . \bar{q}) \equiv$ N (Apa nu se face sînge) ≡

În plan lingvistic — *În plan formal*

Nonapa se face nonsînge ≡ Nu este apă și nu este sînge.
3. Apa se face sînge ≡ Este apă și este sînge.

https://biblioteca-digitala.ro

4. Nonapa nu se face nonsînge ≡ Este nonapă și nu este nonsînge.
5. CR ≡ N ≡ C(p ∨ q) ≡ (p. q) ≡ C (Sîngele nu se face apă) ≡

În plan lingvistic *În plan formal*

Sîngele se face apă ≡ Este sînge și este apă.
6. Nonsîngele nu se face nonapă ≡ Este nonsînge și nu este nonapă.
7. Nonsîngele se face nonapă ≡ Este nonsînge și este nonapă.
8. RR ≡ I ≡ R(p.q) ≡ (p/q) ≡ R (Nonapa nu se face sînge) ≡

În plan lingvistic *În plan formal*

Sîngele nu se face apă ≡ Este sînge și nu este apă.

XI. 1. N(p/q) ≡ (p.q) ≡ N (Sîngele nu se face apă) ≡

În plan lingvistic *În plan formal*

Sîngele se face apă ≡ Este sînge și este apă.
2. Nonsîngele nu se face nonapă ≡ Este nonsînge și nu est nonapă.
3. Nonsîngele se face nonapă ≡ Este nonsînge și este nonapă.
4. RN ≡ C ≡ R(p.q) ≡ ($\bar{p}$.$\bar{q}$) ≡ R (Sîngele se face apă)

În plan lingvistic *În plan formal*

Nonsîngele se face nonapă Este nonsînge și este nonapă.

5. CN ≡ R ≡ C(p.q) ≡ (p ∨ q) ≡ ($\bar{p}$ ⊃ q) ≡ ($\bar{q}$ ⊃ p) ≡ C (Sîngele se face apă) ≡

În plan lingvistic *În plan formal*

Nonsîngele se face apă ≡ (Dacă) ceva nu este sînge, (atunci) acest ceva este apă.
6. Nonapa se face sînge ≡ (Dacă) ceva este nonapă, (atunci) acest ceva este sînge.
7. Apa nu se face sînge ≡ (Dacă) ceva este apă, (atunci) acest ceva nu este sînge.
8. NN ≡ I ≡ N(p.q) ≡ (p/q) ≡ N (Sîngele se face apă) ≡

În plan lingvistic *În plan formal*

Sîngele nu se face apă ≡ Este sînge și nu este apă.

Pentru a evita comentarii de prisos, precizăm că pentru înțelegerea transformărilor prezentate în teoremele (VIII—XI) sînt valabile observațiile de la (I—VII), cu excepția că în locul tipului de structură (p ⊃ q) avem în vedere structura (p/q) și cu restricțiile cerute de diferențele dintre pătratele logice ale lui Piaget (A și B) (cf. nota 6, p. 253—276).

Se poate reține faptul că în urma transformărilor din (VII) se mai pot adăuga *tabelului 1* încă trei tipuri de structuri: (p ∨ q), (p.q) și ($\bar{p}$.$\bar{q}$), așa cum am anticipat, și se obține astfel un tabel cu opt coloane.

https://biblioteca-digitala.ro

Observațiile amintite în legătură cu faptul că aceste structuri se realizează numai ca posibilități logice și lingvistice și nu ca paremii sînt valabile și aici în conformitate cu criteriul *adevărului* discutat mai sus.

Tot atît de valabile sînt și observațiile în legătură cu variantele paremice rezultate din jocul de sinonimii formale (criteriul clarității) și acela al sinonimiei semantice (criteiul *economiei de limbaj*).

Cu toate că *tabelul 1* s-a completat cu cele opt tipuri de structuri posibile, n-am discutat totuși toate tipurile paremice existente în corpusuri.

Fără să riscăm redundanțe supărătoare trebuie să examinăm si tipul de structură paremică (p.q̄), structură care numai ca tip logico-lingvistic a apărut deja în analizele efectuate pînă acum.

Tipul de structură paremică (p.q̄) va fi reprezentat în cele ce urmează de proverbul *Cu un rac, tot sărac*, preferat din cauza posibilităților de manipulare logico-lingvistică, fiindcă este scurt și fără riscul unor dificultăți semantice, pentru că propozițiile sînt exprimate printr-un singur cuvînt. Acest proverb face parte din clasa celor care prezintă summum de metaforizare. Sînt elidate verbele inter- și intrapropoziționale. Propozițiile sînt exprimate fiecare printr-un termen, iar acești termeni sînt legați prin rimă.

XII. 1. $I(p.\bar{q}) \equiv \overline{(p \supset q)} \equiv$ Cu un rac, tot sărac ≡ N (Dacă este un rac atunci nu ești sărac (ești bogat) ≡

În plan lingvistic — *În plan formal*

Cu un rac, tot sărac ≡ Este un rac și nu este bogăție.

2. $NI \equiv N(p.\bar{q}) \equiv \overline{(p \supset q)} \equiv (p \supset q) \equiv$ N (Cu un rac, tot sărac)

În plan lingvistic — *În plan formal*

Cu un nonrac, tot sărac ≡ (Dacă este un rac, (atunci) este tot sărăcie.

În plan lingvistic — *În plan formal*

3. Cu un rac, nonsărac ≡ (Dacă) este un nonrac, (atunci) este nonsărac.

4. Cu un rac, nu tot sărac ≡ (Dacă) este un rac, (atunci) nu este tot sărăcie.

5. Cu un nonrac, nu tot sărac ≡ (Dacă) este un nonrac, atunci nu este tot sărac.

6. Cu un nonrac, nu tot nonsărac ≡ (Dacă) este un nonrac, (atunci) nu este tot nonsărac.

7. $RI \equiv R(p.\bar{q}) \equiv N(q \supset p) \equiv (\bar{p}.q) \equiv$ N (Dacă) este sărăcie, (atunci) este un rac ≡

În plan lingvistic — *În plan formal*

(Tot) nonsărac, cu un rac ≡ Este nonsărăcie și este un rac.

8. Tot sărac, cu un nonrac ≡ Este sărăcie și este un nonrac.

https://biblioteca-digitala.ro

9. Tot sărac, fără un rac ≡ Este sărăcie și nu este un rac.
10. Tot sărac, fără un nonrac ≡ Este sărăcie și nu este un nonrac.
11. Tot nonsărac, fără un nonrac ≡ Este sărăcie și nu este un nonrac.
12. Tot nonsărac, fără un nonrac ≡ Este nonsărăcie și nu este nu un nonrac.
13. CI ≡ NR ≡ N($\bar{p}$.q) ≡ (q ⊃ p) ≡ N (Tot nonsărac cu un rac) ≡

În plan lingvistic		*În plan formal*
Tot sărac, cu un rac	≡	(Dacă) este sărăcie, (atunci) este un rac.
14. Tot nonsărac, fără un rac	≡	(Dacă) este nonsărăcie, (atunci) nu este un rac.
15. Tot nonsărac, cu un nonrac	≡	(Dacă) este nonsărăcie, (atunci) este un nonrac.
16. Tot nonsărac, cu un nonrac	≡	(Dacă) este sărăcie, (atunci) este nu un nonrac.
17. Tot nonsărac, fără un nonrac	≡	(Dacă) este nonsărăcie, (atunci) nu este un nonrac.
18. Tot nonsărac, fără nu un nonrac	≡	(Dacă) este nonsărăcie, (atunci) nu este nu un nonrac.

Pentru a respecta condițiile de simetrie în care a fost făcută analiza tipurilor de structură (p ⊃ q) și (p/q), și în cazul structurii (p.q) vom proceda la transformările unor structuri în altele numai pentru a evidenția că mecanismul de funcționare prezentat la legile grupului INRC operează și aici, ca și în celelalte tipuri de structuri. Am insistat în sublinierea raporturilor de simetrie a transformărilor pentru toate tipurile de structuri paremice stabilite.

Înainte de a le prezenta este necesar să se menționeze că din transformările operate conform cu (XII, 1 — 18) nu rezultă tipuri de structuri paremice deosebite de cele care se află în *tabelul 1* întregit.

Analiza tipului de structură (p.q) se impune din cu totul alte motive, chiar dacă ar putea să pară excesivă și pedantă, dat fiind faptul că mecanismul ca atare a mai fost prezentat și la celelalte tipuri de structuri. Totuși, avînd în vedere în perspectivă direcțiile pe care le va urma argumentarea, structura (p.q) trebuie să fie prezentată în detaliile ei constructiviste. Dacă cele două tipuri de structuri analizate mai înainte se impuneau cercetării, înainte de toate, din punct de vedere logic, ele exprimînd cele două tipuri de legături fundamentale pe baza cărora se construiește întreaga logică : conexiunile necesare (implicațiile) și excluziunile (incompatibilitățile), structura (p.$\bar{q}$), deși este schema unei judecăți particulare, trebuie luată în seamă mai ales pentru că este și negativă.

Negația se reflectă *în planul tematic* prin semnalarea *cîmpului* larg al *incertitudinilor*, cu consecințele care se impun în *planul atitudinilor* (deși. . . . .totuși).

https://biblioteca-digitala.ro

XIII. 1. $R(p.\bar{q}) \equiv NC \equiv N(q \supset p) \equiv (\bar{p}.q) \equiv N$ (tot sărac cu un rac) ≡

În plan lingvistic *În plan formal*

Nu tot nonsărac fără nu un nonrac ≡ Nu este nonsărăcie și nu este nu un nonrac.

2. Nu tot sărac cu un rac ≡ Nu este sărăcie și este un rac [9].

⋮

27. Tot nonsărac fără nu un nonrac ≡ Este nonsărăcie și nu este nu un nonrac.

28. $NR \equiv C \equiv N(\bar{p}.q) \equiv (p \subset q) \equiv$ (Nu tot nonsărac fără nu un nonrac) ≡

În plan lingvistic *În plan formal*

Tot sărac cu un rac ≡ (Dacă) este sărăcie, (atunci) este un rac

29. $CR \equiv (NR)R \equiv N(i) \equiv N(\bar{p}.\bar{q}) \equiv (p \supset q) \equiv N$ (Cu un rac, tot sărac) ≡

În plan lingvistic *În plan formal*

Fără nu un nonrac nu tot nonsărac ≡ Dacă este nu un nonrac, (atunci) nu este nonsărăcie [9].

⋮

55. Cu nu un nonrac nu tot nonsărac ≡ (Dacă) este nu un nonrac, (atunci) nu este nonsărăcie.

56. $R(R) \equiv CN(N) \equiv N(N) \equiv N(p \supset q) \equiv (p.\bar{q}) \equiv N$ (Fără nu un nonrac nu tot nonsărac) ≡

În plan lingvistic *În plan formal*

Cu un rac tot sărac ≡ Este un rac și este sărăcie.

XIV. 1. $CI \equiv C(p.\bar{q}) \equiv NR \equiv N(p.\bar{q}) \equiv (q \supset p) \equiv N$ (Nu tot nonsărac fără nu un nonrac) ≡

În plan lingvistic *În plan formal*

2. $NC \equiv R \equiv N(q \supset p) \equiv (\bar{p}.q) \equiv N(q \supset p) \equiv N$(Tot sărac cu un nonrac).

Pentru mersul demonstrației cf. teorema § XIII.

3. $R(C) \equiv N \equiv R(q \supset p) \equiv (p \supset q) \equiv N$; $R(C) \equiv C(R) \equiv N \equiv N(p.\bar{q}) \equiv (p \supset q) \equiv N$(Cu un rac tot sărac).

În plan lingvistic *În plan formal*

Fără nu un nonrac, nu tot nonsărac ≡ (Dacă) nu este nu un nonrac, (atunci) nu este nonsărăcie.

Metodologia demonstrației este dată în teorema § XIII, care prezintă desfășurat întregul spectru operațional al inversiunii.

[9] Demonstrațiile 3—26 și 30—54 lipsesc. Ele pot fi ușor deduse, deoarece se desfășoară după aceeași metodologie a negației fiecărui termen pînă la negația întregii expresii paremice, iar inversiunile conform legilor grupului Klein—Piaget (INRC).

https://biblioteca-digitala.ro

4. C(C) ≡ NR(RN) ≡ NN(RR) ≡ I(I) ≡ (p.$\bar{q}$) ≡ I (Cu un rac tot sărac).

În plan lingvistic	*În plan formal*
Cu un rac, tot sărac	≡ Este un rac și este sărăcie

XV. 1. N(p.$\bar{q}$) ≡ (p ⊃ q) ≡ N(Cu un rac, tot sărac) ≡

În plan lingvistic	*În plan formal*
Fără nu un nonrac nu tot nonsărac	≡ (Dacă) nu este nu un nonrac, (atunci) nu este nonsărăcie.

În continuare spectrul operațional al negației decurge ca în § XIII.

2. CN ≡ R ≡ N(p ⊃ q) ≡ ($\bar{p}$.q) ≡ N(Tot sărac cu un rac).

3. RN ≡ NR ≡ C ≡ N($\bar{p}$.q) ≡ (q ⊃ p) ≡ N(Nu tot nonsărac fără nu un nonrac) ≡

În plan lingvistic	*În plan logic*
Tot sărac cu un rac	≡ (Dacă) este sărăcie, (atunci) este un rac.

4. NN ≡ I ≡ N(p ⊃ q) ≡ (p.$\bar{q}$) ≡ N (Fără nu un nonrac nu tot nonsărac) ≡

În plan lingvistic	*În plan logic*
Cu un rac tot sărac	≡ Este un rac și este sărăcie.

La tipul de structură (p.$\bar{q}$) am prezentat în detaliu transformările, pentru a obține *variante* fie logice (sintactice), fie semantice (lingvistice). La acest nivel, este ușor de înțeles motivul insistenței analizei. Structura de situație (p.$\bar{q}$) nu va produce prin transformări alte tipuri de paremii pentru a întregi *tabelul 1*, pentru că acesta a fost deja întregit. Tipul de structură în discuție constituie o structură paremică ce se va diferenția numai tematic. Ea va fi prezentă în toate categoriile tematice ABCD, stabilite în *Universalii paremice* (cf. nota 1).

În analiza din § XII-XV am pus în evidență modul detaliat în care se pot obține variante folosind numai mecanismele filtrelor *clarității* și *economiei de limbaj*. Și aici putem spune că analiza n-a fost împinsă totuși pînă la ultimele limite, deoarece am insistat mai mult asupra jocului de transformări sintactice (logice). Pe scurt, am detaliat în cadrul permis de filtrul doi (claritate). Numai așa se poate înțelege eventuala dificultate pe care o va întîmpina cititorul acestui studiu pus în fața situației de distribuire a negațiilor și inversiunilor din § XII—XV. În aceste exemple avem de a face cu variante logice (sintactice) ale aceluiași proverb. Dacă am fi continuat analiza (și prin aceasta am fi coborît detaliul analizei la nivelul trei — *filtrul economiei de limbaj*) și pe locul fiecărei negații am fi inserat un antonim, fie format dintr-un singur termen, fie dintr-o sintagmă, am fi putut obține un spectru, teoretic nelimitat, de echivalențe semantice ale unuia și aceluiași proverb. Cu aceasta rămînem încă în cadrul problemei sinonimiei paremice. Prin urmare, se înțelege că problema sinonimiei paremice este necesară, fiind considerată o problemă a unei construcții deschise la nesfîrșit, dar reglementate

https://biblioteca-digitala.ro

strict de cele *trei legi de filtrare*. Aceste grile operează pe trei niveluri şi conferă sinonimiei (echivalenţei) o structură riguroasă de *infinit matematic*, de care nu s-au ocupat cercetătorii pînă acum nici în lingvistică, nici în paremiologie. Intuiţiile cercetătorilor cu o mare erudiţie în aceste domenii au anunţat-o, dar nu au putut s-o prezinte. Se înţelege că mecanismul logic le era încă străin.

MODÈLES D'ENGENDREMENT ET SÉLECTION DES PROVERBES (I)

(Résumé)

Cette étude continue la démonstration concernant l'existence de certaines structures de situations dans le champ parémique et qui font partie de la latice booléenne. On a adopté un modèle formel en vue de manipuler tout un champ parémique. Les modèles formels sont employés de nos jours dans l'étude de toutes les sciences de l'homme ; en parémiologie ce sont G.L. Permjakov, Matti Kuusi, Arvo Krikmann qui s'en sont servis.

Les modèles formels centrés sur les différents domaines des sciences de l'hommes s'avèrent limités. Pour suppléer à cette insuffisance l'auteur a choisi un modèle formel intégrateur qui puisse recouvrir tout le champ d'idées vehiculées par la parémiologie. Pour y parvenir il s'est appuyé sur des données fournies par l'épistémologie en tout premier lieu et non pas surcelles offertes par la logique. Pour ce qui est du modèle formel proprement dit, il a opté pour la logique de la pensée naturelle, partie intégrante de l'épistémologie génétique. C'est ainsi qu'en retenant la leçon tirée des limites des systèmes déjà essayés, la recherche ne s'est pas fixée sur le langage tout d'abord, mais sur les mécanismes opératoires de la pensée naturelle qui pourraient rendre compte également du langage.

Comme instrument de travail on a adopté les deux types de structures décélables dans la pensée naturelle de tout homme : le groupe INRC, connu sous le nom du groupe logico-mathématique Klein-Piaget et le *regroupement* de l'*Essai de logique opératoire*, IIe, Paris, 1972. Les deux structures mentionnées assurent à la pensée humaine deux éléments composants en continuelle interaction : l'un de ces éléments constructiviste est à même de créer du *nouveau*. Ce premier élément composant est dû à la structure du *regroupement* et l'autre, *équilibrant*, assure la cohérence (la non-contradiction) de la pensée naturelle.

Pour définir le proverbe on a pris comme point de départ la définition formulée par Permjakov, c'est-à-dire *un nom pour une situation* ; on est également tombé d'accord sur l'idée que les situations ont des structures logiques. C'est ainsi que l'on a établi que les structures de situations sont : primaires, dérivées, simples et composées. Parmi les structures primaires isolées après l'étude des corpus parémiques on retient les trois suivantes : *l'implication*, *la non-implication* et *l'incompatibilité*. Les structures dérivées, *l'équivalence positive* et *négative* et la *de-*

https://biblioteca-digitala.ro

mi-équivalence, on les obtient à partir des structures primaires par les lois de groupe INRC et du *regroupement*. Les structures composées avec les structures primaires aboutissent à *la conjonction logique* et la *disjonction logique*. Toutes ces structures logiques font partie d'une structure logique qui organise toute la *latice booléenne*. Tout corpus parémique de toute culture constitue un système et il est le même pour toute culture. C'est le contenu parémique et non pas le schéma logique qui donne le caractère particulier parémique.

Les corpus parémiques contiennent aussi des échantillons qui expriment des attitudes et des préférences. Elles aussi, elles peuvent être organisées à côté de la non-préférence et l'indifférence dans un carré logique où N ≡ R et C ≡ I (Cf. J. Piaget, *Essai*. . .). Tout ce que l'on a affirmé jusqu'ici a pris en considération les structures des situations et non pas le *contenu des situations* que l'on a étudié à une autre occasion (Cf. *Paremic Universalia*, dans *Cahiers roumains d'études littéraires*, 1/1984, p. 79 — 85).

Une fois les structures vérifiables et les mécanismes de génération des parémies établis c'est le problème du côte esthétique du proverbe qui se pose. L'orientation constructiviste du système mènera à un point de vue sur la dimension esthétique du proverbe du même type, c'est-à-dire constructiviste. En prenant pour point de départ les structures des situations désignées par les proverbes, il faut séparer tout d'abord les homonymies, les synonymies et les variantes du même type. Pour ce qui est de la synonymie, on a, une fois de plus, adopté le point de vue de Permjakov qui place cette relation de sens à un niveau logico-sémiotique et non pas à un niveau linguistique. On a donc considéré que deux proverbes sont synonymes s'ils ont la même structure logique et le même contenu thématique. La synonymie a été, elle aussi, abordée d'une manière systémique. Les 16 structures logiques de la latice booléenne, composées avec les quatre catégories de thématisation ABCD ont abouti à 64 sous-classes de synonymies (Cf. tableau 1). On retient comme proverbes parmi ces lois de possibilités, une partie seulement, par l'extremise des trois niveaux de filtration : le filtre (le critère) de *la vérité*, de *la clarté et* de *l'économie de langage*.

On peut remarquer qu'à l'interieur des mécanismes de la construction des proverbes les filtres (les grilles) qui interviennent dans leur séléction sont différents non seulement du point de vue hiérarchique, mais aussi par la nature de ces niveaux. C'est ainsi que le filtre de la vérité renvoite à l'épistémologie, celui de la clarté à la logique et celui de l'economie de langage à l'expression, c'est-à-dire à la linguistique. Il y dans ce mécanisme de sélection les premiers pas d'une démarche ; estétique, étant donné que même la simplicité est le résultat d'une telle démarche ; tout cela se passe au niveau propositionnel. Si l'on veut approfondir l'analyse de la métaphorisation dans le proverbe on sera obligé de procéder à un examen du niveau intrapropositionnel, mais, ce faisant, on arrive à remettre en discussion la théorie des tropes, tels qu'ils sont connus dans les rhétoriques les poétiques de tous les temps, d'Aristote jusqu'à nos jours.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

GENERAL THOUGHTS ON THE NATURE OF THE PROVERB

WOLFGANG MIEDER

For my Romanian paremiological friends

Domnul Wolfgang Mieder, profesor la Universitatea din Vermont (USA), Departamentul de Germană și Rusă, este editorul Anuarului Internațional „Proverbium", ajuns la nr. 7 (1990), primele 6 numere însumînd 2414 pagini.

Pe lîngă editarea „Proverbium"-ului, activitate intensă și laborioasă, care ar umple tot timpul liber al unui editor priceput și sagace, prof. dr. Mieder a editat un număr impresionant de cărți de proverbe.

În opinia noastră, performanța sa cea mai remarcabilă este durata, regularitatea și continuitatea anuarului „Proverbium", asociată cu menținerea acestuia, nu fără eforturi, de circulație și reprezentare mondială. Wolfgang Mieder a trimis gratuit toate volumele din „Proverbium" celor mai reprezentativi paremiologi din est, adică celor care nu puteau achita costul în valută. În acest context, mai mulți paremiologi români au primit gratuit seria completă a anuarului „Proverbium". Paremiologii beneficiari îi sînt recunoscători prof. Mieder, realizatorul unei performanțe unice, după știința noastră: păstrarea legăturii și răspîndirea informațiilor și noutăților paremiologice între și la toți paremiologii, indiferent de sistemul social căruia îi aparțineau statele din care făceau parte.

Această faptă meritorie trebuie evidențiată cu atît mai mult cu cît editorii din diverse domenii de specialitate își intitulează activitatea drept „mondială" sau „europeană", deși nu se ocupă decît de o parte a lumii pe care pretind că o reprezintă în cercetările lor. De exemplu, *Thesaurus Proverbiorum Medii Aevi*, proiectat de S. Singer, la care se lucrează de peste 15 ani, în Elveția, își propune să ilustreze „unitatea spirituală a Europei creștine în evul mediu", dar este redactat numai pentru Europa catolică, ca și cum creștin ar fi identic cu catolic, ceea ce este evident fals.

Pe astfel de viziuni particularizante s-au construit edificii spirituale care se pretind globale, dar autoritatea lor este din pornire șubredă sau direct caducă.

Singurul caz pe care-l cunoaștem, în care viziunea integralistă asupra unui domeniu de spiritualitate umană este realizată pe baza totalității cercetărilor și informației, este cel obținut prin străduințile prof. dr. Wolfgang Mieder, referitor la paremiologia contemporană, căruia îi adresăm din partea paremiologilor români sincere felicitări, mult succes în continuare, urări de bine însoțite de expresia sentimentelor noastre sincere.

GABRIEL GHEORGHE

It is generally accepted that proverbs represent the smallest verbal folklore genre, and this fact might lead some people to the false conclusion that they must also be the simplest form of folklore. But nothing could be further from the truth. When we look at the massive scholarship that exists on the proverb in the many national languages, we stand in awe of how such bits of traditional, plain and obvious wisdom can have occupied so many scholarly minds from classical antiquity to th e present day. Even if we concern ourselves only with the proverb

REF, tom 36, nr. 3—4, p. 151—164, București, 1991

https://biblioteca-digitala.ro

stock of the Anglo-American world, we are nevertheless literally overwhelmed by the richness of books, dissertations and scholarly articles on these proverbs. Paremiographers of the English language have been extremely diligent in putting together superb historical and comparative proverb dictionaries, and the paremiologists that have dealt primarily with Anglo-American proverbs also belong to some of the very best. Such names as Richard C. Trench (1807—1886), Richard Jente (1888—1952), Archer Taylor (1890 — 1973) and others represent some of the finest paremiological work in the world. Among the living proverb scholars who work primarily on English proverbs we mention in particular Roger D. Abraham, Shirley Arora, Nigel Barley, David Cram, Robert W. Dent, Alan Dundes, Barbara Kirschenblatt-Gimblett, George Milner, Neal R. Norrick, Peter Seitel and Bartlett Jere Whiting, but there are also many others who have made major contributions to this fascinating field of study (see Wolfgang Mieder's bibliographies). We cannot possibly discuss all of their achievements in these general remarks, but we are including a selected bibliography of the major paremiological scholarship that has appeared on the nature of the proverb in the English language. We will limit ourselves here to a short description of what proverbs are by referring to this scholarship and by basing our arguments on Anglo-American proverb texts.

It would appear that nothing could be easier than to write down a precise proverb definition. Yet we can almost state that there are more definition attempts than there are proverbs. Obviously this is overstating matters a bit, but we do in fact have numerous proverb definitions right from Aristotle to the most recent linguistic description of what makes a proverb distinct from other short statements. Bartlett Jere Whiting has put together a fascinating historical list of such definitions in his seminal article on "The Nature of the Proverb" (1932). Whiting concludes his lengthy treatise with his own definition which represents a conglomerate version of the many earlier definitions :

> A proverb is an expression which, owing its birth to people, testifies to its origin in form and phrase. It expresses what is apparently a fundamental truth, — that is, a truism, — in homely language, often adorned, however, with alliteration and rhyme. It is usually short, but need not be; it is usually true, but need not be. Some proverbs have both a literal and a figurative meaning, either of which makes perfect sense; but more often they have but one of the two. A proverb must be venerable; it must bear the sign of antiquity, and, since such signs may be counterfeited by a clever literary man, it should be attested in different places at different times. This last requirement we must often waive in dealing with very early literature,where the material at our disposal is incomplete. [1].

In many ways Whiting's article and his own definition were a reaction to a statement which his good friend Archer Taylor had made a year earlier in his famous book on *The Proverb* (Cambridge/Massachusetts : Harvard University Press, 1931). In the first paragraph of this classic study Taylor goes so far as to state that it is impossible to give *the* definition of a proverb, and it is precisely for this reason that he wrote

[1] See Bartlett Jere Whiting, "The Nature of the Proverb", *Harvard Studies and Notes in Philology and Literature*, 14 (1932), 302.

https://biblioteca-digitala.ro

his book, i.e. his entire book became a definition attempt. But his pronouncement of the impossibility of defining proverbs has become proverbial in itself, and it is almost always cited whenever a scholar needs to deal with definition questions. Far be it from us to deny our readers the delight of reading how the world's greatest paremiologist tried to deal with this insurmountable problem :

> THE definition of a proverb is too difficult to repay the undertaking : and should we fortunately combine in a single definition all the essential elements and give each the proper emphasis, we should not even then have a touchstone. An incommunicable quality tells us this sentence is proverbial and that one is not. Hence no definition will enable us to identify positively a sentence as proverbial. Those who do not speak a language can never recognize all its proverbs, and similarly much that is truly proverbial escapes us in Elizabethan and older English. Let us be content with recognizing that a proverb is a saying current among the folk. At least so much of a definition is indisputable, and we shall see and weigh the significance of other elements later [2].

Judging by the fifty-five definitions which we gathered from various people by simply asking them "How would you define a proverb?" we can basically agree with Archer Taylor that the "folk" seems to have a pretty good idea of what a proverb is. By analyzing the collected definitions according to the frequencies of certain words, we were able to formulate the following definition of the proverb by people of the 1980's living in an industrialized and progressive society :

> "A proverb is a short, generally known sentence of the folk which contains wisdom, truth, morals and traditional views in a metaphorical, fixed and memorizable form and which is handed down from generation to generation". Using only the truly high frequency words for the 55 definitions one could also simply state that "A proverb is a short sentence of wisdom". That is a far cry away from modern scientific definitions, but it certainly indicates that the non-expert continues to define proverbs along the lines of the traditional proverbs about proverbs which also stress in particular the wisdom and truth in proverbs [3].

The longer version of this conglomerate definition resembles that formulated by B.J. Whiting, while the statement "A proverb is a short sentence of wisdom" based on the most frequent words reminds us of Taylor's short "definition". In this connection we should also mention some of the English proverbs about proverbs which in themselves are folk definitions of a sort : "All the good sense of the world runs in proverbs", "Proverbs are the children of experience", "Proverbs are the wisdom of the streets", "The wisdom of the proverb cannot be surpassed", "Common proverb seldom lies", "Every proverb is truth", and "Old proverbs are the children of truth". It appears that to the mind of proverb users, i.e. the general population in all walks of life, the proverbs contain a good dose of common sense, experience, wisdom and above all truth.

While such proverbial or folk definitions suffice for the general public to know what a proverb is, i.e. sensing that incommunicable qua-

[2] Archer Taylor, *The Proverb*. Cambridge/Massachusetts : Harvard University Press, 1931 ; rpt. Hatboro/Pennsylvania : Folklore Associates, 1962 ; rpt. again with an introduction and a bibliography by Wolfgang Mieder, Bern : Peter Lang, 1985, p. 3.

[3] Wolfgang Mieder, "Popular Views of the Proverb", *Proverbium*, 2 (1985), 119.

https://biblioteca-digitala.ro

lity that Taylor speaks of, scholars have not been satisfied with brushing aside the need for a precise and universal definition so quickly. In fact, we could argue that the last fifty or so years since the appearance of Taylor's often quoted passage have seen more and more complex definition attempts come into print, especially since the modern linguists have joined the search for a solution to this dilemma (see especially David Cram, Peter Grzybek, Richard Priebe, etc.). They all are looking for the key to unlock the secrets of "proverbiality", i.e. what is it that makes a certain statement a proverb while a similar statement is judged not to be proverbial. Today we have dozens more proverb definitions, some of which are so complex that a person without the knowledge of symbolic logic could not possibly understand them. And yet, whether we take the most complex or the simplest proverb definition, we remain basically unsatisfied with what scholars have stated (see Nigel Barley, Otto Blehr, George Milner, etc. in the bibliography below). The reason for not being able to formulate a universal proverb definition lies primarily in the central ingredient which must be part of any proverb definition — traditionality. The term "traditionality" includes both aspects of age and currency which a statement must have in order to be considered a proverb. But while we can describe the structure, style, form, etc., of proverbs in great detail, we cannot determine whether a statement has a certain age or currency among the population by the text itself. It will always take external research work to establish the traditionality of a text, and this means that even the most precise definition attempt will always be incomplete. Our definition may include the aspect of traditionality, of course, but we cannot recognize it by looking at a particular text in isolation. This problem becomes immediately clear when we look at proverbs from a foreign culture. If someone were to write a statement on a piece of paper with many structural and stylistic features common to proverbs, we would not know whether the statement is in fact a proverb since we are not in a position to ascertain that it might have a certain age and currency in that foreign language.

The problem is exacerbated by the fact that we are only speaking of a relative age and currency. We can't even answer precisely how old a statement must be to qualify as a proverb. With modern mass media any text might very quickly become known among a relatively large segment of the population. We need only to think of how quickly certain advertisement slogans become commonly recognized by all of us. What might have taken decades to spread from a few people to an entire city or country, might today be accomplished in a few days. But how about the problem of currency? What do we really mean by that? Currency among how many people and for how long? The simple fact is that a text must exhibit at least some currency for an extended period of time. Our feeling tells us that a week would be too short, but perhaps a year would be long enough in order for a text to be considered a proverb. All of this strikes the reader as very ambiguous, and we are formulating our sentences purposely in this fashion to indicate how intangible a proverb really is. Currency basically means that a proverb must be repeated by members of a certain group of people. But again,

https://biblioteca-digitala.ro

even though we write currency into our definition statement, we cannot tell by looking at any text whether it has currency or not. All of this is complicated, of course, by the fact that some proverbs are known only regionally while others are internationally disseminated. We also must not forget that proverbs come and go, i.e. not all proverbs are current for the same amount of time. Old proverbs remain or they are forgotten, new ones are created and forgotten, etc. But it is this vexing problem of traditionality which includes the aspects of age and currency which prevents us from determining whether a text is a proverb or not by means of a definition. Traditionality needs to be proven; it is not inherent in the text itself.

But obviously we do not need to do such painstaking research for every proverb. For the common proverbs of one's language the traditionality is obvious because of the steady repetition of them in various speech acts. It is only for the rarer proverbs or for those texts where we have some doubt concerning their traditionality where we must undestake such research. This is also the case for literary quotations which become proverbs. For example, is Theodore Roosevelt's (1858 — 1919) "Speak softly and carry a big stick" a quotation or a proverb? We would argue that it is both. It is a quotation to the person who cites it by referring directly to Roosevelt as the coiner of this statement, but is a proverb due to the fact that is has enjoyed high currency since it was first uttered on September 2, 1901. Most people also don't associate the statement with Roosevelt any more, and it is used as an anonymous proverb. Another problem are our newer proverbs. How do we know when a popular statement has become a proverb? How about those often repeated lines out of songs which everybody knows? Are we justified in calling "Garbage in, garbage out" a modern American proverb? We would argue yes, and we base our decision at least partly on the fact that we have noticed its currency among our population. The statement appears to us current enough to be called a proverb, just as we think that "It takes two to tango" or "Different strokes for different folks" are relatively new American proverbs. Eventually "proverbiality" boils down to a judgment call, of which traditionality is the most difficult and decisive element.

Luckily there are some other "markers" which will help us to decide whether a statement that we don't recognize as being proverbial might in fact be a proverb. George Milner in particular and subsequently Alan Dundes have attempted to isolate certain structural characteristics of most proverbs. Milner showed that most proverbs are characterized by a quadripartite structure, for example "A rolling stone gathers no moss". Yes, we can divide this proverb into parts and assign four either negative or positive values to each of the four elements, thereby basically creating sixteen possible structural patterns. But a sentence like "A running chicken collects no flowers" would also exhibit a quadripartite structure without being a proverb. The same problem we encounter with Alan Dundes' definition that a proverb is a propositional statement which consists of at least a topic and a comment, for example "Time flies". This means that a proverb must have at least two words, and Dundes is also able to show that more complex proverbs are composed of an oppositional or non-oppositional structure, for example "A bird

https://biblioteca-digitala.ro

in the hand is worth two in the bush". But we ask again, what differentiates this statement from our madeup utterance "A chicken in the fist is worth two in the field"? Why is the first a proverb and the second text not? Dundes is well aware of this problem, and he has added the adjective "traditional" to his definition: "The proverb appears to be a traditional propositional statement consisting of at least one descriptive element, a descriptive element consisting of a topic and a comment" [4]. But this definition does not deal with the problem of "traditionality", i.e. we can define and analyze only those texts with it where we already know that we have a traditional proverb in front of us. Helpful as Milner and especially Dundes' structural analyses are, they do not solve the traditionality problem.

In addition to these helpful structural paradigms, we also have a number of other "markers" which help us to characterize proverb texts. It is usually agreed upon that proverbs are relatively short or "pithy". We agree with Alan Dundes that a proverb must have at least two words, i.e. a topic and a comment, as for example in "Money talks". But we also have proverbs which are considerably longer, as for example "Early to bed, and early to rise, makes a man healthy, wealthy and wise". Nevertheless, a proverb ought to be a relatively short and complete sentence. Perhaps it is fair to say that the shorter the better, since that also assures memorability and recognizability which enter into the actual use of proverbs in speech (see Kathryn Bock and William Brewer). In order to maintain a maximum level of recognizability and memorability, the proverb is usually stated in a fixed form which is not changed. But newer research is showing more and more that proverbs are being changed for various reasons quite often. We don't always quote the entire proverb, since often a mere allusion to it suffices to communicate its message effectively. If we want to remind someone that "The early bird catches the worm", we might choose to simply state something like "You know the early bird'" or "Don't forget about 'the early bird' ". We might also vary the proverb for humor or irony or simply for the joy of punning. The key thing is that the fixed form of proverbs does not appear to be as sacrosanct anymore today as it might have once been. Neal R. Norrick has observed in this regard that "for well known proverbs, mention of one crucial recognizable phrase serves to call forth the entire proverb", and he has designated "this minimal recognizable unit as the *kernel* of the proverb" [5]. Thus proverbs are not absolutely fixed or frozen, but they actually live by being varied to fit various situations and purposes.

It belongs to the tradition of proverb scholarship to enumerate the various poetic or stylistic features which characterize many proverbs. Lately Neal R. Norrick and Shirley L. Arora have dealt in much detail with these matters, and we also refer the reader to the inclusive

[4] See Alan Dundes, "On the Structure of the Proverb", in Wolfgang Mieder and A. Dundes (eds.), *The Wisdom of Many. Essays on the Proverb*. New York: Garland Publishing, 1981, p. 60.

[5] Quoted from Neal R. Norrick. *How Proverbs Mean. Semantic Studies in English Proverbs*. Amsterdam: Mouton, 1985, p. 45.

https://biblioteca-digitala.ro

statements by Archer Taylor and Beatrice Silverman-Weinreich. Let us at least mention the following poetic aspects with a few examples: alliteration: "Many a little makes a mickle", "Live and let live", "Money makes the mare to go", etc.; rhyme: "Man proposes, God disposes", "No gain without pain", "Seeing is believing", etc.; parallelism: "Easy come, easy go", "A penny saved is a penny earned", "A little wood will heat a little oven", etc.; ellipsis: "Out of sight, out of mind", "Nothing ventured, nothing gained", "Sooner begun, sooner done", etc. (see also Ronald Grambo, Bengt Holbek, Robert Rothstein and Aleksandr Zholkovskii). We should also mention that there exist certain fundamental proverb structures which have been the basis for dozens of proverbs, as for example "Where there's X, there's Y", "No X without Y", "Like X, like Y", "One X does not make a Y", etc. Such patterns help us, of course, to recognize such texts as "Where there's smoke, there's fire", "No gain without pain", "Like father, like son" and "One swallow does not make a summer" as proverbs. But so do alliteration, rhyme, parallelism, ellipsis, etc. These are all important markers, and yet a proverb like "Love is never without jealousy" does not have any of the characteristics mentioned above. We see once again that even a prosaic normal sentence might become a proverb, but we stress that the more "proverbial markers" a statement has, the greater its chance to become proverbial. That is certainly the reason why the relatively new American proverb "Different strokes for different folks" has become current and recognizable in this country. It has rhyme, repetition, parallelism, ellipsis, and it is short. But yet again, we doubt that "Different rights for different people" will or should become proverbial if we write it here as an example. Its idea is so alien to our world view that this variation will not catch on despite its proverbial markers.

In addition to these external stylistic and structural markers we also find internal markers such as personification, hyperbole, paradox, metaphor, etc. For personification we cite such popular proverbs as "Misery loves company", "Hunger is the best cook" and "Love laughs at locksmiths". For hyperbole the following proverb comes to mind: "It is easier for a camel to go through a needle's eye, than for a rich man to enter into the kingdom of God" (Matth. 19, 24), and for paradox we cite "The nearer the church, the farther from God". As far as the metaphor is concerned, we should stress that some scholars only want to count metaphorical proverbs as *bona fide* proverbs. There is hardly any need for us to quote examples of proverbs containing metaphors, but here are some common ones: "A stitch in time saves nine", "New brooms sweep clean", "All that glitters is not gold", "Don't look a gift horse in the mouth", "The pitcher goes to the well until it breaks at last", etc. And yet again, there are plenty of common proverbs such as "Honesty is the best policy" or "A woman's work is never done" which are not metaphorical. We can state, however, that metaphors comprise an important marker for many proverbs, and it is exactly this vivid imagery of most proverbs which makes them so appealing to us (see David Cram, Paul Goodwin and Joseph Wenzel, Richard Honeck and Clare Kibler, Susan Kemper, Judy Pasamanick, etc.).

Metaphorical proverbs also give us the opportunity to communicate in an indirect or figurative way rather than always calling a spade

https://biblioteca-digitala.ro

a spade, i.e. stating everything in a direct way. By translating a realistic situation into a metaphorical proverb, we can generalize the unique problem and express it as a common phenomenon of life. Instead of scolding or reprimanding a child for being impatient about an upcoming surprise, we might simply say "A watched pot never boils". The proverb "The love of money is the root of all evil" is a fitting general statement to describe the greed of a person who might have embezzled money at a bank. And we might also use the proverb "Strike while the iron is hot" as an expression of encouragement for someone who needs to make a major decision. Kenneth Burke has described this use of metaphorical proverbs as follows: "Proverbs are strategies for dealing with situations. In so far as situations are typical and recurrent in a given social structure, people develop names for them and strategies for handling them. Another name for strategies might be attitudes" [6]. Peter Seitel has expanded upon this important observation in his fundamental essay "Proverbs: A Social Use of Metaphor" (1969), and he stresses that proverbs in actual use always refer to social situations. It is in fact this social context which gives meaning to a particular proverb, for a proverb in a collection which merely enumerates uncontextualized proverb texts is for all general purposes meaningless.

This leads us to the complex question of proverb meaning which must be seen in light of the manifold contexts in which every possible proverb might be used. Barbara Kirschenblatt-Gimblett has addressed this problem in her revealing article "Toward a Theory of Proverb Meaning" (1973) in which she explains the multiple meaning and usage of a number of common Anglo-American proverbs. Taking the proverb "A rolling stone gathers no moss" as an example, she asked about 80 Texas students about the meaning of this common proverb and they came up with three possibilities: (1) a rolling stone gathering no moss is like a machine that keeps running and never gets rusty and broken; (2) a rolling stone is like a person who keeps on moving, never settles down, and therefore never gets anywhere; (3) a rolling stone is like a person who keeps moving and is therefore free, not burdened with a family and material possessions and not likely to fall into a rut" [7]. How is such a differentiated interpretation of a seemingly simple proverb possible? Kirshenblatt-Gimblett gives four sources for the multiple meaning of the proverb "A rolling stone gathers no moss": (1) what is understood by the image presented in the metaphor (stone roller, stone in brook); (2) what is understood as the general principle expressed by the metaphor (movement promotes efficiency, stability promotes tangible gains); (3) how the general principle is evaluated (tangible gains are worthwhile, tangible gains are not worthwhile); (4) the requirements of the situation in which the proverb is used regardless of what one actually believes in principle (does one want to console or criticize

[6] Cited from the important essays by Kenneth Burke, "Literature as Equipment for Living", in K. Burke, *The Philosophy of Literary Form: Studies in Symbolic Action*. Baton Rouge/Louisiana: Louisiana University Press, 1941, p. 256.

[7] See Barbara Kirshenblatt-Gimblett, "Toward a Theory of Proverb Meaning", in Wolfgang Mieder and Alan Dundes (eds.), *The Wisdom of Many. Essays on the Proverb*. New York: Garland Publishing, 1981, p. 113.

https://biblioteca-digitala.ro

the stable person; does one want to console or criticize the wanderer)" [8]. From these possible interpretations it becomes clear that it is exactly the metaphor of the proverb which enables us to employ proverbs in so many different contexts. The Estonian paremiologist Arvo Krikmann has stressed repeatedly that we must consider the semantic indefiniteness of proverbs which is due to three major factors: (1) hetero-situationality of proverbs, (2) poly-functionality of proverbs, and (3) poly-semanticity [9]. What all of this comes down to is that the meaning of every proverb must be analyzed in each of its unique social contexts (see also Peter Grzybek, Galit Hasan-Rokem, Michael Lieber, Neal R. Norrick and Kwesi Yankah).

We have already stated that proverbs name social situations, i.e. they are used to communicate our general human concerns in traditional language. By employing proverbs in our speech we wish to strengthen our arguments, express certain generalizations, influence or manipulate other people, rationalize our own shortcomings, question certain behavioral patterns, satirize social ills, poke fun of ridiculous situations, etc. (see Paul D. Goodwin and Joseph W. Wenzel). There are no limits to the use of proverbs, and each individual proverb may be used in many different ways depending on its context. Realizing that there are thousands of proverbs to choose from, we should also not be surprised that their content fits every possible aspect of life. We could certainly group hundreds proverbs into major categories such as proverbs dealing with the body, love, work, friendship, death, etc. But by doing so, we should remember that the use of a proverb in any one of these groups would not be restricted to dealing just with that content. While the proverb "Two heads are better than one" clearly would belong to that group of proverbs whose content deals with the body, it obviously would be used to indicate that two people working together (pooling their intelligence) might be more successful than an individual doing things alone. It has become customary to talk of major proverb groups characterized by their content. Three of the more common groups mentioned are, for example, legal proverbs, medical proverbs and weather proverbs. Some folklorists are now arguing that most weather proverbs are not proverbs at all but rather superstitions couched in proverbial language (see Alan Dundes). Nevertheless, we would still argue that such texts as "Lightning never strikes twice in the same place" or "Make hay while the sun shines" are proverbs, especially since they are usually used in a figurative and not a literal sense. However, those "weather proverbs" which are used as regional weather signs as for example "Red sky at night, sailor's delight" are in fact superstitions since they are always interpreted literally. As far as the legal proverbs are concerned, we might quote "Let the buyer beware", "Possession is nine points of the law" and "Silence gives consent" (see Donald Bond). From the medical profession

[8] *Ibid.*, p. 113.

[9] For semantic problems of proverbs see above all Arvo Krikmann, *On Denotative Indefiniteness of Proverbs*. Tallinn: Academy of Sciences of the Estonian SSR, Institute of Language and Literature 1974; and Arvo Krikmann, *Some Additional Aspects of Semantic Indefiniteness of Proverbs*. Tallinn: Academy of Sciences of the Estonian SSR, Institute of Language and Literature, 1974. Both monographs have been reprinted in *Proverbium*, 1 (1984), 47 – 91; and *Proverbium*, 2 (1985), 58 – 85.

https://biblioteca-digitala.ro

we can cite "An apple a day keeps the doctor away", "Stuff a cold and starve a fever" and "An hour's sleep before midnight is worth two after". Yet such a proverb as "A green winter makes a fat churchyard" is a superstition rather than a proverb (see Russell A. Elmquist). Other professions obviously have "their" proverbs as well, but these examples suffice to show that various groups of people have had their influences on our proverb stock.

This leads us to a short discussion of the origin of proverbs about which Bartlett Jere Whiting published his richly documented article "The Origin of the Proverb" (1931). There is no doubt that many of our proverbs originated in classical antiquity. A proverb like "Big fish eat little fish" can be traced back to the Greek author Hesiod, and we can also show how it reached the Roman world as a Latin loan translation. A large number of proverbs from various ancient languages and cultures entered the Latin language and eventually reached many of the vernacular languages when medieval Latin proverbs were being translated. Proverbs like "One hand washes the other", "Love is blind" and "A sound mind in a sound body" all went this way and became translated proverbs in many languages. In fact, these classical proverbs are today some of the most widely disseminated proverbs, some of them enjoying international currency. Biblical proverbs went the same route, and such proverbs as "Man does not live by bread alone" (Matth. 4,4), "Pride goes before the fall" (Solomon 16, 18) and "It is better to give than to receive" (Apostles 20,35) are known in dozens of languages. But the vernacular languages also developed their own proverbs, and the Anglo-American world is very rich in its particular proverb stock. Many proverbs were coined in the Middle Ages and throughout subsequent historical periods, the sixteenth and seventeenth centuries being the golden age of the proverb in Europe in particular.

Proverbs always are "invented" by an individual at some time and at some given location, and if the particular statement exhibits at least one of the proverb markers discussed above it might have caught on, i.e. it might have gained some currency among a small circle of family members. Perhaps the budding proverb expressed an apparent truth in such catchy fashion that people beyond this family adopted it into their proverb repertoire, and soon it became known in a village, then a city, an entire region and finally a whole nation. On this path into general currency the proverb text might well have undergone some stylistic changes which explains why we often find a number of variants of a given proverb once we study its origin and history (see Agnes Szemerkenyi and Vilmos Voigt). Frequent use of a proverbial text will eventually result in such a statement whose "proverbiality" is acceptable to the largest group of people. When the proverb "Big fish eat little fish" entered the English language from the Latin version "In mari pisces maiores deuorant minores" it did so by the direct translation in the 12th century by a monk as "The more fishes in the sea eten the lasse". Over the next centuries we find this proverb in such variants as "The more fishes the less frete", "The more fishes swelewen the lasse", "The great fish eat the small", "The great fish eat up the small", "The great fish devour the less" and finally the two most popular variants "Great fish eat little fish" and "Big fish eat little fish", where the parallel struc-

https://biblioteca-digitala.ro

ture prevalent in so many proverbs is at its best (see Wolfgang Mieder). Proverbs live in variants until the proper proverbial wording is found. Proverbs thus have their origin with an individual, but they are influenced by collective improvements over time. In this regard we can cite the famous proverb definition by Lord John Russell (1792 — 1878) which has become proverbial itself: "A proverb is the wit of one and the wisdom of many".

Many other aspects of the proverb could be discussed here, above all its uses and functions in various contexts. But this would go beyond the present space limitations. We simply wanted to give the reader an understanding of what a proverb is, how it derives its meaning, what its content is and where it comes from. Our remarks have shown that the seemingly simple proverb is in fact a very complex verbal form of folklore which almost escapes definition. In fact, no definition has hitherto been found that would enable us to decide that this short statement is a proverb and that one is not. The aspect of traditionality —a certain amount of currency during a certain time period —is basically undefinable and must be established through research on individual proverbs. But we do have a good notion of what constitutes "proverbiality", and by studying various proverb markers we can actually reach sound conclusions about what a proverb is. For the proverbs of our Anglo-American world we can still agree with Archer Taylor's contention that an "incommunicable quality" helps us to decide what is a proverb and what is not. But the many definition attempts all help us to understand proverbs even better, and this intellectual process of zeroing in on an ever more precise definition will doubtlessly continue. In the meantime we offer a work-definition by our former teacher Stuart A. Gallacher (1906 — 1977) who in 1959 stated that "A proverb is a concise statement of an apparent truth which has [had, or will have] currency among the people" [10]. Our small addition of "had, or will have" is meant to indicate that proverbs come and go, i.e. antiquated proverbs with messages and images to which we no longer relate are dropped from our proverb repertoire, while new proverbs are created to reflect the mores and values of our time. An old English proverb like "Hanging and wiving (wedding) go by destiny" has basically dropped out of use, and it continues its existence only in literary documents and in "dead" proverb collections. But "Absence makes the heart grow fonder" is bound to be used for many more centuries to come since people will always want to rationalize periods of separation from their loved ones. And such relatively new American proverbs as "Paddle your own canoe", "Different strokes for diferent folks" and "Garbage in, garbage out" (from our computer-run modern existence) have a good chance to survive for many years as well. Other new proverbs will doubtlessly follow, and it will be up to the future paremiographers and paremiologists to show how Anglo-American proverbs live and enrich various modes of communication in America.

[10] See Stuart A. Gallacher, "Frauenlob's Bits of Wisdom: Fruits of His Environment", in *Middle Ages — Reformation — Volkskunde. Festschrift for John G. Kunstmann*, no editor given. Chapel Hill/North Carolina: University of North Carolina Press, 1959, p. 47.

https://biblioteca-digitala.ro

Post-scriptum :

In these few pages I have attempted to summarize in general some of the findings of paremiologists writing in English concerning the nature of the proverb for my Romanian paremiological friends. The selected bibliography at the end is meant to isolate the most important Anglo-American scholarship. For many additional references see my *International Proverb Scholarship : An Annotated Bibliography* (New York : Garland Publishing, 1982) and my annual bibliographies in *Proverbium : Yearbook of International Proverb Scholarship* (1984ff.).

But I would also like to invite one of the outstanding Romanian paremiologists to write a review article along this line on the superb work on proverbs going on in Romania right now for publication in *Proverbium*. Other paremiologists in the world must know about the accomplishments of Romanian scholars like I.C. Chiţimia, Gabriel Gheorghe, Sanda Golopenţia-Eretescu, Caius T. Jiga, Constantin Negreanu, Anca Vlăduţ Pegulescu, Pavel Ruxăndoiu, Marius Sala, Dumitru Stanciu, Alexandru Stănciulescu-Bîrda, Cezar Tabarcea, etc. Seldom has there been such an outstanding group of paremiologists assembled at one time in one country. Romania is without doubt one of the centers of international paremiology and *Proverbium* is ready to publish some of the major theoretical papers from Romania in English translation. Hopefully some of the book-length studies by such renowned scholars as C. Negreanu, D. Stanciu and C. Tabarcea might also be translated (or at least part of them). The Romanian paremiological scholarship is too important not to be made available to other scholars who don't know the Romanian language well enough to appreciate these significant findings. I am certain that paremiologists from around the world will gladly join me in congratulating our Romanian paremiological friends on their fantastic accomplishments : Opus artificem probat !

SELECTED BIBLIOGRAPHY

Arora, Shirley L. "The Perception of Proverbiality". *Proverbium*, 1 (1984), 1—38.

Barley, Nigel. "A Structural Approach to the Proverb and Maxim with Special Reference to the Anglo-Saxon Corpus". *Proverbium*, 20 (1972), 737—750.

Bîchr, Otto. "What is a Proverb?" *Fabula*, 14 (1973), 243 — 246.

Bock, J. Kathryn, and William F. Brewer. "Comprehension and Memory of the Literal and Figurative Meaning of Proverbs". *Journal of Psycholinguistic Research*, 9 (1980), 59 — — 72.

Bond, Donald. "English Legal Proverbs". *Publications of the Modern Language Association*, 51 (1936) 921 — 935.

Breitkreuz, Hartmut. „The Study of Proverbs : A Case-Model of an Integrated Approach". *Fabula*, 14 (1973), 247 — 252.

Burke, Kenneth. "Literature as Equipment for Living". In K. Burke. *The Philosophy of Literary Form : Studies in Symbolic Action*. Baton Rouge/Louisiana : Louisiana University Press, 1941, pp. 253 — 262.

Cram, David. "The Linguistic Status of the Proverb". *Cahiers de Lexicologie*, 43 (1983), 53— — 71.

Cram, David. "Argumentum ad 'unam : On the Folk Fallacy and the Nature of the Proverb". *Proverbium*, 3 (1986) 9 — 31.

Dundes, Alan. "On the Structure of the Proverb". *Proverbium*, 25 (1975), 961 — 973. Also in Wolfgang Mieder and A. Dundes (eds.). *The Wisdom of Many. Essays on the Proverb*. New York : Garland Publishing, 1981, pp. 43 — 64.

https://biblioteca-digitala.ro

Dundes, Alan. "On Whether Weather 'Proverbs' are Proverbs". *Proverbium*, 1 (1984), 39 — — 46.

Elmquist, Russell A. "English Medical Proverbs". *Modern Philology*, 32 (1934/35), 75 — 84.

Goodwin, Paul D., and Joseph W. Wenzel. "Proverbs and Practical Reasoning: A Study in Socio-Logic". *The Quarterly Journal of Speech*, 65 (1979), 289 — 302. Also in Wolfgang Mieder and Alan Dundes (eds). *The Wisdom of Many. Essays on the Proverb*. New York: Garland Publishing 1981, pp. 140 — 160.

Grambo, Ronald. "Paremiological Aspects". *Folklore Forum*, 5 (1972), 100 — 105.

Grzybek, Peter. "Foundations of Semiotic Proverb Study". *Proverbium* 4 (1987), in press.

Hasan-Rokem, Galit. "The Pragmatics of Proverbs: How the Proverb Gets Its Meaning". In Loraine K. Obler and Lise Menn (eds.). *Exceptional Language and Linguistics*. New York: Academic Press, 1982, pp. 169 — 173.

Holbeck, Bengt. "Proverb Style". *Proverbium*, 15 (1970), 470 — 472.

Honeck, Richard P., and Clare T. Kibler. "The Role of Imagery, Analogy, and Instantiation in Proverb Comprehension". *Journal of Psycholinguistic Research*, 13 (1984), 393 — 414.

Jason, Heda. "Proverbs in Society: The Problem of Meaning and Function". *Proverbium*, 17 (1971), 617 — 623.

Kemper, Susan. "Comprehension and the Interpretation of Proverbs". *Journal of Psycholinguistic Research*, 10 (1981), 179 — 198.

Kirshenblatt-Gimblett, Byrbara. "Toward a Theory of Proverb Meaning" *Proverbium*, 22 (1973), 821 — 827. Also in Wolfgang Mieder and Alan Dundes (eds.). *The Wisdom of Many. Essays on the Proverb*. New York: Garland Publishing, 1981, pp. 111 — 121.

Krikmann, Arvo. *On Denotative Indefiniteness of Proverbs*. Tallinn: Academy of Sciences of the Estonian SSR, Institute of Language and Literature, 1974. Also in *Proverbium*, 1 (1984), 47 — 91.

Krikmann, Arvo. *Some Additional Aspects of Semantic Indefiniteness of Proverbs*. Tallinn: Academy of Sciences of the Estonian SSR, Institute of Languge and Literature, 1974. Also in *Proverbium*, 2 (1985), 58 — 85.

Kuusi, Matti. *Towards an International Type-System of Proverbs*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1972. Also in *Proverbium*, 19 (1972), 699 — 736.

Lieber, Michael D. "Analogic Ambiguity: A Paradox of Proverb Usage" *Journal of American Folklore*, 97 (1984), 423 — 441.

Mieder, Wolfgang (ed.). *Selected Writings on Proverbs by Archer Taylor*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1975.

Mieder, Wolfgang. *International Proverb Scholarship: An Annotated Bibliography*. New York: Garland Publishing, 1982.

Mieder, Wolfgang. "Popular Views of the Proverb". *Proverbium*, 2 (1985), 109 — 143.

Mieder, Wolfgang. "History and Interpretation of a Proverb about Human Nature: Big Fish Eat Little Fish". In W. Mieder. *Traditio and Innovation in Folk Literature*. Hanover/New Hampshire: University Press of New England, 1987, pp. 178 — 228 and pp. 259 — 268.

Mieder, Wolfgang, and Alan Dundes (eds.). *The Wisdom of Many. Essay on the Proverb*. New York: Garland Publishing, 1981.

Milner, George B. "What is a Proverb?" *New Society*, 332 (February 6, 1969), 199 — 202.

Milner, George B. "Quadripartite Structures [in Proverbs]". *Proverbium*, 14 (1969), 379— — 383.

Norrick, Neal, R. *How Proverbs Mean. Semantic Studies in English Proverbs*. Amsterdam: Mouton, 1985.

Odlin, Terence. "Language Universals and Constraints on Proverbial Form". *Proverbium*, 3 (1986), 125 — 151.

Pasamanick, Judy. "Watched Pots Do Boil: Proverb Interpretation through Contextual Illustration". *Proverbium*, 2 (1985), 145 — 183.

Permiakov, G.L. *From Proverb to Folk-Tale. Notes on the General Theory of Cliché*. Moscow: "Nauka" Publishing House, 1979.

Priebe, Richard. "The Horses of Speech: A Structural Analysis of the Proverb". *Folklore Annual of the University [of Texas] Folklore Association*, no. 3 (1971), 26 — 32.

Rothstein, Robert A. "The Poetics of Proverbs". In Charles Gribble (ed.). *Studies Presented to Professor Roman Jakobson by His Students*. Cambridge/Massachusetts: Slavica Publications, 1969, pp. 265 — 274.

Russo, Joseph. "The Poetics of the Ancient Greek Proverb". *Journal of Folklore Research* 20 (1983), 121 — 130.

https://biblioteca-digitala.ro

Seitel, Peter. "Proverbs : A Social Use of Metaphor". *Genre*, 2 (196 143 — 161. Also in Wolfgang Mieder and Alan Dundes (eds.). *The Wisdom of Many. Essays on the Proverb*. New York : Garland Publishin 1981, pp. 122 — 139.

Silverman-Weinreich, Beatrice. "Towards a Structural Analysis of Yiddish Proverbs". *Yivo Annual of Jewish Social Science*, 17 (1978 1 — 20. Also in Wolfgang Mieder and Alan Dundes (eds.). *The Wisdom of Many. Essays on the Proverb*. New York : Garland Publishing, 1981, pp. 65 — 85.

Szemerkényi, Agnes, and Vilmos Voigt. "The Connection of Theme and Language in Proverb Transformations". *Acta Ethnographica Acadeiae Scientiarum Hungaricae*, 21 (1792), 95 — 108.

Taylor, Archer. *The Proverb*. Cambridge/Masachusetts : Harvard University Press, 1931 ; rpt. Hatboro/Pennsylvanie : Folklore Associates, 1962 ; rpt. again with an introduction and bibliography by Wolfgang Mieder. Bern : Peter Lang, 1985.

Taylor, Archer. *Comparative Studies in Folklore. Asia — Europe — America*. Taipei : The Orient Cultural Service, 1972.

Whiting, Bartlett Jere. "The Origin of the Proverb", *Harvard Studies and Notes in Philology and Literature*, 13 (1931), 47 — 80.

Whiting, Bartlett Jere. "The Nature of Proverb". *Harvard Studies and Notes in Philology and Literature*, 14 (1932), 273 — 307.

Whiting, Bartlett Jere. "Some Current Meanings of 'Proverbial' ". *Harvard Studies and Notes in Philology and Literature*, 16 (1934), 229 — 252.

Yankah, Kwesi. "Toward a Performance-Centered Theory of the Proverb" *Critical Arts*, 3 (1983), 29 — 43.

Zholkovskii, Aleksandr K. "At the Intersection of Linguistics, Paremiology and Poetics : On the Literary Structure of Proverbs". *Poetics*, 7 (1978), 309 — 332.

https://biblioteca-digitala.ro

CONTRIBUȚII LA O ISTORIE A PAREMIOLOGIEI ROMÂNEȘTI ÎN CONTEXT COMPARAT

PANDELE OLTEANU

De-a lungul veacurilor și mileniilor, omul a observat modul de viață al animalelor, cum se nasc, trăiesc, călătoresc, se veselesc, se ajută reciproc, se luptă și mor. A constatat astfel ce însușiri au, prin ce se caracterizează. A exprimat laconic aceste însușiri și caracteristici, pentru a le ține minte mai ușor și pentru a le face să circule ca o regulă de viață, ca un adevăr întemeiat pe observație și experiență. Au apărut astfel proverbele, cugetările, maximele. De la proverbele animaliere s-a trecut și la alte domenii. Aceste producții paremiologice împînzesc operele parenetice, ca *Panciatantra* și *Fiziologul*, ori istorice, ca *Istoriile* lui Herodot. Astfel, *proverbele constituie unele din cele mai vechi și mai importante izvoare*. În Biblie există o carte specială a *Proverbelor*, și altele despre înțelepciune sau ecleziast, atribuite înțelepților Solomon și lui Isus, fiul lui Sirah, din care se citează vreo 12 proverbe și în vechiul *Fiziolog* de redacție alexandrină (sec. II — III). De ex., pilda despre furnică începe cu proverbul lui Solomon : „Du-te leneșule la *furnică* și vezi munca ei, și prinde mai multă minte" — 3'ithi pròs tòn, mirmika, 'ō ōkniré, kaì genōv ékeínōv sofōteros !".

În erminia la pilda despre cele două pietre care, apropiindu-se se atrag și iau foc, din vechiul *Fiziolog* de redacție alexandrină, se dau proverbe din *Înțelepciunea lui Sirah*, în care omul este învățat să fugă de frumusețea femeii și de vin, care atrag și înșeală chiar și pe bărbații înțelepți : "Oínon gàr kaì gýnaikas àpostréfetan ànìr sofós. . . " (*Înțelepciunea lui Isus Sirah*, 19.2.) sau din Proverbele lui Solomon **6**.25 ; **31**.30 : „Nu dori frumusețea femeei întru inima ta, să nu te birue cu dulceața poftelor ei și nici să nu te vîneze cu genele ei" : — „da ne pobĕditŭ tę dobroty pochotĭ, niže ovlovlenĭ bǫdi svoima očima" (*Prov.*, 6.25).

Sînt proverbe mai vechi decît Biblia, în care au intrat din folclorul ebraico-semit, egiptean, cum au dovedit I. Frazer [1] și alții. Multe din proverbele biblice, îndeosebi dintre cele atribuite lui Solomon, se identifică în monumentele egiptene paremiologice ca *Textele piramidelor*, *Cartea morților* [2] ori în cele indiene ca *Vedele* și *Manava Dharma Sastra* [3]. După

[1] I Frazer, *Le folklore dans „l'Ancien Testament"*, Paris, 1924 ; idem, *„L'Ecclesiaste", traduit de l'hebreu avec une étude sur l'âge et la caractère du livre*, Paris, 1982.

[2] C. Daniel, *Gîndirea egipteană antică în texte*, București, 1974 ; Mircea Eliade, *Le mythe de l'eternel retour*, Paris, 1969.

[3] A. A. Rapson, *The Cambridge History of India*. I. *Anciant India...*, Cambridge, 1922, ; v. și M. Gaster, *Studies and texts in folklore magic, mediaeval romance, hebreu apocryphe and samaritan archeology...*, London, 1925—1928, p. 1138—1152 ; Mircea Eliade, *Traité d'histoire des religions*. Preface de George Dumézil, Paris, Payot, 1977 ; idem, *Istoria credințelor și ideilor religioase*. I. *De la epoca de piatră la misterele din Eleusis*, București, 1981.

REF, tom 36, nr. 3—4, p. 165—178, București, 1991

https://biblioteca-digitala.ro

datările specialiștilor, acestea sînt cu circa o mie de ani mai vechi decît proverbele și cărțile biblice despre înțelepciune.

Apartenența unui proverb la un popor sau familie de popoare se dovedește prin circulația acelui proverb în limba comună. Prin istoria acelei limbi se dovedește și în ce epocă. Studiind comparat proverbele la mai multe popoare — sau familii de popoare — stabilim mai sigur originea și istoria acelor proverbe care pot dispărea dintr-o limbă în care au putut exista într-o formă identică sau foarte apropiată cu cea în care există și astăzi în alte limbi înrudite.

Studiind comparat proverbele românești cu cele ale lumii romanice, cercetătorul român Gabriel Gheorghe constată că în limba franceză veche au existat proverbe aproape identice și ca limbă cu cele din limba română de astăzi. Se spunea, de ex. : *Il mult cald*, nu *Il fait très chaud*, cum se spune astăzi. Adverbul *mult* circula în limba franceză veche în trei variante : mult, moult, molt [4].

Studiul comparat al proverbelor duce la concluzia că nu este vorba întotdeauna de împrumuturi, care nici nu se explică istoric. În vechile proverbe franceze se spunea : *moult*, nu *beaucoup*. „L'amour peut *moult* . . . " (Iubirea poate *mult*. . .) Sau „ . . . qui *moult* boît. . . " — — (Cine bea *mult*. . .).

Asemănările se explică cel mai bine prin comunitatea de limbă a indoeuropenilor — arienilor primitivi — în patria lor primitivă, localizată în zona temperată din Europa Centrală, de Sud-Est, la nordul și estul Mării Negre. Aici au trăit și strămoșii noștri și ai popoarelor romanice. Erau agricultori și păstori. Cultivau grîul. Cunoșteau fagul, și cu ghinda hrăneau porcii.

Un studiu comparat al proverbelor din *Fiziolog* ne-ar duce la concluzii noi, deosebit de interesante [5]. Astfel, aceste proverbe nu mai sînt indiene, ca cele din *Panciatantra*, ci ne transpun în zona egipteană și îndeosebi în cea balcanică, în care comunitatea culturală, administrativă, politică se reflectă și în circulația proverbelor. Aceleași proverbe se identifică în greacă, în română, în bulgară, în sîrbă, în turcă, în albaneză. Într-un proverb din regiunea Ohrida, cunoscut și în română, se spune că „Pădurea nu plînge de secure, ci de coadă" — „gorata ne plačit ot sekirata a ot dîržalkata". Proverbul provine din antichitate și stă la baza fabulei *Toporul și pădurea*, cunoscută la cei mai vechi fabuliști, ca Phaedru și alții. I.A. Zanne, în monumentala sa colecție *Proverbele românilor* [6], credea invers, că proverbul derivă din fabulă. Poate că unele proverbe să se fi format și mai tîrziu. I. Zanne citează : „Pădurea pe coada ei piere". Despre trădători se spune : „E coadă de topor" sau „A dat pădurea toporului coadă". Dușmanul dinlăuntru — — coada — unit cu cel din afară — securea — sînt fatali.

Dar purtătoare de simboluri și ale finalității parenetice au fost proverbele încă de la originea lor. Prin proverbe s-au transmis fabulelor.

[4] Gabriel Gheorghe, *Proverbele românești și proverbele lumii romanice*, București, Editura Albatros, 1986. Cu o bibliografie bogată și bine sistematizată. Se indică precis biblioteca și chiar cota unde se află volumul respectiv.

[5] Francesco Sbordone, *Ricerche sulle fonti e sulla composizione del Physiologus greco*, Napoli, 1936 ; Donka Petkanova, *Apokrifna literatura i folklor*, Sofia, 1978.

[6] Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor*, vol. I — X, București, 1895 — 1912. Cu glosar româno-francez. Lucrare premiată de Academia Română.

https://biblioteca-digitala.ro

Cercetătorul Gabriel Gheorghe înregistrează forme morfologice arhaice, sintagme din proverbele franceze care ne surprind prin identitatea lor cu cele din limba română veche. Comparația proverbelor nu se limitează însă la cele românești cu cele franceze, ci se extinde la toate limbile romanice[7]. Ba se dau atestări și referințe din proverbele întregii lumi. Aceasta ajută studiile viitoare cu privire la geneza și istoria proverbelor în paremiologia universală.

Interesează istoria limbilor și lingvistica generală. Prin proverbele și locuțiunile din limba română se dovedește vechimea și bogăția limbii noastre nu numai între limbile romanice, dar și între limbile indo-europene, între care limba strămoșilor autohtoni din zona balcano-dunăreano-carpatică, continuată de limba română, ocupă un loc mult mai important decît i s-a acordat pînă astăzi. Puțini specialiști cunosc tezaurul paremiologic al limbii române de astăzi și din trecutul ei milenar. De aceea, cercetări comparativ-istorice asupra proverbelor românești ca aceea a lui Gabriel Gheorghe sînt deosebit de necesare și prețioase.

După părerea noastră, la importanța acestui gen de cercetări contribuie vechimea nebănuită și universalitatea paremiologiei, a simbolismului proverbelor. Simbolismul este cea mai arhaică formă de exprimare. Mircea Eliade, Petru Caraman[8] etc. subliniau că simbolismul e ontologic. Ca vechime, răspîndire și expresivitate se leagă îndeosebi de simbolica animalieră de pe pămînt, din văzduh, din apă. Aceste proverbe animaliere sînt atestate cu mult înaintea erei noastre, în vechile texte sanscrite, indiene, egiptene, ebraice, în Biblie, în operele scriitorilor greco-latini din antichitate. Sînt atestate îndeosebi în povestiri animaliere ca cele din *Panciatantra* (sec. al III-lea î.e.n.), din *Fiziolog* — cea mai veche și mai răspîndită carte populară, așa cum reiese și din cercetarea monografică în cadrul universal a oricărui proverb despre obiceiurile și însușirile animalelor, păsărilor, peștilor. Prin semantismul parenetic, proverbele sînt un îndreptar în viața practică a omului, o educație a imaginației, a intelectului în procesul de sintetizare și de aplicare în viață a cunoștințelor din preistorie pînă în epoca tehnicii, comerțului și economiei din zilele noastre.

Elocventă în acest sens este cercetarea monografică a proverbului „Peștele cel mare înghite pe cel mic", întreprinsă de folcloristul și etnograful german din America Wolfgang Mieder[9]. După atestările cunoscute pînă în prezent, este unul din cele mai vechi și mai răspîndite proverbe, apărînd în vechile limbi asiatice: chineză, indiană, în textele sanscrite, în scrierile didactice ale lui Hesiod — deci prin secolul al VIII-lea î.e.n.. Era frecvent la vechii greci, la romani, care trăiau „după moda peștilor", adică după legea celui mai tare, care înghite pe cel mic și slab. S-a emis ipoteza că acest proverb ar fi de origine indiană, pentru că se găsește în poemul epic sanscrit *Mahabharata*, în episodul despre istoria peștilor. Textul versificat original sanscrit, de 200 000 de versuri, a fost

[7] Gabriel Gheorghe, *op.cit.*

[8] Petre Caraman, *Studii de folclor*. Ediție îngrijită de Viorica Săvulescu. Studiu introductiv și tabel cronologic de Iordan Datcu, București, I — 1987, II — 1988; idem, *Pămînt și apă*, București, 1984.

[9] Wolfgang Mieder, *Die grossen Fische fressen die kleinen*, în „Muttersprache" nr. 1/1988, p. 37.

https://biblioteca-digitala.ro

redat în proză în engleză. Proverbul însă circula în limbile respective dinaintea atestărilor.

Folcloristul bulgar Nikolai Il. Ikonomov a ales 2650 de proverbe și zicale din limba bulgară și le-a editat în paralel cu o parte din corespondentele lor din celelalte limbi balcanice: sîrbă (1330), turcă (1230), română (625), greacă (115) și albaneză (330). În total 6280 de proverbe paralele, cu variantele lor [10]. Autorul subliniază importanța zonei balcanice ca un pod de legătură între Asia și Africa de Nord cu Europa. Legăturile s-au întreținut și datorită Bizanțului, prin intermediul turcilor, al circulației cărților în manuscris sau tipărite. Pe diferite căi au pătruns puține proverbe și zicale chiar din India, China, Japonia, Arabia, Persia, Armenia. Ne surprinde că unele proverbe citate ca fiind de origine japoneză sînt și în limbi romanice, precum româna: „Pînă cînd nu e foc, fum nu iese" — „Dode neama ogăn, dim sa ne puși". Sau „Și peretele are urechi"—„I stena uși ima" ori „Cîinele care latră nu mușcă" — „Kuče, koeto lae, to ne chape". Altele se identifică cu cele din *persană*: „Ce ai semănat, aceea vei secera — aduna" — „Kakvoto poseeial, takova šte žane". Sau „Capul plecat, sabia nu-l taie" — „Naklonena (pokorna) glava sabia ne zaseče". Arhicunoscut e și proverbul: „Peștele de la cap se împute (se strică)" — „Ribata ot glavata se văvoneava".

La multe proverbe, N. Ikonomov nu menționează că există și în română. De ex.: „Stara kokoška — dobra čorba" (2232) — „Găina bătrînă face zeama bună". Astfel, cifrele din statistica lui N. Ikonomov nu corespund realității. Trebuiau cercetate și alte ediții de proverbe românești mai recente, precum și colecțiile de proverbe cehe, slovace, poloneze etc., în care există numeroase identități cu cele bulgărești și românești. Unele proverbe din română și bulgară se găsesc chiar în *Panciatantra*, ca de ex. „Picătura mică repetată găurește piatra tare" — „Kaplea bo často pokapleštia izmivaeti kamen" (f. 86[r] și ms. Sinod.). S-au putut răspîndi pe cale orală sau prin versiunile acestei opere în turcă, greacă, chiar în mediobulgară, ca în versiunea din Transilvania [11], din care citățm mai departe o serie de exemple.

Proverbele, sentințele sînt presărate în cursul povestirilor ca o întărire a celor afirmate. Chiar în povestirea întîia se spune că „Omul rău strică și pe ceilalți, ca și otrava năpîrcei". Ca idee nu e nou. La noi e vorba de „Mărul putred strică și pe cele bune". În *Panciatantra*, proverbele, ca și povestirile, sînt de origine indiană. Despre rodul sau *fructul amar se spune că și dacă-l ungi cu multă miere, tot amar rămîne*. Cunoscut este și proverbul citat din Cartea a II-a: „Cine sapă groapa altuia, cade singur în ea". De asemenea „Apa și cînd e un crop, stinge focul" (f. 107[r]) sau „Vecinul de aur cu trudă se făurește". Prietenia e prețuită sub diferite aspecte și situații. Nimic nu e mai de preț ca prietenia și consfătuirea cu prietenii — „Vŭ istinǫ nĕstĭ ino ničĭsože bolĭšee tăčie družnoe i săradovanie" (f. 113[r]), care se reia sub forma: „Singura frumusețe este să stai de vorbă cu prietenii" — „Nĕstĭ vŭ mirĕ ni

[10] Nikolai Il. Ikonomov, *Balkanska narodna mădrost* (Înțelepciunea populară balcanică).

[11] *Ștefanit i Ihnilat*, în ms. slav. nr. 25 B.A.R., filiala Cluj-Napoca și ms. din Arhiva Sf. Sinod. Sofia, p. 63 — 66 etc.; *„Ștefanit i Ihnilat" în literatura rusă*. Text. Studii de ebraistul A.S. Luria și O. P. Lichaceva. Ediție de E. Ganstrem și I.V. Șandrovskaia, Leningrad, 1969.

https://biblioteca-digitala.ro

edinoi krasoti kromĕ beseadovaniia družneago" (f. 111^{v}). Este zugrăvită o prietenie ideală între leu și taur, pe care o distruge prin intrigi și minciuni invidiosul Ihnilat. Dar și Ihnilat a trăit într-o prietenie sinceră pînă la moarte cu celălalt șacal — tot consilier — Ștefanit. La ultima lor convorbire în închisoare, Ihnilat, care-și aștepta condamnarea la moarte, declară lui Ștefanit că e mai bine să moară decît să trăiască fără cel mai bun prieten — „bolše mi estĭ umreati neželi družini svoe lišitisĭ" (f. 114^{r}).

La fel declară și broasca țestoasă cînd e vorba să-și piardă pe unul din prietenii săi, șoarecele: „Želva že reče: Bolše mi estĭ umreti neželi družinĭ svoe lišitisĭ". Trăiau împreună strîns uniți prin prietenie: căprioara, broasca țestoasă, șoarecele și corbul. Munceau în colectiv, se ajutau reciproc, scăpînd din cursa vînătorilor. Broasca țestoasă respecta legile iubirii: „Želva že dobre chraněaše liubovnee ŭstavi" (f. 114^{v}). Tot pe tema prieteniei este și Pilda a III-a despre vînător, corb, șcarece, vulpe, broasca țestoasă și porumbei. Sînt bucăți impresionante, vrednice de antologia parenetică cea mai aleasă din zilele noastre. Sună ca niște sentințe — „Să fugi de laude false, de iubirea nebunilor, de poftele femeilor" (f. 112) — care se repetă. Ori: „Cei care se iubesc se ajută. Viteazul se încearcă în lupte, în nevoi, iar adevărații prieteni se cunosc în nenorociri" (f. 114^{v}). Sînt criticați cei care vor să umble pe apă cu căruța și pe pămîntul uscat cu corabia — „. . . upodobil se estĭ mǫžu iže po vodě voziti kolaa i po suchu korabĭ" (f. 107^{r}, ms. Sinod. f. 34).

Din povestirea războiului dintre *ciori și bufnițe* (IV) se desprind proverbele despre trădarea unui dușman dinăuntru în colaborare cu unul din afară. Tema se reia în proverbul și fabula *Toporul și pădurea*. Unele sfaturi sînt ca o poruncă chiar pentru împărați, care „trebuie să-și păstreze tainele lor" — „ . . . Podobaetĭ ubo caremĭ sŭbliudati svoe tainĭ" (f. 120^{r}).

Multe exemple, comparații, analogii din natură, întîmplări din viață au finalitate paremiologică, fiind pline de învățături înțelepte: „Pomul tăiat cu securea lăstărește din nou. Rana pricinuită de o săgeată se vindecă, se prinde" — „ . . . iazva že strelnaa iscelěvaetĭ i zagloždaetĭ se". Dar rana pricinuită de *săgeata limbii nu se poate vindeca*. Pătrunde prin mijlocul inimii. Apa stinge focul, iar otrava se alungă de vrăjitori. Dar focul răutății va fi întotdeauna în mijlocul nostru.

Un stejar uriaș nu va fi dezrădăcinat niciodată — „Dǫbĭ velie ne bǫdetĭ nikogda iskoreněvaemĭ". Proverbul cunoscut în atîtea limbi „Capul plecat sabia nu-l taie" este atestat sub forma *Trestia îndoită să nu o culci la pămînt*: „trĭsŭtĭ sĭkrušenĭ da ne nizložiši". „Să nu lași străinii să-ți observe lucrurile din casă". Se admit și vrăjile ca să scapi de toate relele: „I pripoim vračevněvse, iaok da izbavit se ot vŭsego zlaa" (f. 124^{r}). Din povestirea cu broasca țestoasă și cele două nurci reiese că cine nu-și ține făgăduiala moare (f. 86^{r}). „Omul înțelept se teme de dușmani. Chiar dacă sînt departe" (f. 117^{r}). Șoimul, deși e sălbatec, dar „fiind de folos stă și în mîinile împărătești". „ . . . Falkunĭ, ašte i divnyi estĭ i za potrĕbǫ svoǫ prizivaet se i na tsarskichĭ rǫkach sĕditĭ" (f. 66^{r}).

Se reiau aceleași proverbe în alt context: „Cine unelțește viclenii împotriva prietenului său, va cădea în groapa pe care a făcut-o" — „Vŭseakŭ mǫži iže sašivaetĭ lăsti na druga svoego, vŭpadetĭ vŭ rovĭ izĕ sŭ-

https://biblioteca-digitala.ro

děla" (f. 105). Leul și cînd doarme este strașnic — „Lăvĭ aște i snomĭ spitĭ, no strašenĭ estĭ" (f. 112r). Prin arici se exprimă o concepție de viață optimistă, eroică: Sau să trăiești bine, sau să mori bine — „. . . ili dobrě žitĭ, ili dobrě ŭmreti" (f. 72r). Cu ironie se compară stăpînitorii cu femeile desfrînate, pentru că se amestecă cu mulți bărbați. Un bărbat înțelept preferă să moară glorios, decît să trăiască dezonorat — „Velikoumnii mozi izbiraetĭ pače slavnie sŭmrti, neželi besčestnoe žitie" (f. 117v). Oamenii fricoși se feresc să slujească pe marii stăpînitori, să plutească pe mare și să se împotrivească degrabă dușmanilor — „. . . Carskaia služenia, morskoe plavanie i skoree kŭ vragomĭ protivlenie". Cine îndrăznește să realizeze aceste trei lucruri, greu va mai scăpa cu viață: să se apropie de marii stpînitori, să bea otravă de încercare și să încredințeze femeilor taine — „. . . Kĭ caremĭ približenie, iadŭ piti za iskušenie i věrěriti ženamĭ tainy" (f. 66).

Pe placul stăpînitorilor nu poți fi, dacă ești împreună cu ei. Mulți nu caută hrana de toate zilele, ci slavă doresc ca să întristeze dușmanii și să se veselească prietenii. Ca un mesaj se recomandă omului înțelept să nu se risipească în viață cu lucruri mărunte, ci să caute ceea ce e superior și meritoriu. I se dă însă o pildă concretă, fiziologică, din lumea animală: leul flămînd fiind, a prins un iepure, dar văzînd o cămilă, lasă iepurele și aleargă după cămilă, cu care se poate sătura.

Prin opera *Ștefanit i Ihnilat* se promovează în viață procedee și învățături înțelepte.

„. . . Nemožeši bo krivago ispraviti i bezumnago um driti i nakazati. Niktože svoimĭ nečemĭ na kameni spitueti". „. . . nu poți îndrepta pe cel strîmb și nici să înveți și să înțelepțești pe cel fără minte. Nimeni nu-și încearcă sabia sa pe piatră".

Unui înțelept i se potrivește numai un alt înțelept, după cum un elefant căzut nu poate fi ridicat decît de un alt elefant: „. . . iakože elefanta padša se nevăzdvizatŭ inĭ nikto tăčie paki elefantŭ" (f. 113). În autoapărarea sa, Ihnilat folosește și citate biblice, dovedind acuzatorilor că sînt tot atît de răi și vicleni — cel puțin ca și el: „dar tu nu vezi bîrna ochiului tău, ci vezi gunoaia din ochiul aproapelui" — „Vŭ očiu tvoe brŭvno nevidiši a iže vŭ očiu bližneago ai sučecĭ vidiši" (Matei, VII, 3: Luca, VI, 41, f. 101). Se promovează astfel și autocritica.

Legea celui mai tare din lumea peștilor și tîrîtoarelor este criticată în antichitate de profeți ca Novacum, din secolul al VII-lea î.e.n. (I. 13 — 14); în Talmudul babilonic — cca 450 î.e.n.; de Aristotel (384 — 322 î.e.n.) în *Historia animalium*; de istoricul Polybius (205 — 125 î.e.n.), poetul și enciclopedistul latin Varro (116 — 27 î.e.n.), Atenagora (sec. al II-lea î.e.n.), care condamnă homosexualitatea. Urmează același drum și gînditori din epoca patristică: Vasile cel Mare, Ioan Hrisostom, Ambrozie în comentariile la *Hexaimeron*, Fericitul Augustin (354 — 430), care afirmă de asemenea că peștii cei mici sînt devorați de cei mari. Proverbul în discuție e citat de autori cu mici variante: „Piscem vorat maior minorem". Alteori s-a adăugat că „în mare peștii cei mari devorează pe cei mici" — „In more pisces maiores devorant minores" [12].

[12] Vasile Diaconu și Maria Marinescu-Himu, *Proverbe și cugetări latine*, București, 1976; G.Dem. Teodorescu, *Cîteva proverbe române în comparație cu cele greco-latine*, în „Columna lui Traian", 8. II. 1877.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar în versiunile latine ale *Fiziologului* [13], care a circulat în literatura popoarelor din Europa occidentală, legea aceasta nedreaptă din lumea peștilor se aplică la balenă, numită și chit sau aspidohelonă. Descrierea este plastică și impresionează. Ne amintește de pilda vulpii, care fiind flămîndă face pe moarta pe un maidan la soare. Păsările vin să o mănînce. Dar după ce se strîng mai multe, vulpea sare și prinde cîte poate. Balena face la fel în adîncul mării, dar tot cînd e flămîndă. Stă cu uriașa ei gură larg deschisă și atrage peștii mai mici cu o mireasmă aromată care-i amețește plăcut, ca un fel de drog. Ea așteaptă să-i se umple bine gura de peștișori, apoi o închide repede, îi strivește și-i înghite. E o însușire naturală a acestei vietăți marine.

Pilda chitului sau aspidohelonei este povestită în cap. al XVII-lea al *Fiziologului* primitiv de redacție alexandrină, alcătuit în greacă prin secolul al II-lea sau al III-lea. În ediția critică a lui D. Kaimachis se dau două variante cu mici deosebiri : „În mare trăiește și chitul numit aspidohelona. Are două însușiri. Prima lui însușire este. . . [14].

Originalul grecesc s-a tradus curînd în latină, cu unele deosebiri. Wolfgang Mieder citează o versiune după manuscrisul latin din secolele IV — V, după ediția lui Fr.J. Carmody [15], dar nu reproduce și nici nu menționează originalul grecesc, nici traducerea în vechea bulgară din secolul al X-lea. De aceea le reproducem mai departe paralel cu traducerea noastră în limba română.

Din textul biblic și din comentariile *Hexaimeronului*, efectuate de sfinții părinți și îndeosebi de Ioan Exarhul, aflăm că însușirile chitului se întîlnesc și la alți pești și animale, care prin diferite viclenii ademenesc prada și o mănîncă. Unele, ca peștele *polip* (gr. *polípodos* 'care are multe picioare'), își schimbă culoarea, ca și cameleonul. Obiceiul de a nedreptăți și distruge pe cel mic și slab se practică și între oameni, chiar între episcopi, care trăiesc și ei „după moda peștilor" : „ . . . potentior viribus infirmiorem oprimit, et sunt homines sicut pisces maris, qui ab invicem passim devorantur. . . " [16].

Criticînd pe acești oameni răi și fățarnici, Ioan Exarhul îi denumește după zicala biblică : „Lupi răpitori în piele de oaie", pentru că „peștele cel mic servește de hrană celui mare"—„Malkata riba služi za chrana na po goleamata" [17].

[13] A. Karneev, *„Der Physiologus" der Moskauer Synodalbibliotek. Ein Beitrage zur lösung der nach der Verlage des armenischen und eines alten lateinischen Physiologus*, în „Byzantinische Zeitschrift", 1894 ; idem, *Materialy i zametki po literaturnoj istorii Physiologa*, Petersburg, 1894, cu analiza de V. Iagić, *Razbor knigi A. Karneeva* ; Dim. Kaimakis, *„Der Physiologus" nach der ersten redaction*, Ed. Verlag anton hain. Meiseheim am Glan, 1974 ; P. Olteanu, *Din istoria „Fiziologului" în literaturile slave și română*, în „Paleobulgarica", Sofia, 1984, p. 38 — 58 ; „Starobălgarskata literatura", Kniga 16, Sofia, 1984, p. 41 — 55 ; St. Ghecev, *Kăm văprosa za slavianskii Physiolog*, Sofia, 1938 ; Gunar Svane, *Slavianskii „Fiziolog". . .* , Copenhaga, 1986.

[14] D. Kaimakis, *op.cit.*, p. 54 a, b.

[15] Fr.I. Carmody, *„Physiologus". Latinus versio*, Y University, California, 1941.

[16] Textul după W. Mieder, *op.cit.*, p. 8 și nota 30.

[17] Ioan Exarh, *Šestodnev-Hexaimeron*, traducere din greacă în bulgara veche (sec. X). Prof. Nikolaj Iv. Kocev îl traduce în bulgara modernă cu comentariu. Sofia, 1981.

https://biblioteca-digitala.ro

În *Istoria ieroglifică* (1705), Dimitrie Cantemir [18], criticînd pe acești oameni-cameleoni, care trăiesc după legea peștilor, ne descrie însușirea peștelui biban, numit de el *costreș* după sîrbul *kostreș*. Acest pește are solzii rotunzi, roșii pe o parte și negri pa alta. Solzii, fixați în piele, îi întoarce cu partea roșie în sus cînd e vesel, iar cînd e mînios îi întoarce cu parte neagră în sus. Alteori îi poate amesteca „în chipul zugravilor", încît peștele capătă o culoare roșu-negru de mozaic. Astfel e ferit de primejdii și prinde ușor prada. D. Cantemir nu citează izvorul. Relatarea ne duce în lumea legendelor.

Într-un alt *Fiziolog* din secolul al VIII-lea, tradus în engleza veche din latină și transpus în versuri poetice în engleza modernă de James Pitmans, însușirea cameleonului este descrisă mai pe larg. Într-un alt manuscris, din secolul al XII-lea, balena e desenată sugestiv, cum urmărește în apă un șir lung de pești mici, care dispar în gura uriașă a aspidohelonei, cum este numită în originalul grecesc al *Fiziologului*: „Estí kítos 'en tí thálasi 'aspidohelóni legómenon". Termenul grecesc nu e lămurit, preluîndu-se însă ca atare în versiunile slave și chiar în cele românești.

Răspîndirea *Fiziologului* primitiv în latină și traducerea lui atît de timpurie în limbile germanice și romanice a creat o adevărată tradiție în manuscrisele acestei minunate cărți populare. Însușirea chitului de-a prinde prin viclenie peștișorii direct în gură s-a putut răspîndi și independent de *Fiziolog* — atît ca text, cît și prin ilustrații sugestive, satirice. La aceasta a contribuit și arhicunoscutul proverb la popoarele europene și asiatice: „Peștele cel mare înghite pe cel mic", pe care Wolfgang Mieder îl citează în limbile germanice, romanice și chiar rusă: „Bolîšaia ryba malenkuiu velikom glotaet" [19].

Cercetătorul român Gabriel Gheorghe citează același proverb în limbile romanice, chiar în variante interesante, ca cele din română, latină și franceză: „Oricînd peștele cel mare pe cel mic în burtă-l are". — „Pisces magni parvulos comedunt" — „Les grands voleurs pendent les petits" etc. Atestarea proverbului în limbile chineză și malaieză este prețioasă pentru geneza și istoria acestui proverb universal. Interpretînd proverbul se precizează că „În viață, în lupta pentru existență, cei puternici și bogați îi strivesc pe cei slabi, pe cei săraci" [20].

În interpretarea aceleiași pilde, W. Mieder consideră că balena simbolizează supraputerile și monopolurile mari care înghit pe cele mici [21]. Este o interpretare relevantă prin actualitatea ei, acută și sugestivă prin figurile ilustrative, reproduse, unele, din presa sovietică [22].

Ne întrebăm însă de ce în eruditul său studiu Wolfgang Mieder nu precizează dacă în versiunile vechi ale *Fiziologului* latin răspîndit în Occident există și proverbul cercetat sau numai pilda?

[18] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*. Text stabilit de Stela Toma. Prefață de Virgil Cândea. Studiu introductiv, comentarii, note bibliografice și indici de Nicolae Stoicescu, București, 1979.

[19] *Op.cit.*, p. 8 și nota 30.

[20] *Op.cit.*, p. 40, 306 — 307.

[21] *Op.cit.*, p. 37.

[22] În „Pravda", Moscova, 19.IV.1973.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru istoria *Fiziologului* era necesară o prezentare cu analiza versiunilor păstrate în manuscrisele din secolele IV, V, VIII, XII, pe care le citează. Din ce izvoare provine pilda despre balenă? În astfel de cercetări este necesară o comparație cu toate versiunile *Fiziologului*, inclusiv cu cele originale, sau cel puțin cu cele greco-slavo-române, la care W. Mieder nici nu se referă. De aceea precizăm că în versiunile cercetate de noi proverbul „Peștele cel mare înghite pe cel mic" nu există. Dar în redacția alexandrină a *Fiziologului* grecesc și bulgaro-rus se descrie în cap. XVII balena cu două însușiri:

1. Cînd stă la suprafața apei odihnindu-se, pare o insulă. De aceea, corăbierii se urcă pe ea, fac focul pentru a fierbe mîncarea. Dar cînd o arde focul, se cufundă în adîncuri, înnecînd tot ce era pe ea.

2. A doua însușire este că emană din gură miresme plăcute care atrag peștii mai mici, meduze și alte vietăți, pe care le mănîncă.

Astfel de arome produce și *barsul* — care în interpretare simbolizează pe Isus, iar chitul (aspidohelona) — pe diavol. Această însușire din vechiul *Fiziolog* englez tradus din latină am identificat-o în aceeași pildă despre aspidohelona din *Fiziologul* primitiv de redacție alexandrină, alcătuit de retorii creștini în limba greacă, prin secolul II — III. Textul este identic și în originalul grecesc, în versiunea latină și în cea bulgaro-rusă din secolele X — XI. În versiunea latino-engleză sînt în plus cîteva sintagme pe care în traducerea în română le punem în paranteze unghiulare, iar în textul latin le subliniem. Pot fi adăugate de vreun scriptor sau erau chiar în vreunul din izvoarele care stau la baza pildei. De ex.: la Aelian, *Naturalia animalium*, (V. 40), le geograful Strabon (XV. 2.13, p. 726), la Kallisthene — filozof din sec. al IV-lea î.e.n. (III. 17) etc. Reproducem textul paralel, însoțit de traducerea noastră bazată îndeosebi pe versiunea latină, care e mai dezvoltată cu cîteva sintagme.

Perì aspido-helónis (sec. II — III)

„... Èàn peivási, anoígoi àvtòn tò stóma, kaì pãsa èvodía arõmatõn ek tõn stómatos àvtõn 'eksérhetai: kaì 'osfraínontai (sinágontai) oi mikronìhties kaì stornázontai eĩs tò stóma avtõn kaì katapínei tovs ihthỹas tò kĩ-

De ceto (aspidoceleon — The Whale) (sec. IV-V)

... si autem esurierit, multum adaperit os suum, et omnis odor bonus per os eius procedit. Odorantes autem pusilli (pisciculi, secunter eius odorem, et conponant se in ore magni ceti illius. *Cum autem impletum fuerit os eius, concludit os*

O kitus—aspido-helone (sec. X-XI; XVI—XVII)

„ ... ašte văzalčet razdvignet si usta i vsiako blagouhanie ishodit izŭ ustŭ ego i nauhaiut se malyia ryby vonia ego i vgatiat, se vŭ usta ego,
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

Despre chit (aspidohelona, balena)

„ ... iar dacă flămînzește, chitul (aspidohelona) își deschide larg gura și toată mireasma aceea bună îi iese pe gură. Iar peștii cei mici se umplu de mireasma lui și se îngrămădesc în gura mare a chitului aceluia. < Dar după ce i s-a umplut gura, o în-

https://biblioteca-digitala.ro

tos.	*suum*, et glutit pusillos omnes illos pisciculos *hoc est modicos in fide*. Maiores autem et perfectos pisces non invenimus adpropriare ad cetum consummati enim sunt perfecti" . . . . (W. Mieder, *op. cit.*, p. 8)	i poglotiti ia kitŭ . . . . . A velikiia ryby do kontsa ne obriaštetі sià približaiuštaia sia kŭ kitu . . . . . (A. Karneev, *Materialy*. . ., p. 270—271; G. Svane, *Slavianskii Fiziolog...*, p. 72—75)	chide > și, conform legii, înghite toți peștișorii. Dar pești mai mari, care să se apropie de chit, nu se văd, căci își dau perfect seama de primejdie".
. . . . .			
Tovs dè megálovs kaì teleíovs ihthŷas òvh evrísko eggízontas tõ kítei. (ap. D. Kaimakis)			

Textul latin este reprodus după izvorul citat de W. Mieder: ediția Francis J. Carmody [23], la noi necunoscută, ca și alte cercetări, întemeiate pe manuscrisele latine foarte vechi, a căror traducere atît de timpurie în engleză, germană etc. ne impresionează. Ne impresionează și versificarea *Fiziologului* în engleză și în alte limbi occidentale. Procesul ar trebui studiat comparativ cu versificarea paremiologiei în greacă, slavă și chiar în română, în care tendința aceasta se afirmă mult mai tîrziu și mai timid. Astfel, o serie de proverbe și maxime din celebra operă florilegică *Fiore di virtù* [24] sînt versificate în traducerea românească din versiunea slavo-română de pe la 1600 [25], cum reiese din următoarele exemple. Textul original italian este citat după cel mai vechi manuscris păstrat în pergamentul I, II.7, cap. 5.C din Biblioteca comunale di Siena (1316 — 1321), pe care nu l-au editat integral nici italienii:

L'uomo che in pace trae	Cine nu e întru pace
Vive sicura vita	Nebună viață petreace
non puo mai avere poco. . .	. . . . .
Sau:	
Pocho fele	Puțină fiiare
Fa amareçare assai mele.	Amăraște multă miiare.

Mai izbutite sînt însă în română versurile din cap. IX, f. 505, precum:

Se la povertade	Cînd e sărăciia	„Egda ništeta
Vene alegra	cu bucurie	estĭ sŭ radostijǫ
richa cosa è. . .	pohtit lucru oarecum iaste în lume și bun..."	želatelĭno nĕčto estĭ vŭ mirĕ i blagostiǫ . . ."

Observăm că nici în originalul italian, nici în versiunea slavă nu există vreo tendință de versificare ca în română, pe care o subliniază și Alexandra Roman-Moraru, dar fără a compara textele. Am arătat aceas-

[23] Lucrarea citată în nota 15.

[24] *Fiore di virtù* — ms. pergament scris uncial I.11.7, Biblioteca comunale di Siena (Italia), cca 1320.

[25] *Cvety darovanijamŭ* (Floarea darurilor), ms. slav nr. 4620, B.A.R.

https://biblioteca-digitala.ro

ta cu mai multe exemple în monografia *Opera „Fiore di virtù" în literatura universală* [26], însoțită de ediția critică a versiunilor, în care subliniam importanța paremiologiei din această operă.

Tot din italiană s-a tradus colecția de *Maxime orientale* a lui Antoine Galand, editată la Tîrgoviște în 1719 de Antim Ivireanul. La *Cărțile de înțelepciune în literatura română*, studiate de cercetătorul Al. Duțu [27], trebuie să ținem seama atît de paremiologia din opera *Floarea darurilor*, cît și de cele peste 800 de proverbe și maxime sau „cuvinte alese", care împodobesc *Istoria ieroglifică* (1706) a marelui învățat Dimitrie Cantemir. Unele proverbe sînt folclorice, românești, altele culte, turcești: „Apa doarme, dușmanul nu" sau poloneze: „Sula de aur (banii) zidul pătrunde". Majoritatea însă sînt arhicunoscute din folclorul nostru. Altele sînt mai puțin cunoscute sau altfel formulate: „Picătura cea de pe urmă îneacă vasul", „Pre cel ce-l mușcă șarpele și de șopîrlă se ferește", „Obrinteala rănii de pe margini se cunoaște", „Gura care pre sine se laudă pute". Alte cugetări sînt selectate de D. Cantemir din gînditorii și scriitorii antici, îndeosebi latini. Unele sînt juridice, altele morale. Autorul promovează omenia, bunătatea, pacea, credința în dreptate, care pe toate le biruiește. „Să slujim folosul de obște". E vorba deci de o operă de morală profană, un adevărat tezaur al înțelepciunii populare, exprimat cu talent, o operă unică și nedepășită în literatura universală prin originalitatea ei structurală, prin interpretarea simbolurilor, prin înălțimea cugetării moralo-laice și prin arta exprimării ritmate pînă la versificare a sutelor de proverbe. *Istoria ieroglifică* este apogeul receptării creatoare a paremiologiei și a aplicării ei în viața socială și politică pe plan universal.

De fapt, prin bogăția, prin vechimea și originalitatea ei, paremiologia poporului român stă pe primele locuri ale paremiologiei universale. O dovedește tezaurul nostru de proverbe, care trebuie culese și editate critic, completînd și desăvîrșind uriașa colecție *Proverbele românilor* de I. Zanne. O altă dovadă în acest sens este lucrarea lui Gabriel Gheorghe *Proverbele românești și ale lumii romanice*. Este impresionant marele număr de proverbe cu circulație universală, vechimea și răspîndirea lor, ca și conținutul. Dovedesc că strămoșii noștri trăiau într-o străveche și întinsă vatră indo-europeană din bazinul balcano-dunăreano-carpatic, cu mari extinderi spre vest, nord și estul eurasiatic. Paremiologia română s-a îmbogățit și prin contactele între populații chiar din alte continente, realizate prin migrații, misionari, negustori, dovedite arheologic prin inscripții, prin circulația colecțiilor de proverbe. Românii le-au receptat de timpuriu. Altele au pătruns în cultura română veche indirect, prin celebra operă parenetică *Fiore di virtù* (Floarea darurilor), tradusă din originalul italian cel mai tîrziu pe la 1550. S-au împămîntenit astfel la noi cugetări, maxime din enciclopediile și colecțiile medievale, îndeosebi italiene și latine, ale unor autori ca Petre Lombardus, Brunetto Latini, Arnoldo de Brescia, ori din colecții anonime ca *Proverbia super natura feminarum.Dicta sapientium*, *Corpus paraemiographorum*. Nicolae Costin

[26] P. Olteanu, *„Fiore di virtù" dans les versions slaves traduites du roumain*, în „Romanoslavica" XVI, 1968, p. 273 — 280; idem, *„Floarea darurilor" în literatura universală. Studiu monografic. II. Ediția textului pe versiuni, comentariu și note* (sub tipar).

[27] Alexandru Duțu, *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, București, 1972.

https://biblioteca-digitala.ro

traduce în *Ceasornicul domnilor* opera paremiologică *Horologium principum* de Antonio de Guevara (Leipzig, 1615). Din cercetarea versiunii românești a acestei opere de către Gabriel Strempel (București, 1976) reiese că publicul românesc citește și astăzi cu interes și plăcere cugetările din *Horologium principum*.

Spre sfîrșitul secolului al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea, îndeosebi în epoca lui Constantin Brâncoveanu (1688 — 1714), o dată cu înflorirea culturii românești, se înmulțesc și cărțile de înțelepciune, așa cum reiese din studiul monografic al lui Al. Duțu [28]. Au contribuit la aceasta curentul baroc, care cultiva și enciclopedismul, o serie de coordonate culturale, cărturari ca Antonio Del Chiaro, Antim Ivireanu, care în 1700 traduce din greacă celebra operă florilegică *"Anthos tōn harìton* (Floarea darurilor) și apoi pildele filozofești din colecția orientalistului francez A. Galland *Cuvinte alese și maxime orientale*. În limba rusă se alcătuiește o enciclopedie, o didactică în versuri : *Vertograd mnogocvetnyi* (Grădina cu multe flori) de Simeon Polotchi.

În istoria paremiologiei românești și universale se înscrie și marele cărturar român, spătarul Nicolae Milescu (1636 — 1708), acel *homo universalis et pereruditus*, cunoscut de asemenea ca intelectual itinerant prin călătoriile diplomatice și științifice în China, Siberia, Rusia, în Occident. Milescu este reprezentant de frunte al umanismului și enciclopedismului baroc, apologet al ortodoxiei, luptător aprig împotriva islamismului [29]. În domeniul paremiologiei a fost atras de cunoscuta colecție de proverbe, paremii și parabole *Adagio* [30]. Multe gnome din colecțiile lui Erasmus sînt identice în *Aritmologie*, în *Etică*, în *Înțelepciunea vechilor cehi*, în *Adagiorum bohemicorum* (Moudrost starých Čechů) de J.A. Comenius. Spătarul Milescu vedea în paremiologie o călăuză a vieții în general, cum se intitula *Panciatantra*, ca și un mijloc de dezvoltare a rațiunii, a științei și filozofiei. De aceea cere să memorăm proverbe și cugetări, cel puțin pe cele „extraordinare", din care învățăm adevăruri universale. Și pentru că în memorie se reține mai ușor gnomele cifrice, a tradus și a prefăcut din latină în slavona rusă (1672) operele *Aritmologia miscella*, *Mythologica* și *Etica* după modelele umaniștilor saxoni din școala enciclopedistului J. Alsted de la Herborn : J. Lauterbach, J. Camerarius, N. Reusner Leorini. Milescu a tradus *Etica* după versiunea prescurtată și publicată de J. Alsted în *Enciclopedia* sa, vol. VII, secția a XII-a, col. 2310 — 2318 (Herborn, 1630). Se reproduc și gnomele lui Isocrate. *Aritmologia* propriu-zisă conține cîteva sute de gnome cifrice,fiind cea mai mare colecție de acest gen. Multe încep cu trei sau *întreit* și conțin adevăruri din diferite domenii : mitologie, istorie, morală, medicină etc. : „*Trei* virtuți creștine : credința, nădejdea, dragostea. *Trei* sînt harpele, . . . ciclopii" sau „Întreit este chipul tritonului : bărbat pînă la buric, picioare de cal, iar la mijloc delfin". „*Patru* sînt elementele : apa, aerul, focul și pămîntul." Mai tîrziu s-a adăugat în unele colecții și *femeia* ca al cincilea element

[28] *Op.cit.*

[29] Pandele Olteanu : Spătarul Nicolae Milescu, *Aritmologia și etica și originalele latine*, București, 1984.

[30] Roterdami — Erasmi, *Adagia id est proverbiorum paraemiarum et parabolarum omnium, quae apud Graecos, Latinos, Nobracos Arabos et in usu fuerunt. Collectio absolutissima. . .* Sumtibus Ioannis Presii, Frankfurt, 1643.

https://biblioteca-digitala.ro

sau stihie. Sau „*Patru* monarhii : chaldeenă, persană, greacă și romană. *Zece* sînt plăgile Egiptului . . . " Milescu a renunțat la vreo 16 gnome cifrice. Pe unele le-a înlocuit. Uneori a schimbat și sensul. Într-o gnomă se spune că „e de necuprins drumul tînărului la o fecioară" (Gressus adolescentis ad juvenculam). Milescu traduce : „Umbletul tînărului în libertatea lui". În *Pildele* lui Solomon și în *Fiore di virtù* se adaugă : „Cotale é la via della femena luxuriosa" (Astfel este și calea femeii desfrînate). Prin conținut, unele gnome sînt arhicunoscute, elementare. Altele sînt depășite de actualele descoperiri geografice, istorice. De ex. „Patru sînt continentele . . . "

În *Etică* se dau gnome și caracterizări scurte a 153 de împărați romani și occidentali. Sînt instructive prin izvoarele folosite din paremilogia antică : Isocrate ; din paremilogia biblică : *Pildele* lui Solomon, ale lui Isus Sirah. Se dau și știri istorice puțin cunoscute. Împăratul roman Marc Aureliu, care a domnit între 161 și 180 e.n., reprezenta filozofia stoicilor, cunoscută pentru înțelepciunea și moderația sa. În cugetările sale exprimă adevăruri universale într-o formă concisă. Exprimarea eliptică îndeamnă la gîndire. Prin aspectul artistico-poetic paremiologia ne cultivă gustul estetic : „Trei lucruri împing și pun în mișcare : Ploile—apele. Vînturile—marea. Stăpînitorii—cetățile". Alte cugetări din viața omului și a animalelor sînt de-a dreptul spectaculare : „Trei lucruri nu pot fi știute : urmele vulturului în zbor, drumul șarpelui pe piatră, cărările corăbiilor pe mare..." Însuși Goethe cultivă în opera sa *Divanul* acest mod eliptico-poetic de exprimare.

Din antichitatea precreștină și pînă în zilele noastre, paremiologia a fost un mijloc eficace de educație și învățămînt, de ridicare a mediului social, politic, moral. Cărturari români ca Spătarul Milescu, Dimitrie Cantemir au înțeles această funcție înaltă pe care o are paremiologia în dezvoltarea morală și intelectuală a omului, a societății. De aceea au luptat să o răspîndească larg în mase prin memorizarea cugetărilor, prin versificarea proverbelor. În acest scop, spătarul Milescu prefață modelul umanisto-latin al *Aritmologiei* și *Eticii*. Vine cu contribuții originale, conform formației sale spirituale și scopului de aplicare în mediul rusesc, în educație, învățămînt, în mănăstiri ca Ciudov. Opusculele *Aritmologia* și *Etica* au pătruns în masele raskolnicilor, starообрядților, care i-au dat o nouă redacție. Spătarul Milescu le-a aplicat în instrucția și educația viitorului țar Petru cel Mare, care i-a fost elev. Probabil că și aceasta a contribuit la efectuarea reformelor de occidentalizare a culturii și civilizației ruse de către marele țar. Cultivînd legăturile cu Occidentul, Spătarul Milescu aduce contribuții noi în spiritul Academiei lui Petru Movilă, mitropolitul Kievului, și al distinsului său ucenic Ioanichie Galeatovschi, care, prin intermediul literaturii polone, a folosit izvoare occidentale în dezvoltarea literaturii omiletice-parenetice ucrainene, care, la rîndul ei, a influențat-o pe cea română corespunzătoare. Se știe că omiliile din *Kliuč razumeniia* de J. Galeatovschi au fost traduse în română de mitropolitul Ungrovlahiei Varlaam, tipărindu-se parțial [31]. I. Galeatovschi recomandă ca printre izvoarele compunerii predicii de tip baroc să fie folosite și *proverbele*. Un alt principiu era lupta aprigă împotri-

[31] *Cheia înțelesului*, București, 1678.

https://biblioteca-digitala.ro

va islamismului, pe care o duceau și umaniștii latini și cărturarii polonezi, ucraineni, români. Chiar această operă teoretică a lui I. Galeatovschi despre compunerea predicii [32] se leagă strîns de opera similară a scriitorului polonez Szymon Starowolski, *De claris oratoribus Sarmatiae*[33]. Din vechile versiuni latine ale *Fiziologului* și din bestiariile occidentale au pătruns în *Lexiconul* ucrainean al lui Pamvo Berînda o serie de pilde și gnome, care s-au introdus și în vechile lexicoane române, ca acela al lui Mihail, iar M. Gaster le-a introdus în ediția *Fiziologului* român, tradus și în italiană, engleză [34]. Sînt cazuri mai izolate și puțin cunoscute de circulație a pildelor și gnomelor din *Fiziolog* în cultura și limba popoarelor din Occident și din estul Europei, petrecute chiar în epoca spătarului Milescu și a lui Dimitrie Cantemir. Opere ca *Aritmologia*, *Etica* și *Istoria ieroglifică* se înscriu în istoria paremiologiei pe plan universal. Opusculele *Aritmologia* și *Etica* (1672) se păstrează în vreo zece manuscrise. Au fost studiate de specialiști ruși și sovietici. Textul slavo-rus a fost editat în 1978 de O. A. Belobrova de la Leningrad ca tratat de estetică [35]. Textul însă este publicat cu unele erori de lecțiune și de interpretare, pe care O. A. Belobrova nu le-ar fi săvîrșit dacă ar fi colaționat atent textul din manuscrise cu originalele latine și cu alte izvoare folosite de Spătarul Milescu. Dar cînd a editat textele slavo-ruse ale *Aritmologiei* și *Eticii* nu a cunoscut aceste originale și izvoare, despre care a aflat din descoperirea noastră, pe care i-a comunicat-o cercetătoarea română Zamfira Mihail. Abia în 1980 O. A. Belobrova a revenit cu un articol scris în „Russkaja literatura" [36]. Dar A. Belobrova nu menționează contribuția noastră prioritară despre aceleași izvoare și modele ale umaniștilor saxoni, urmate de Spătarul Milescu, și comunicată de noi public în diferite conferințe etc., la care a participat și Zamfira Mihail, cum am arătat în monografia despre *Aritmologia* și *Etica* Spătarului Milescu, însoțită de ediția critică a textului latin paralel cu originalul și cu traducerea noastră în limba română (București, 1984). Sîntem bucuroși că cercetători ca acad. N. Ursul de la Chișinău, O. A. Belobrova de la Leningrad și alții studiază cu hărnicie operele Spătarului Milescu și le editează după manuscrise. Dar considerăm că cel puțin unele din aceste opere aparțin și culturii române. În *Aritmologie* și *Etică*, în stil, în limbă se reflectă originea română a Spătarului Milescu, concepția sa de gînditor și pedagog. În limbă sînt structuri, sintagme și chiar cuvinte românești, ca *mreajă*, *coșniță*. Un cercetător rus mai vechi, N. Mihailovschi, spunea că opera aceasta paremiologică este scrisă de un „străin", nu de un „rus". Astăzi putem afirma cu toată certitudinea că autorul este cărturarul român Nicolae Milescu, care a tradus și a prelucrat modelul latin occidental al acestei colecții paremiologice, înscriindu-se, ca și Dimitrie Cantemir, prin *Istoria ieroglifică* — cu cele vreo opt sute de proverbe — în istoria paremiologiei române și universale.

[32] Galeatovschi I., *Nauka korotko albo sposib złożenia kazani*, Lvov, 1659.

[33] Florența, 1628.

[34] M. Gaster, *„Il Physiologus" rumeno*. Textul românesc și traducerea în italiană, Roma, 1886.

[35] O.A. Bolobrova: Spatar N. Milescu, *Estetičeskie trataty*, Moscova, 1978.

[36] *Ob istočnikach „Aritmologij" Nikolaja Spatharija*, în „Russkaja literatura", Moscova, 1980, nr.2, p. 131 — 134.

https://biblioteca-digitala.ro

PETRE ISPIRESCU ȘI LIMBA POPULARĂ (LOCUȚIUNI, EXPRESII, PROVERBE)*

CONSTANTIN NEGREANU

Petre Ispirescu ocupă un loc de seamă în istoria folcloristicii românești, în general, și a paremiologiei, în special [1]. După cîțiva ani de la trecerea sa în neființă, I.A. Zanne, în cuvîntul *Către cititori* al monumentalei sale colecții *Proverbele românilor*, insista asupra contribuției celor patru piloni ai paremiologiei românești : Iordache Golescu, Anton Pann, I. C. Hințescu și Petre Ispirescu [2].

Într-un caiet care cuprindea însemnări personale, referindu-se la faptul că, de la vîrsta de 14 ani, a fost obligat să lucreze ca ucenic, apoi ca meseriaș-tipograf și să trudească toată viața în această meserie, Petre Ispirescu nota la 12 iulie 1866 : „Cu aceasta am mulțumit și pe tata și pe mama care mă îndemna să învăț un meșteșug, fiindcă ziceau ei : *Meșteșugul este brățară de aur la mîna omului*. Mai tîrziu am înțeles sensul acestor vorbe" (II, 624). Ne-am oprit asupra acestei mărturisiri pentru faptul că, dorind să sublinieze importanța meseriei în viața unui om, Ispirescu folosește atît de cunoscutul enunț paremiologic în care meseria este comparată cu o brățară de aur, brățară căreia „culegătorul-tipograf" — cum obișnuia să se autointituleze — i-a dat o strălucire deosebită și culegerea sa de basme a constituit încîntarea a zeci de generații. Din păcate, această fermecată zestre nu a cunoscut o cercetare amănunțită „spre a se putea servi cu ele — cum ar fi dorit autorul — cei

* *Nota red.* În privința corpusului paremiologic cules și publicat de către P. Ispirescu afirmațiile din lucrare nu corespund realității, deoarece autorul trage concluzii pe baza volumului de *Opere* II al Editurii Minerva (1971), îngrijit de Aristița Avramescu. Aceasta a publicat numai 803 piese + variante (pînă la cîrtiță) din cele 2330 de proverbe + variante tipărite de P. Ispirescu în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", anul I, 1883 (803 proverbe), anul II, 1884 (722 proverbe) și anul III, 1885 (805 proverbe), pe motivul că „n-a găsit continuarea" (p. 764).

În urma sesizării noastre, în 1988, Aristița Avramescu a republicat la Ed. Cartea Românească cele două volume publicate la Minerva, adăugînd celelalte 1527 de proverbe + variante pe care le-a omis în ediția critică a editurii Minerva.

Din păcate, C. Negreanu n-a consultat pentru lucrarea sa decît ediția Minerva care, sub acest aspect, este nereprezentativă (G.G.).

[1] În cele ce urmează vom folosi textele din Petre Ispirescu, *Opere*. Ediție îngrijită, note și variante, glosar și bibliografie de Aristița Avramescu. Studiu introductiv de Corneliu Bărbulescu, vol. I, București, Editura pentru Literatură, 1969 ; vol. II, București, Editura Minerva, 1971, cu indicarea volumului, a paginii și a rîndului respectiv.

[2] Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia. Proverbe, zicători, povățuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și cimilituri*, cu un glosar româno-francez, precuvîntare de G.Dem. Teodorescu, vol. I, București, 1895, p. IX — XV.

REF, tom 36, nr. 3—4, p. 179—191, București, 1991

https://biblioteca-digitala.ro

competinţi şi eruditi, ca să scoată dintr-însele orice lumină va putea găsi întru completarea istoriei naţiunii noastre" [3], rămînînd încă un deziderat credinţa lui Delavrancea potrivit căreia basmele lui Ispirescu vor naşte „desigur multe volume de studii privitoare la geniul poporului românesc" [4]. Acele multe volume, de care vorbea Delavrancea în 1915, se reduc la cîteva articole în perioada interbelică, la studiile, prefeţele şi articolele semnate de Al. Dobre [5], Corneliu Bărbulescu [6], Ovidiu Bîrlea [7], Iordan Datcu [8], la o carte despre viaţa sa, a lui Grigore Băjenaru [9], precum şi la un singur volum, remarcabilă exegeză, al lui Mircea Anghelescu [10].

În ceea ce priveşte limba în care au fost scrise basmele, s-au emis o serie de opinii începînd cu aceea a lui Hasdeu, care considera că ea „reproduce cu fidelitate modul de a nara propriu al săteanului", încît lectorul „se simte cu desfătare strămutat pe de-a-ntregul în viguroasa atmosferă de la ţară, unde expresiunile sînt tot atît de energice ca şi arşiţa soarelui, ca şi trosnetul gerului, ca şi bătaia vîntului" [11]. Al. Odobescu era de părere că meritul basmelor constă în „acel farmec neasemuit de limbă neaoş românească, ce abia se mai păstrează astăzi în gura sătenilor şi prin vechile basme şi zicători bătrîneşti ale poporului nostru" [12]. Jan Urban Jarník îl aşază alături de Ion Creangă şi Anton Pann, precizînd că ei reprezintă „acele trei astre strălucite de bărbaţi care şi-au căpătat merite nemuritoare pentru cultivarea adevăratei limbi a poporului român" [13]. Tot în legătură cu limba poveştilor lui Ispirescu, Lazăr Şăineanu susţinea că „poporul nu vorbeşte nici aşa de frumos nici aşa de bine", contrazicîndu-se imediat prin afirmaţia că „basmele

[3] Petre Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*. Adunate din gura poporului de~, culegător-tipograf, Bucureşti, Tipografia Academiei Laboratorii Români, 1882, p. 5.

[4] Barbu Delavrancea, *Prefaţă* la: Petre Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, Bucureşti, 1915, p. 7.

[5] Al. Dobre, *Petre Ispirescu — 80 de ani de la moarte*, în „Revista de etnografie şi folclor", tomul 12, 1967, nr. 6, p. 477 — 490, şi *Preocupări pentru folclor la „ţăranul român"*, în „Revista de etnografie şi folclor", tomul 13, 1970, nr. 1, p. 41 — 43.

[6] Corneliu Bărbulescu, *Studiu introductiv* la *op. cit.* (v. nota 1) — la origine teză de doctorat.

[7] Ovidiu Bîrlea, *Istoria folcloristicii româneşti*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română, 1974, p. 156 — 165.

[8] Iordan Datcu, S. C. Stroescu, *Dicţionarul folcloriştilor. Folclorul literar românesc*. Cu o prefaţă de Ovidiu Bîrlea, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979, p. 243 — 247.

[9] Gr. Băjenaru, *Ispirescu, împăratul basmelor*, Bucureşti, Editura Ion Creangă, 1983.

[10] Mircea Anghelescu, *Introducere în opera lui Petre Ispirescu*, Bucureşti, Editura Minerva, 1987. Spre deosebire de Petre Ispirescu, colecţiile lui Perrault, fraţii Grimm, Vuk Stefanović Karadžić şi Afanasiev au fost analizate în numeroase lucrări monografice. E suficient să amintim că opera fraţilor Grimm a făcut obiectul a peste 50 de cărţi, dintre care şase despre limba şi stilul basmelor, iar una dedicată în întregime proverbului: Wolfang Mieder, *„Findet, so werdet ihr suchen!" Die Brüder Grimm und das Sprichwort*, Bern — Frankfurt am Main — New York, Peter Lang, 1986. Mai notăm faptul că televiziunea iugoslavă a transmis, în anii 1987 — 1988, un serial despre Vuk Karadžić, alcătuit din peste 50 de episoade. Aceste date sumare sînt suficiente pentru a arăta sărăcia cercetării consacrate „împăratului basmelor".

[11] B. P. Hasdeu, *Introducere* la *Legende şi basmele românilor. Ghicitori şi poveştiri*. Adunate din gura poporului. Scrise şi date la lumină de un culegător-tipograf, Bucureşti, Tipografia Laboratorilor Români, 1872, partea I, p. X.

[12] A.I. Odobescu, *Precuvîntare* la: *Din poveştile unchiaşului sfătos. Basme păgîneşti*, întocmite de P. Ispirescu, culegător-tipograf, Tipografia Academiei Române (Laboratorii Români), Bucureşti, 1879, partea I, p. XI.

[13] Jan Urban Jarník, *Drumul pe care am mers*, în „Convorbiri literare", 1909, p. 303'

https://biblioteca-digitala.ro

lui Ispirescu au un stil și un mare merit literar, iar fondul, formulele și locuțiunile stereotipe aparțin graiului poporului"[14]. Opinia lui Lazăr Șăineanu este combătută de Corneliu Bărbulescu, care precizează că „experiența noastră de teren și numeroasele înregistrări de povestitori populari pe bandă de magnetofon pot demonstra oricînd că poporul vorbește prin gura povestitorilor talentați și frumos și bine, o limbă vie, îmbogățită mereu cu noțiuni noi, cu mai multă măiestrie decît unii minuitori profesioniști ai condeiului" [15].

În ceea ce privește comparația cu limba povestirilor lui Ion Creangă, nu este lipsită de interes părerea lui Iorgu Iordan: „Ca muntean prin nașterea și prin viața pe care a trăit-o întreagă la București, autorul nostru trebuia să scrie în graiul de acasă, așa cum îl cunoscuse în copilărie, și cum îl auzea mereu în jurul său. Cu toate acestea, elementul dialectal propriu-zis ocupă un loc puțin însemnat în limba lui Ispirescu. Evident că situația aceasta se datorește într-o anumită măsură faptului că vorbirea muntenească se îndepărtează mai puțin de limba comună decît cea moldovenească. Dar motivul principal este, cred, altul. Ispirescu s-a silit să scrie o limbă pe care s-o poată înțelege, fără greutate, toți cititorii, indiferent de graiul lor obișnuit. Din nou constatăm o potrivire deplină între conținut și mijloacele de expresie: după cum fondul basmelor sale pare a fi general românesc (am putea spune și general omenesc), lipsit, adică, de particularități prea specifice pentru o anumită regiune și, deci, pentru o anumită psihologie, tot așa limba lor reprezintă un fel de echilibru între dialectele celor două provincii principale din România actuală. Iarăși o deosebire remarcabilă față de Creangă a cărui limbă este plină de moldovenisme și ai cărui eroi posedă unele trăsături caracteristice în special pentru țăranul moldovean din nordul țării" [16].

Tot o comparație cu povestirile lui Ion Creangă realizează Ovidiu Bîrlea, insistînd asupra deosebirilor dintre ei: „în substanța lui, stilul lui Ispirescu este o elaborare personală în care se întrevăd totuși elemente eterogene. El se deosebește mult de Creangă, la care pecetea personală unifică de minune toată urzeala stilistică" [17].

Un punct de vedere clar, bine argumentat, cercetînd opera lui Petre Ispirescu din perspectiva totalității ei, exprimă Mircea Anghelescu, precizînd că „el este unul din primii noștri scriitori care exprimă o sensibilitate și o problematică modern umană plecînd de la vechile structuri ale spiritualității poporului său, pentru a se întoarce, pe de o altă buclă a spiralei, tot la ele" [18].

Din punctul de vedere al locuțiunilor, expresiilor și enunțurilor paremiologice, opera lui Petre Ispirescu trebuie cercetată sub două aspecte: locul pe care acestea îl ocupă în limba povestirilor și culegerile propriu-zise de proverbe.

[14] Lazăr Șăineanu, *Basmele române în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice*. Studiu comparativ de ~, București, Göbl, 1895, p. 195.

[15] Corneliu Bărbulescu, *op.cit.*, p. LXXXIV — LXXXV.

[16] Iorgu Iordan, *Prefață* (datată 17 noiembrie 1935) la: Petre Ispirescu, *Legendele sau basmele românilor*. Ediție îngrijită de Aristița Avramescu, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. XIV.

[17] Ovidiu Bîrlea, *op.cit.*, p. 162.

[18] Mircea Anghelescu, *op. cit.*, p. 141.

https://biblioteca-digitala.ro

În analiza limbii basmelor lui Ispirescu, din această perspectivă trebuie să pornim de la afirmația lui Eminescu: „Adevărata bogăție [a unei limbi] consistă totdeauna în locuțiuni, în acele tipăruri neschimbate, care se formează în curs de mii de ani și dau fiecărei limbi o fizionomie proprie. . . "[19]. De fapt, unul din aspectele originalității lui Ispirescu „trebuie căutat — afirmă, pe bună dreptate, Mircea Anghelescu — în disimularea povestitorului în spatele unui paravan de vorbe și expresii care supralicitează stilul popular, insinuîndu-i personalitatea printre preceptele generale ale unui șir de proverbe, de învățături"[20].

Primul lucru pe care îl observăm este bogăția deosebită a locuțiunilor și expresiilor. Fără a face o statistică, relativ seacă și inexpresivă la prima vedere, totuși trebuie să constatăm că pe fiecare pagină, din cele peste o mie, se află cel puțin o expresie sau o locuțiune. Desigur că pe unele pagini frecvența este mult mai mare și se întîlnesc unele fraze care cuprind mai multe enunțuri de acest gen. Spicuim cîteva texte edificatoare din povestirea *Numai cu vitele se scoate sărăcia din casă* (auzită de la un țăran din satul Colentina — muncitor la presa mecanică), al cărei titlu este el însuși un enunț paremiologic: „Bietul Neagoe văzu că *începe a da îndărăt*; lucrurile *nu*-i mai *mergeau strună* ca înainte; *se luă de gînduri*, fiindcă el știa că muncește și mai și decît înainte, și de la o vreme încoa, *două în tei nu putea lega. Se spetise*, bietul om *muncind*, și *să salte și el ceva, te-așă! cîtuși de cît; ferita sfîntul!*

Ba pînă într-atîta ajunsese, încît *să*-l *împingă păcatele* să se gîndească ca *să-și facă seama singur*, vezi că *dracul n-are de lucru, el nu face biserici ori puțuri pe la răspîntii.*

Se zbătea, bietul om, *cu mintea și cu trupul*, și parcă *era un făcut, mergea din pagubă în pagubă*, de *ajunsese în sapă de lemn* (I, 173, 17—27).

În numai 11 rînduri, se întîlnește o adevărată avalanșă paremiologică, formată din 15 expresii și locuțiuni. Încă un exemplu din aceeași povestire care deține recordul în materie: „Sărăcia dacă văzu zorul, *dete dosul pe ușă afară*, și *să te ții pîrleo, îi sfîrîia călcîiele fugind*, pînă ce *se duse să-și clocească ouăle în oțelele puștilor vînătorilor*" (I, 176, 157 — 159).

Alteori expresivitatea se datorește atît numărului de expresii, cît și structurii seriale care argumentează valoarea metaforică: „Ciobănașul însă își scoate calul din nămol și, în învălmășeală, se strecură binișor, și *pe ici ți-e drumul*; plecă și *îi lăsă cu buzele umflate, cu brațele încrucișate* și *fluierînd a pagubă*" (I, 213, 246 — 249).

În unele situații, expresivitatea frazei rezultă dintr-un complex lingvistic în care se asociază locuțiuni cu termeni ce țin locul unei întregi propoziții. În exemplul următor: „Parale n-avea, *de moară, nici cît să orbească un șoarece*, ceva țoale, ori vreun dichis în casa lui, *tufă*!" (I, 175, 81 — 83), locuțiunea echivalentă cu *nimic* (*deloc*) este completată de cuvîntul final *tufă*, care pune punct ideii respective și are valoare superlativă.

Avînd în vedere clasificarea locuțiunilor în cele trei categorii: I. grupuri de cuvinte în care elementele s-au închegat definitiv și au că-

[19] Mihai Eminescu, *Ms. Acad. 2257*, fila 238, apud Florica Dumitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 21.

[20] Mircea nghelescu, *op.cit.*, p. 72.

https://biblioteca-digitala.ro

pătat un sens nou, sub imperiul înțelesului global al ansamblului frazeologic; II. grupuri de cuvinte care n-au ajuns la stadiul superior al aglutinării cuvintelor și III. grupuri de cuvinte mai mult sau mai puțin închegate [21] și faptul că indicele de expresivitate crește în categoria a doua și devine maxim pentru cele din ultima categorie, observăm că în basmele lui Ispirescu majoritatea locuțiunilor fac parte din categoria a doua. De fapt, tendința către metaforizare este caracteristică limbii basmelor lui Ispirescu [22]. Cîteva exemple vor fi edificatoare în acest sens: *a ieși cu coada între picioare* 'a ieși rușinat'; *a învăța cîte în lună și în soare* 'a învăța multe'; *a se face luntre și punte* 'a război'; *a-i purta sîmbetele* 'a-l urî'; *a pune pe cineva la bună rînduială* 'a imobiliza'; *a se ști curat la inimă* 'a fi cinstit'; *a-și lua cîmpii* 'a înnebuni'; *a scăpa cu fața curată* 'a scăpa bine'; *a lua peste picior* 'a ironiza'; *a face harta, parta* (cu varianta: *harcea, parcea*) 'a distruge'; *a-și lua lumea în cap*, 'a evada, a dispărea, a fugi'; *a nu da de căpătîi* 'a nu găsi'; *a fi tras prin inel* 'a fi subțire'; *a băga la cap* 'a reține'; *a spune verzi și uscate* 'a minți'.

Valoarea metaforică crescută conferă o deosebită expresivitate unor locuțiuni care fac parte din categoria a treia: *a prinde limbă* 'a vorbi'; *a o băga pe mînecă* 'a se teme'; *a colinda după potcoave de cai morți* 'a umbla aiurea, a hoinări'; *a-și încălzi măseaua* 'a bea', *a apuca pe Dumnezeu d-un picior* 'a fi bucuros'; *a intra vulpea în sac* 'a se teme'; *a se pune dracul călare pe inima sa* 'a se încăpățîna'; *a-și face năluca* 'a fugi'; *a da pui de giol* 'a fura'; *a freca ridichea* 'a certa'; *a se teme să nu prinză gîtul rugină* 'a bea'; *a vedea de coada măturii* 'a fi casnică'.

În ceea ce privește frecvența locuțiunilor, pe locul întîi se situează *a umbla cu șoșele și momele*, care apare de 23 de ori, urmată de *a se pune cruciș și curmeziș* — 21 de ori, *a se face luntre și punte* — 11 ori, *a da sfară în țară* (cu varianta *a da sfoară în țară*).

Cercetînd locuțiunile cu valoare temporală remarcăm o foarte bogată serie sinonimică la marcarea unei perioade de timp extrem de scurte: *nici cît ai clipi din ochi, cît te-ai freca la ochi, cît te-ai șterge la ochi, într-o clipeală de ochi, în mai puțin de o clipeală de ochi, numai cît ai clipi, nici cît ai da în cremene, cît arunci cu piatra, nici cît ai da în amnar, numai cît ai aținea un foc, cît ai zice mei.* Este firesc ca majoritatea acestor locuțiuni să cuprindă termeni ca *ochi* sau *clipă*, dar uneori cu o încărcătură expresivă mai mare sînt dotate celelalte locuțiuni. O serie sinonimică bogată are verbul *a muri*: *a rămîne pielea pe acolo, a nu mai auzi cucul, a lepăda potcoavele, a da ortul popii, a le lua Avram sporul.* Ultima locuțiune are și sensul de *a ucide*: „Pe unde îi prindea, pe acolo *le lua Avram sporul*" (II, 287, 326 — 327). Tot cu acest sens apare: *a-i face mai scurți decît o palmă.* Uneori seria sinonimică are în vedere verbul din componența locuțiunii: *o porni la sănătoasa, o apucă la sănătoasa, o tuli de-a fuga, o rupse de-a fuga.* O pereche de sinonime care vizează o asociere de grupe lexicale referitoare la cuvintele *gură* și *ochi* beneficiază de o mare expresivitate: *a sta cu gura căscată și cu ochii stecliți la stele, a rămîne cu gurile căscate și cu ochii bleojdiți.*

Există o anumită preferință pentru unii termeni care intră în componența a numeroase locuțiuni, cum este verbul *a da*: *a da din colț în*

[21] Cf. Florica Dimitrescu, *op.cit.*, p. 30—68.
[22] Cf. Lazăr Șăineanu *op.cit.*, p. 159 și Mircea Anghelescu, *op.cit.*, p. 52.

https://biblioteca-digitala.ro

colț, a-și da arama pe față, a nu da nici dracul de căpătîi, a da ortul popii, a da dosul, a da sfară în țară, a da în tărbăceală, a da la teferiș, a da pradă flăcărilor, a da drumul la gură, a se da pe față. Fără a realiza aceeași performanță, se întîlnesc mai frecvent și alte verbe: *a rămîne cu carul în drum, a rămîne grea, a rămîne moartă bumbenă, a rămîne cu gura căscată, a rămîne stîlpit, a rămîne de rușine, a rămîne ca trăsnit* sau *a se face luntre și punte, a se face foc și pară, a face gaură în cer, a face pe dracu în patru, a face umbră pămîntului.*

Uneori apar și substantive preferențiale, cum este cazul lui *inimă*. De fapt, sînt foarte clare tendințele „psihologiei populare românești — — constata Traian Herseni — de a lega, în general, viața intelectuală de *cap*, viața emoțională și afectivă de *inimă*, iar viața volițională (a faptei) de *mînă*" [23]. De pildă: *a-i da inima brînci, a-i sfîrîi inima după cineva* dar *a-și lua inima în dinți, a-l trage inima, a-i veni inima la loc.*

Comparația realizată cu ajutorul adverbului de mod *ca* este relativ frecventă și, în majoritatea enunțurilor de acest gen, gradul de expresivitate este ridicat: *a rămîne ca lovit de trăznet* (cu variantele: *a rămîne ca trăznit din cer, a rămîne ca trăznit din senin*), *a se ține ca Neaga reaua de capul cuiva, a semăna ca două picături de apă, a striga ca din gura șarpelui, a se face roșu ca un rac fiert, a sta ca gunoiul în ochi, a se bate ca peștele pe uscat, a trăi ca-n sînul mă-sii, a se duce ca vîntul, a o bate ca pe ea, a cădea ca un mort, a aștepta ziua ca mortul colacul, a ajunge ca vai de ei și de rîsul lumii, a se uita ca și cîinele la pisică.* Rar se întîlnește și comparația dublă: *a fi român verde ca bradul și mîndru ca stejarul.*

O bună parte din espresii și locuțiuni presupun o valoare morală deosebită, încît pot alcătui *in nuce* un cod de etică populară, ilustrînd noțiuni ca: cinste, dreptate, invidie, răutate, imoralitate, ceartă, ură, necinste etc. Iată cîteva exemple: *a-și cunoaște lungul nasului, a se pune ca scaiul pe capul (cuiva), a tăia la lavre și palavre, a făgădui marea cu sarea, a nu mai căuta de ce-i e cojocul, a se lua la colț cu cineva, a cădea în păcat, a merge pe calea cea bună, a nu ieși bine la vopsea, a nu zice nici dă-te mai încolo, a avea multe gălușți de înghițit, a fi trecut prin ciur și prin dîrmon, a prinde pe cineva cu rața în traistă* (variantă: *a intra rața în traistă*), *a se ține de cîra cuiva, a se ști cu musca pe căciulă, a ajunge slugă la dîrloagă, a lăsa cu buzele umflate, a lua porumbul de pre foc, a spune verde în ochi, a lua în nume de bine pe cineva, a căuta cearta cu lumînarea, a pune coarne, a băga zîzanie.* Și exemplele s-ar putea înmulți, mai ales că și textele oferite anterior pentru a ilustra diferite situații au o evidentă valoare morală.

În anumite împrejurări, se observă o întrepătrundere între locuțiune și ghicitoare: „ — Bună dimineața, măi fraților, da ce tot mai dormiți? Nu vedeți c-*a sosit alba în sat*?" (I, 384, 135 — 136). În textul următor: „Spuse și Mitică toate necazurile cu ucenicia, cu una, cu alta, pînă ce *se văzu cu alba în căpistere*" (II, 35, 35), *căpistere* este substantiv feminin și înseamnă „albie, covată mică în care se cerne făina sau mălaiul și în care se frămîntă aluatul", de aici expresia *a se vedea cu alba*

[23] Traian Herseni, *Cultura psihologică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1970, p. 33.

https://biblioteca-digitala.ro

în căpistere cu sensul de „a scăpa de sărăcie". (*Alba* poate fi decodată, în funcție de context, prin 'dimineață' sau 'făină'.).

Uneori, povestitorul intervine în narațiune, trecînd de la persoana a III-a la persoana I. Astfel, despre fiul unui om care știa multă carte și existau tot felul de ipoteze în legătură cu acest lucru, povestitorul afirmă: „De m-ar fi întrebat pe mine, eu le-aș fi spus că *știe carte pînă la gît*. Dară fiindcă nimeni nu m-a întrebat, iaca *tac* și eu *din gură ca un pește și nu mai zic nimănui nici pîs*!" (I, 135, 46 — 49).

Se întîlnesc situații cînd un întreg text constituie macrocontextul care a stat la baza expresiei respective. Este cazul snoavei *Păpara* (II, 9 — 10), care explică expresia *a mînca păpara*. O altă snoavă (II, 32 — 33) lămurește originea expresiei *Săracilor mîini multe! Dracul să vă ia de guri multe!* Snoava se remarcă prin simetria compoziției. Cele două părți sînt aproape egale în ce privește numărul de rînduri (I — 21; II — 19). Un isprăvnicel dorea să-și lucreze o bucată de pămînt fără să plătească și atunci s-a gîndit să organizeze o clacă. Prima parte — munca — se încheie cu o exclamație plină de bucurie, văzînd că treaba este aproape gata: *Săracilor mîini multe!* Partea a doua — ospățul, ca urmare a muncii — are drept concluzie exclamația înciudată a isprăvnicelului observînd că oamenii mai solicită mîncare: *Dracul să vă ia de guri multe!*

În snoava *Advocatul gonit din rai*, este prezentat tipul avocatului prin folosirea unor expresii populare: „cînd i-auzi torosind pe la tribunale *cîte în lună și în soare*, de *să-ți facă și pe dracul alb*, socotește că ei sunt tari și mari în lume și că n-au să mai moară. Dară au și ei, ca toată lumea, *o mînă de suflet* și-*și leapădă* și *ei potcoavele*, cum se zice, după ce *au fript în dreapta și au pîrjolit în stînga*, adecă vine o sîntă de moarte și le închide gura" (II, 106, 9 — 14). O complexă caracterizare în realizarea căreia își dau concursul numeroase expresii populare întîlnim în snoava *Moș Apeș*: „. . . . d-ta, *om cu* destulă *doxă la cap, trecut prin ciur și prin dîrmon, lovit cu capul și de pragul de sus și de cel de jos*, și la vîrsta dumitale, cum d-ta, zic, te-ai lăsat *să te muște șarpele de inimă* și să faci greșeala d-a lua de muiere o fată mare?" (II, 70, 17 — 21). Iată și descrierea unei fete făcută de muma zmeului: „. . . . *vorba îi curgea din gură ca mierea*, boiul îi era atît de gingaș, încît *îți venea să o bei dintr-o hărdăcuță de apă*. . . " (I, 21, 324 — 326), precum și a unui „drac de muiere nurlie, care *avea pe vino-ncoace*, și-*i zbur ochii din om în om ca o păsărică din pom în pom*" (II, 87, 3 — 5), care este incipitul snoavei *Muierea vindecată de boala iubitului*.

În *Basme păgînești*, Ispirescu a pornit de la nevoia de a explica diferite expresii și aluzii mitologice pătrunse în limbajul uzual, „echivalări ale expresiilor originare cu altele, românești, din sfera folclorului, chiar dacă ele nu sînt întotdeauna perfecte" [24]. Iată ce se spune despre un om care este beat, în povestirea *Midas — Duhul lui Baccus Sileanu*: „De la dînsul a rămas vorba de se zice astăzi: *acest om este cu duhul lui Baccus într-însul*, celui ce noi îi zicem pre limba noastră: *a luat purceaua de coadă*; *este candriu*; *și-a încălzit măseaua*; *este turlac*; *a luat luleaua neamțului*, și cînd este mai matorit adăugăm: *cu zale cu*

[24] Mircea Anghelescu, *op.cit.*, p. 114.

https://biblioteca-digitala.ro

tot; iară cînd voim să vorbim şi mai supţirel, de ! zicem : *este după prînz*" (II, 355, 29 — 35). Atunci „cînd vrem să arătăm pre limba noastră cea strămoşească că cineva pune la cale lucruri care cît de colo se vede că are să rămîie numai în creierii lui, sau îşi năluceşte ceva noi zicem — explică Petre Ispirescu — că *bate cîmpii*, că *visează deştept*, că *spune la cai verzi*, sau că *vorbeşte duşilor de pe lume*" (II, 367, 105—110).

În legătură cu preocupările privind modul cum trebuie scris, cu bogata zestre pusă la dispoziţie de limba populară, ne oferă noi date despre felul cum sînt utilizate enunţurile paremiologice, „căci Ispirescu— afirmă Mircea Anghelescu — vorbeşte mai degrabă în sintagme decît în cuvinte, în expresii constituite, aşa cum îşi scrisese Negruzzi scrisoarea a XII-a numai din proverbe şi vorbe de duh" [25]. Avînd în vedere folosirea proverbelor în literatură, cercetătorul Archer Taylor consideră că o problemă importantă este *identificarea* şi *interpretarea* elementelor populare dintr-o lucrare literară [26]. În acelaşi sens, Alan Dundes subliniază importanţa interrelaţiei dintre identificare şi interpretare din studiile care combină folclorul cu literatura : „Un folclorist care îşi limitează analiza la identificare s-a oprit înainte de a-şi pune oricare din întrebările importante asupra materialului său" [27]. Identificarea proverbelor din textele literare constituie, după opinia lui Wolfgang Mieder, doar recuzita premergătoare unor întrebări ca : în ce context apar aceste proverbe ? Cum funcţionează ele în creaţia respectivă [28] ? „Avem nevoie de texte în contextele lor, avem nevoie să căutăm nu numai proverbele ca atare şi înţelesul pe care îl au ele, ci şi informaţii despre celelalte componente ale situaţiilor în care sînt folosite proverbele" [29].

Funcţiile pe care le îndeplinesc parimiile luînd în considerare contextul respectiv sînt deosebit de variate. Astfel, funcţia argumentativă a proverbelor se întîlneşte în cele mai diverse situaţii. Un dascăl doreşte ca o mamă să-şi ucidă copiii. Îi face curte şi îi solicită acest lucru, aducînd în sprijinul cererii sale un enunţ paremiologic : „iată ce glăsuieşte o zicătoare : *decît să iasă omului nume rău, mai bine ochii din cap*" (I, 233, 253 — 260). Atunci cînd boierul, căruia i se ceruse fata de mireasă pentru Mătăhuz împărat, consideră că ar fi necesară şi binecuvîntarea părinţilor, cotoşmanul aduce ca argument, pentru inutilitatea acesteia, următoarea paremie : „*Cu sluta în vatră casa ajunge să fie cu uşa prin pod şi cu ferestrele pe sub pat*" (I, 248, 236 — 237). O altă împrejurare care presupune argumentarea cu ajutorul unui proverb este cea în care un împărat se adresează unui bătrîn care avea faima de ghicitor (după ce îi ceruse să descopere hoţii unei pietre nestemate) astfel : „Hoţia tot hoţie, îi zice vodă : *ori fură cineva un ou, ori fură un bou*" (I, 401, 169—179). Observăm varianta cunoscutului proverb : *Cine fură azi un ou, mîine fură un bou.*

[25] *Ibidem*, p. 71.

[26] Archer Taylor, *Folklore and the student of Literature*, în „The Pacific Spectator" 2 (1948), p. 221.

[27] Alan Dundes, *The Study of Folklore in Literature and Culture : Identification and Interpretation*, în „Journal of American Folklore", 78 (1968), p. 136 — 137.

[28] Wolfgang Mieder, *Proverbs in Literature : An International Bibliography*, Berna—Frankfurt am Main — Las Vegas, 1978, p. 2.

[29] Alan Dundes şi Ojo Arewa, *Proverbs and the Etnographer of Speaking Folklore*, în „American Anthropologist", 66 (1964), p. 71.

https://biblioteca-digitala.ro

O altă funcție frecventă, poate cea mai des întîlnită, este cea constatativă. Povestirea *Întîmplările lui Păcală* are drept concluzie două proverbe: „Păcală înțelese, însă cam tîrziu, că *a se lua după gura lumii este a da în prăpastie. Pînă nu se lovește cineva cu capul de pragul de sus nu vede pe cel de jos*" (I, 392, 183 — 185). Uneori funcția constatativă se realizează prin sistemul întrebare—răspuns: „*Ce-i trebuie chelului? Tichie de mărgăritar!*" (I, 156, 84 — 85) — spune unul dintre personajele basmului *Zîna munților* despre o slujnică care dorea să se plimbe. O zicală alcătuită numai din trei cuvinte, dintre care două la fel, este introdusă prin «„vorba ăluia", *Vorba vorbă aduce*» (II, 28, 6). Tot o funcție constatativă, fiind plasată în final, ca o concluzie, îndeplinește parimia *Obraznicul mănîncă praznicul*, care apare în două povestiri. Cu acest proverb se încheie următorul text din *Viața și faptele lui Vlad-vodă Țepeș*: „Așa este croită lumea asta de la făptuirea sa și așa va rămînea! Cel ce este bun de gură, asupritor și neluător în seamă, dă drepturile altuia, este bine văzut și pus în capul bucatelor, cum se zice, iară cel smerit, deși ascuțit la minte, însă cu crucea în sin, totdeauna este dat după ușă și puțin socotit. Adecă cum spune zicătoarea: *Obraznicul mănîncă praznicul*" (II, 282, 147 — 152). În același fel este prezentată comparația între unguri („care mănîncă praznicul") și români, în Ardeal.

Cea de-a doua poveste este *Mierloiul și scatiul*, cu caracter moralizator, care se încheie cu întrebarea retorică a autorului: „Ei apoi nu e sfîntă zicătura românului care glăsuiește: *obraznicul mănîncă praznicul*" (II, 158, 68 — 69), completată de opinia povestitorului referitoare la societatea vremii lui, în care trebuie să fii obraznic pentru a răzbi.

O altă poveste despre Vlad Țepeș îi oferă posibilitatea autorului să folosească o nouă zicătoare. Un călugăr grec, aflat în permanentă neînțelegere, datorită lui, cu un preot român, este invitat de domnitor pentru a afla atmosfera din țară creată de măsurile sale. Dîndu-și seama că lucrurile nu se prezintă așa de bine cum încerca să le înfățișeze, plin de viclenie, călugărul, Vodă poruncește să fie ucis. „Se vede — comentează povestitorul — că știa el ce știa: căci și zicătoarea spune că *soarele de e soare și tot nu poate să încălzească lumea toată*" (II, 295, 204 — 206). Snoava *Astronomul, doctorul și țăranul*, în care un țăran a prezis stricarea vremii pentru că porcii purtau paie în gură—fiind contrazis de specialist —, se încheie cu enunțul paremiologic adresat de astronom doctorului, cînd și-a dat seama că amîndoi au greșit în pronosticurile lor: „ — Aide, mă încolo [. . .] aici nu e treabă, că *nu plătim cît o ceapă degerată unde și porcii sînt astronomi*" (II, 54, 68 — 70). Adaosul marchează transformarea expresiei în ceea ce am numi un metaproverb.

Snoava *Cîte-n varză* relatează o întîmplare prin care un om îl dezvață pe cuscrul său de obiceiul care o făcea pe noră să se scoale de la masă fără să mănînce. În final, acesta își recunoaște greșeala, spunînd: „*Cine o mai face ca mine, ca mine să pață*" (II, 105, 240 — 241). La funcția constatativă se adaugă una de resemnare și, în același timp, de prevenire pentru alții. O altă snoavă relatează întîmplarea unui țigan care, auzind zicala *ban la ban trage*, leagă o para cu ață și o aruncă pe fereastra visteriei, dorind să-și umple chimirul ce-l ținea la îndemînă. Pînă la urmă ața se roade și banul îi cade în visterie, ceea ce îl determină pe țigan să cugete: „Adevărat, *banul la ban trage*; adică cei ma-

https://biblioteca-digitala.ro

puțini la cei mai mulți; vezi asta nu mi-a venit în gînd, pînă n-am văzut-o cu ochii mei" (II, 150, 17 — 19).

Numeroase enunțuri aforistice se întîlnesc în povestirea *Istoria lui Ștefan Vodă cel Mare și Bun*, publicată inițial în „Convorbiri literare" (XII, nr. 6, 1878) și avînd ca mențiune „alcătuită după înțelegerea poporului de un culegător-tipograf". Într-o situație mai grea, domnitorul solicită sfatul bătrînilor, deoarece el „îndreptează calea tinerilor spre bine". Iată textul:

„Unul din boierii de față zice:

—. Mărite doamne, *tinerii cei harnici pentru bătrînețe odihnite și lăudate.*

Altul zise:

— *Întrebarea și sfatul bătrînilor limpezește calea tinerilor și fac pe împărați să domnească fără multă greutate.*

Spătarul cel mare adaugă:

— Luminate doamne, *războaiele cele cu bună tocmeală fac pe împărații cei tineri să ajungă mari, și la bătrînețe se bucură de ostenelile lor.*

Un căpitan de panțiri spune:

— Cinstită fie luminata față a măriei-tale! Dacă domnul ar voi să țină samă de nevrednicul meu sfat, aș cuteza să-l îndemn a nu aștepta pe vrăjmaș să cadă peste noi; ci mai bine *să ne facem ochii patru*, să fim pururea gata de război, ca *să putem tăia* dușmanului *apa de la moară.*

Altul mai zise:

— Vrăjmașul nu trebuie lăsat pînă nu-l vom răpune, căci *pe cine nu-l lași să moară, nu te lasă să trăiești*" (II, 216 — 217, 142 — 162).

În urma înfrîngerii oștirii lui Mateiaș de către moldovenii lui Ștefan cel Mare, Mateiaș reușește să scape cu viață fugind peste munți. Autorul comentează întîmplarea printr-un proverb cu valoare constatativă, avînd și o funcție de sfătuire: „Adică, *fuga e rușinoasă, dar la urmă e sănătoasă*" (II, 221, 347). Înfruntarea dintre Radu-Vodă și Ștefan cel Mare, dintre oștenii aparținînd aceluiași neam, este deplînsă de autor care își exprimă sentimentele prin folosirea unui enunț paremiologic: „*Cînd pizma și răutatea își vîră coada printre frați, vai de casa aceea!*" (II, 224, 463 — 465). Pentru a-i înfrunta pe turci, Ștefan cel Mare solicită ajutorul craiului polonez Cazimir, care „își ceru iertăciune că nu poate, dară zicea că a trămis la sultanul un sol de pace. *Vorbă să fie, că tîrgul se face*" (II, 233, 834 — 835). Declarația de vasalitate a lui Ștefan cel Mare față de regele polonez Cazimir în vederea unui ajutor armat împotriva turcilor, pentru a nu mai păți ca înainte, este motivată de autor printr-o parimie: „Acesta [= Ștefan cel Mare], ca unul ce nu-și înclinase fruntea înaintea turcilor ce îngrozise lumea, se înduplecă *a se face frate cu dracul pînă va trece puntea*" (II, 239, 1112 — 1114). Funcția constatativă este dublată de una de resemnare, deocamdată, și de sfătuire pentru alții. În aceeași povestire, atunci cînd Ștefan cel Mare,înfrînt într-o luptă cu turcii, solicită mamei sale să-i deschidă poarta Cetății Neamțului, aceasta îi răspunde printr-o parimie cu valoare constatativă, dar, avînd în vedere situația sa, și de prevenire: *Pasărea în cuibul său moare* (II, 236, 966) — variantă a zicalei *Pasărea pe limba ei piere.*

În povestirea *Negustătorul și chirigiul*, zicala *Lesne e a zice, anevoie a face* (II, 144, 47), cu evidentă funcție constatativă, este folosită de

https://biblioteca-digitala.ro

neguțător pentru a-și exprima scepticismul atunci cînd chirigiul îi promite că-l va trece printr-o pădure în care putea fi atacat și prădat de tîlhari. „*Mila de la c pilul de suflet, ca umbra de mărăcini, povestea ăluia* (II, 121, 84 — 85) constată autorul, atunci cînd șarpele nu vrea să părăsească gîtul omului care îl înfiase.

În basmul *Zîna zînelor* (povestit de un puitor de hîrtie la presa tipografică), trei drăcușori care se certau pe o moștenire sînt întrerupți de fiul unui împărat : „*Ceartă fără părtuială, ca nunta fără lăutari*", „ — *Se lovi ca nuca în perete* și vorba ta, iacă [. . .]". „*Dară noi nu ne certăm, ci numai ne sfădim*" (I, 181, 141 — 143) îi ripostează, tot aforistic, cei trei drăcușori. Comparația *ca nunta fără lăutari* constituie partea a doua a mai multor proverbe. Povestitorul notează această variantă mai puțin cunoscută.

În unele situații, contextul este cel care explică utilizarea proverbului respectiv : „ — Fiul meu, azi *toți au lucrat. — Toți să mîncăm*, mamă, zise el vesel. Femeia, care văzuse că *cine nu lucrează* în casă la ei *nu mănîncă*, pune bunăvoință, ascultă pe soacră-sa și în puțin timp are o mare bucurie cînd vecinele se miră de fericita ei schimbare și de aplecarea ce avea pentru orice se numea regulă" (I, 376, 43 — 68). Într-o altă povestire, mezinul de care au rîs frații mai mari, atunci cînd își aflase drept logodnică o broască țestoasă (de fapt, o tînără ce fusese blestemată să rămînă în această condiție pînă cînd un pămîntean o va cere în căsătorie), își spune : „*Să vedem că cine rîde mai la urmă, rîde mai cu folos*" (I, 35, 111 — 112). Pentru moment, parimia ilustrează resemnarea, dar funcția principală este constatativă. În *Lipitura casei*, la masa pregătită pentru ibovnic, soția n-are încotro și îl invită pe bărbatul ei. Autorul comentează : „Aici s-a adeverit cuvîntul : *nu e pentru cine se gătește, ci pentru cine se nimerește*" (II, 172, 74 — 75). Despre o familie săracă, povestitorul spune că „*se ținea*, vezi, *norocul după dînșii ca pulberea după cîini*" (I, 146, 8 — 9). Ca o concluzie la *Povestea lui Ștefan-Vodă și a credinciosului său Nouraș*, care narează sfîrșitul tragic al tînărului și frumosului Nouraș înjunghiat de Ștefan-Vodă ca urmare a unei bănuieli strecurate în sufletul marelui domn de un invidios, apare enunțul aforistic următor : „*Zavistiei trebuie să i se strivească capul ca la un șarpe veninos, de cum începe a și-l ridica ; Zavistnicul și pizmătărețul trebuie stinși de pe fața pămîntului, ca nici de nume să nu li se pomenească*" (II, 258, 97 — 100).

Proverbele cu funcție de caracterizare sînt folosite în cele mai variate împrejurări, fie că e vorba de un om harnic, de unul sărac sau de un nebun, fie de o femeie necinstită : „Ion era un om cinstit și harnic nevoie mare. *Avea la mînă o adevărată brățară de aur.* [. . .] *Unde punea el mîna punea și Dumnezeu mila*" (II, 109, 1—2) ; „*după ce e sărac, apoi e și cu nasul pe sus*", spune un țăran bogat despre altul sărac, pentru a argumenta vina acestuia (își făcuse o groapă mare pentru bordei și în ea căzuse o vacă a bogatului) (I, 147, 43 — 44) ; „Dar povestea zicătoarei românești : *pe nebun nici să-l ocărești, nici să te ocărască, că te spune la lume*" (II, 275, 111 — 112) ; „se logodise cu o leică, muieruscă d-alea, care *ziua fuge de bivoli iar noaptea îi apucă de coarne*" (II, 57, 8 — 9).

O snoavă care constituie un macrocontext pentru explicarea unui proverb este cea despre o vulpe și un cocor, căzuți în curse puse de

https://biblioteca-digitala.ro

vînător. Deşi vulpea se lăudase că ştie o sută de meşteşuguri, este omcrîtă de vînător, în timp ce cocorul reuşeşte să scape. Concluzia este concentrată în enunţul *omul cu multe meşteşuguri adesea moare de foame* (II, 112, 61 — 62).

În basmul *Ileana Sînziana*, parimiile sînt folosite de un împărat pentru a comenta ironic încercările nereuşite ale fetei mari (*nu toate muştele fac miere*: I, 16, 102 — 103) sau ale celei mijlocii (*nu se mănîncă tot ce zboară*: I, 17, 117 — 118) de a pleca să slujească pe marele împărat căruia îi era vasal.

Pe lîngă funcţiile fundamentale: constatativă, explicativă, caracterizatoare şi argumentativă, proverbele au şi unele funcţii secundare [30], dintre care, în basmele lui Ispirescu, cea mai des întîlnită este funcţia de sfătuire. Cîteva exemple vor fi edificatoare în acest sens. Astfel, calul cel năzdrăvan îi spune fetei de împărat şi lui Făt-Frmos, atunci cînd aceştia doreau să se întoarcă imediat acasă: „— O! o! *cine se pripeşte se pîrleşte*" (I, 164, 238 — 239). În *Bărbatul cel harnic*, soacra îi înşiră tinerei sale nurori ce are de făcut şi strecoară în cele spuse proverbul: *„Niciodată să nu zici: lasă că treaba asta o fac mîine*" (I, 376, 54 — 55). O funcţie de sfătuire, dublată de una de prevenire, are proverbul următor introdus într-un distih: „S! s! s! tăcere, tăcere./*Cine spune multe piere*" (I, 380, 85 — 86). Una din întîmplările lui Păcală are drept concluzie un proverb cu funcţie de ameninţare: „să te duci de la mine, căci *pîine şi sare p-un taler cu mine nu mai mănînci*" (I, 389, 89 — 90).

În basmul *Măzărel-împărat* întîlnim un dialog interesant, avînd la bază numerele de la unu la nouă. Pentru fiecare număr întrebarea este aceeaşi. În privinţa răspunsurilor, cu excepţia celui de la prima întrebare, toate celelalte sînt enunţuri paremologice: „— *Doi ochi în capul omului bine vede*"; „— *Unde sunt trei fete mari în casă, coada să nu-ţi bagi*"; „— *Carul cu patru roate bine îmblă*"; „— *Palma cu cinci degete bine te izbeşte*"; „— *Fluierul cu şase găuri bine răsună*"; „— *Unde sunt şapte fraţi să nu te amesteci în trebile lor*"; „— *Plugul cu opt boi bine răstoarnă ţelina*"; „— *Unde sunt nouă fete mari, casa rămîne nemăturată*" (I, 351, 151, 155, 159, 163, 173, 177, 181, 185).

În lumea basmelor lui Petre Ispirescu, toate personajele spun proverbe: împăraţi, feciori sau fete de împăraţi, boieri, slugi, ţărani, ţigani, draci, calul năzdrăvan, zmei şi mai ales povestitorul. De fapt, în *Caietul de însemnări personale*, sub data de 30 sept. 1866, citim: „Bine zice proverbul bătrînilor noştri: *Pînă nu bagi în plug cu omul nu poţi să-l cunoşti cine este*. Experienţa mi-a probat cît este de adevărat acest proverb", urmînd un şir de sfaturi pe care le adresează, în scris, copiilor săi care erau încă mici.

În *Cîteva nevinovate băgări de seamă*, datate martie 1866, Petre Ispirescu este indignat de faptul că unii tineri din vremea sa dau un înţeles diferit unor cuvinte adevărat populare şi chiar Delavrancea cade în acest păcat, şi ca urmare „acestuia ne încumetăm a-i zice: *Ori te poartă cum ţi-e vorba, ori vorbeşte cum ţi-e portul*" (II, 658). În însemnările sale de călătorie, cuprinse sub titlul *Din poveştile unchiaşului sfătos*, pornind

[30] Cf. Wolfgang Mieder, *Das Sprichwort in des deutschen Prosaliteratur des neuzehnten Jahrhunderts*, München, Wilhelm Fink, 1976, p. 7 — 16.

https://biblioteca-digitala.ro

de la proverbul *Pînă nu dai cu capul de pragul de sus, nu vezi pe cel de jos*, Petre Ispirescu pledează pentru cunoașterea acestor perle ale înțelepciunii populare — o zestre prețioasă a celor pățiți : „E bine să ție cineva seamă de poveștile cele înțelepte ale strămbunilor, căci dacă nu, se pune în primejdie de a face încercările ce alții au întîmpinat înaintea noastră, și nu ne putem folosi de poveștele lor" (II, 537, 522 — 526).

Un alt aspect al activității lui Petre Ispirescu îl constituie colecționarea proverbelor. A publicat o parte (445 de unități paremiologice) la sfîrșitul culegerii de basme din 1872. Reluînd încercarea lui I. C. Hințescu de a realiza un corpus al acestei specii folclorice, publică în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie" din 1883 o primă parte din acest bogat material, pînă la litera C (cîrtiță) : „Ca să înlesnesc tuturora acelor ce vor voi a se ocupa în acel mod științific cu proverbele românilor". Din nefericire, moartea a întrerupt acest ambițios proiect. Aici el va cita 268 de proverbe din I. C. Hințescu, dintr-un număr de 763 de tipuri, pe un total de 1727 de rînduri. Ispirescu are meritul de a cita mai multe variante pentru un tip, unele cu mici diferențe, și de a indica sursa.

Bibliografia cuprinde 27 de izvoare tipărite, ordonate alfabetic. Sînt indicate o serie de opere literare aparținînd lui Vasie Alecsandri, Nicolae Filimon, B. P. Hasdeu, Ion Heliade Rădulescu, Costache Negruzzi, Al. I. Odobescu, D. Țichindeal. Un loc de seamă îl ocupă Anton Pann, pe care îl consideră „cel dintîi care a publicat proverbe la noi". De asemenea, a utilizat revista „Convorbiri literare", din care a selectat texte paremiologice aparținînd lui Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici, Iacob Negruzzi ș.a., precum și publicația „Columna lui Traian". La acestea se adaugă colecțiile lui Hințescu, Jipescu și voluminosul manuscris al vornicului Iordache Golescu, precum și volumele sale anterioare, citate sub pseudonimul „un culegător-tipograf".

În colecție proverbele sînt ordonate alfabetic, după prima literă a primului cuvînt, inclusiv particula verbelor date la infinitiv. În cadrul fiecărei litere, sînt așezate în primul rînd „proverbele sau zicătorile pe care le-am auzit de la popor", punînd accentul pe autenticitate, urmează cele extrase din Dicționarul Academiei (Laurian și Massim) și apoi cele excerptate din autorii menționați și în bibliografie. Astfel, sub proverbul cules de el *Cînd are omul să dea de vro nevoie, alearğă după dînsa, dacă este înaintea lui, iar dacă este înapoi o așteaptă ca să-l ajungă* sînt menționate următoarele texte : „Cînd este să dai peste păcat, dacă este înainte te silești să-l ajungi, iar dacă este în urmă, stai să-l aștepți" (Creangă în „Convorbiri literare"); „cînd e omului să-i vie/vreun rău fără să-l știe/, Or zăbovește/Pînă-l zorește/Or dă fugă/să-l ajungă" (Pann, *Povestea vorbei* și Hințescu); „De este nevoia înainte silești d-o ajungi, de este în urmă o aștepți să vie (Iordache Golescu — manuscrisul) (II, 507, 1371 — 1384).

În concluzie, Petre Ispirescu este un scriitor în opera căruia limba populară, îndeosebi locuțiunile, expresiile și proverbele, ocupă un loc bine definit, care îi conferă o notă aparte.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

MARIA MANOLESCU

MIHAI RĂDULESCU

Anul acesta [1989], al sărbătoririi lui Ion Creangă, se cuvine să ne amintim de dragostea unei graficiene, acum în vîrstă de 92 de ani, născută la 15 august 1897, pentru autorul *Amintirilor din copilărie*. Ea a elaborat zece xilogravuri (semnate Maria Manolescu Bruteanu; ulterior artista a renunțat la cel din urmă nume), sugerînd Editurii Cartea Românească o ediție a *Amintirilor*, pentru bibliofili, ce s-a realizat în 2000 de exemplare, în 1932. Imaginile cărții sînt completate, pe copertă, cu reproducerea unui ulei reprezentînd *Bojdeuca lui Creangă*, de un pictor al cărui nume nu este comunicat; cu o gravură în lemn, portret al scriitorului, semnată: K; cu un alt portret, schiță în peniță de D. Stoica, înfățișîndu-l pe *Diaconul I. Creangă*.

Planșele cu xilogravuri menționate interpretează următoarele texte: 1. „. . . . și pe urmă ședea cu mîinile la ochi și plîngea ca o mireasă . . .”; 2. „Aiștia-s minzii popii, fiule!”; 3. „Eu cu Dumitru însă, o duceam într-un cîntec, strîngînd viorele și toporași . . .”; 4. „Iar după ce se aprindea opaițul și tata se punea să mănînce, noi scoteam mițele de prin ocniță și cotruță . . .”; 5. „Și mă băgam în ochii moșneagului, și făceam un tărăboi, de se strînsese lumea ca la comedie . . .”; 6. „Mămucăi, iacătă-mă-s”; 7. „. . . . și svîrr! cu pravila cea mare după călugări”; 8. „Apoi zvîrle potcapul deoparte; și la joc davalma cu noi, de-i pălălăiau pletele”; 9. „— Sai, Zaharie, că se face moarte de om în casa asta . . .”; 10. „. . . cum eram în căruță, ne acoperim peste tot c'un țol . . .”.

Anterior, Maria Manolescu ilustrase nuvela *Gazda* de Dostoievschi, lucrările fiind expuse și vîndute la Viena. Era o operă a tinereții studioase de la Frauen-Akademie din orașul amintit (1919 — 1923), ceea ce nu a micșorat căldura elogiilor din „Neue Freie Presse” ale cronicarului publicației austriece, Adalbert Franz Seeligmann. Începînd plasticienei pentru alb—negru, studiile de specializare efectuate sub îndrumarea directă a rectorului academiei, profesorul și gravorul Christian Ludwig-Martin, au condus-o la deprinderea tehnicilor gravării cu acul, în aquaforte, aquatinta, vernilul moale, gravarea în lemn, desenul în creion și peniță, laviul. Timp de trei sferturi de veac, extrem de rareori s-a simțit atrasă de culoare, izbutind—cu mijloacele cele mai aspre —, să atragă sufragiile unor condeie ca acelea ale lui Victor Ion Popa, N. Tonitza, Ștefan I. Nenițescu, Tache Soroceanu, Ion Frunzetti, Ionel Jianu, G. Oprescu, Miron Radu Paraschivescu, Petre Comarnescu, Radu Ionescu, Barbu Brezianu și ale multor altora.

Ne oprim astăzi asupra operei sale de o viață deoarece, alături de teme alegorice (*Mila*, *Sărăcia*), de cele muzicale (*Salomeea*, ilustrarea pieselor de J. S. Bach *Păstrăvul*, *Păsările*, *Carmina Burana*, cele peste o sută de schițe reprezentînd orchestra filarmonică „George Enescu” sau grupuri camerale, portretele multor soliști și dirijori — dintre care am reprodus cîteva în *Artiștii pe podiumul „Ateneului Român”*. 1. *George Georgescu*, în „Muzica”, nr. 7, iulie 1987 și *Imagini plastice reprezentînd muzicieni pe podiumul „Ateneului Român”*. 2. *Constantin Silvestri*, în „Muzica”, nr. 8, august 1987), alături de peisaje și scene de muncă, Maria Manolescu, o mare amatoare de drumeție, s-a oprit mai ales asupra momentelor din viața rurală, obiceiuri și tradiții populare, într-o imensă cantitate de lucrări ale căror interes și fior estetic lasă suficient loc și curiozității etnografice a autorului. Mapele sale de crochiuri, desene și gravuri, rezultate ale consemnării spontane sau ale pretențioasei elaborări posterioare, constituie un corpus vizual de folclor românesc. Exactitatea documentară lipsește; și ea ar dăuna artei; în schimb, Maria Manolescu ne oferă viață și mișcare sensibilizată, clipa unică în care artistul a vibrat în fața autenticului și a ritmurilor ce organizează liniile semenilor, conform cu activitățile și trăirile lor cele mai intense.

Vom adăsta în fața cîtorva lucrări de Maria Manolescu (din colecția prof. dr. Delia Muntean și a autorului acestor însemnări).

★

Goana peniței muiate în tuș surprinde șase dansatori — perechi —, bărbații cu cîte, cu spete late, bine munciți, bine hrăniți, unul cu brîu, altul cu abdomen vînjos, trei la rînd,

REF, tom 36, nr. 3 — 4, p. 193—204, București, 1991

https://biblioteca-digitala.ro

și tot pe atîtea tinerele nurlii și durdulii, cu capul descoperit, cu părul nădușit, zburînd aiurea, din vîrtejul bătutei pe care o mînă de la stînga la dreapta, voinicește, și care îi tirăște. Cum hora este mică, fiecare e dator să-și sucească umărul altfel decît vecinul său, pe măsura unui pas, trage înlănțuirea de feciori altminteri decît înaintașul său și decît cel de pe urmă-i. O fată, cu fusta la o palmă sub genunchi, sumețită de rotirea la spate, a pornit-o cam cu fața înainte, călciiul i s-a înălțat; simți cum îi joacă sînii și pintecul; i se arcuiesc obrajii de zîmbet. Flăcăul din fața ei aproape că revine cu pieptul spre centru, pe cînd șoldurile-i o dată pornite, țintesc drept, aproape de-a curmezișul față de torace; un picior a zvîcnit în aer, laba îi vibrează căutînd iarăși colbul, să-l zdrobească.

În dreapta, așezat pe o blană, picior peste picior, un om nu prea îmbrăcat de duminecă, cam mototolit, cu spinarea vlăguită, poartă pălăria veche, cu boruri largi, pe spate, astfel încît rădăcinile coamei i-au rămas la vedere. Este încălțat cu cizme hărtănite, înalte pînă la jumătatea gambei, lărgite de la glezne în sus, înnodate neglijent, cu șireturile atîrnînd pînă peste bombeu. Cîntă, cu ambele mîini ridicate către gură, dintr-o trișcă. Frumos n-a fost el niciodată, necum acum, cînd gîndul îi este furat de zbănțuielile degetelor uscate. Pielea de pe frunte, adunată în brazde la rădăcina nasului, ochii zbanghii, carnea obrajilor gălbejită și tăiată adînc de vîrstă; doar privirea de vulpoi strecoară în încordare un ceva bine sulemenit, de satir sătesc și de solomonar cu gînd ascuns și putere de la ducă-se pe pustii asupra celor porniți roată, la îndemnul și ispita lui, să se smulgă cu veselie și neștiință din lumea albă către cine știe ce prăpăduri și risipiri de dincolo de hotarul văzutului.

★

În ograda socrilor mari s-a încins hora bătrînilor. Pe prispa casei, cuibărite în fund la dreapta, la o masă, întîrzie doi săteni; mama mirelui sau vreo femeie de ajutor zăbovește lîngă ei, în picioare, cu priviri visătoare și o mînă odihnind în șold; cercetează dindărătul unui stîlp jucătorii cu vîrste amestecate, cu șalc țepene sau mai ușor încovoiate înainte; stăpînii acestor șale dureroase își ascund beteșugul, prefăcîndu-se a trage șarpele mișcător al danțului către un pas mai vioi; unii împing; alții bat talpa mărunt; aici umărul atinge umărul; dincolo bărbia s-a înclinat îndîrjită, să urmărească răsucirile pantofilor. De o parte a ghemului omenesc ce se desface și se strînge ca burduful unei armonici, poarta înaltă, cu acoperiș șindrilit, ardelenească. De astălaltă parte, un tînăr adăstat, cu borul peste sprîncene și mîinile în buzunare; judecă și cumpănește peste umăr, cît îi este bunicul de ager.

Ca o coloană, la capătul din stînga al imaginii, avînd înapoia sa o șură, un alt tînăr întoarce ceafa tropăitorilor. Sprîncenele, prelungindu-i-se, din încrîncenare, în linie dreaptă, îi întunecă ochii îngustați: două dungi amare. Colțul gurii i-a căzut. Brațele i-atîrnă de greutatea pumnilor abia destinși, pe lîngă trupul din care s-a scurs vlaga: i s-a mărîtat fata la care rîvnea fără să i se fi mărturisit.

Pe spatele acestei coli de hîrtie, schițarea, din apropiere, a cîtorva siluete compunînd aceeași imagine: baba sprijinită de stîlpul prispei, pe care — aici — l-a luat în brațe, pe cînd cu arătătorul dreptei își scarmănă o zgaibă de sub buză. O tînără cu pruncul în brațe, așezată pe o bancă; capul îi este acoperit de o năframă, iar pieptul învelit în bundiță. Un bătrîn, văzut dinapoi, cu palmele împreunate și degetele abia strîngîndu-se, cu ceafa puternică și lipsită de peri, vorbindu-i altuia care își pleacă ușurel urechea să-i audă mai limpede șoapta. Profilul unui al treilea, cu mustăcioară, un om numărînd vreo patruzeci de ierni. Ca și cînd camera de luat vederi ar propune cîteva prim-planuri ale celor de pe marginea horei.

★

Tuturor acestor dănțuitori le cîntă, din alt desen în peniță, cu contururi stranii — prin accentuarea cu umbre în laviu cenușiu — o partie compusă dintr-un ins îndîrjit asupra unei tobe mari, înclinat către trupul cu piepți lați ai acesteia, parcă rostogolit, izbind ritmic, să-ți ia auzul, și urmărindu-și, simultan hipnotic și hipnotizat, tovarășii orînduiți de-a-n picioarelea la dreapta sa, șase care va să zică, toți cu capetele acoperite pleoștit, cîntînd din „clanarete", zurlii, înfocat. Atîta le este de tocat jocul falangelor, atîta putere se adună în plămînii lor, că trupurile înseși le pier, roase de muzica sorbitoare de sînge și viață. Celui de al treilea i-au dispărut labele picioarelor; celui de al patrulea, fluierele pînă la genunchi; . . . ; ultimului abia de i se mai zăresc brîul și umerii, pe cale să se facă nevăzuți: se prefiră-n muzică rotocolită, mai subțire ca fumul, și atîta tot. . .

★

Părăsim lumea creată de Maria Manolescu, ilustratoarea operei lui Creangă, nădăjduind în sporul pe mai departe și în creșterea acestui univers singular în plastica românească.

https://biblioteca-digitala.ro

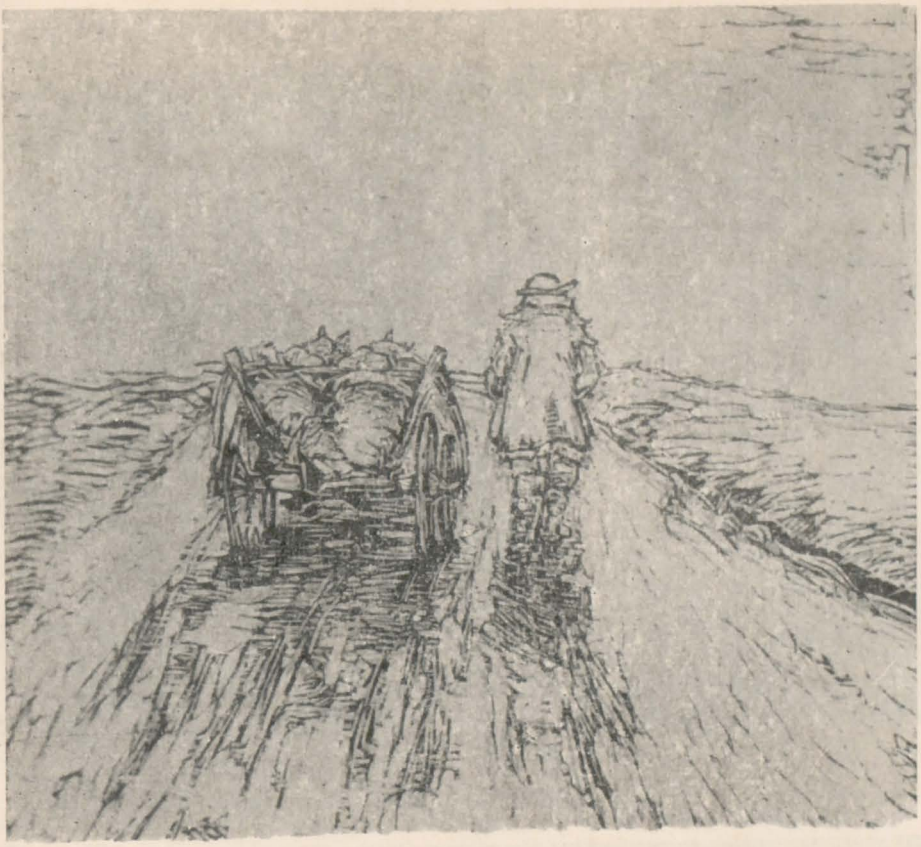

Fig. 1—Xilogravură de Maria Manolescu—ilustrare a textului din *Amintiri din copilărie* de Ion Creangă : „. . . *cum eram în căruță, ne acoperim peste tot c-un fol. . .*".

Fig. 2 — *Horă cu lăutar*, desen în tuș de Maria Manolescu.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 3 — *Horă în ogradă*, desen în tuş de Maria Manolescu.

Fig. 4 — Schiţă în tuş de Maria Manolescu prezentînd amănunte ce n-au fost reţinute în *Horă în ogradă*.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 5 — Desen în tuş (peniţă şi laviu) de Maria Manolescu : *Partie de lăutari.*

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

DEFINIȚII ALE PROVERBULUI ȘI ZICĂTORII

DUMITRU STANCIU

Dacă în privința terminologiei nu s-a ajuns încă la un consens, referitor la definiția proverbului punctele de vedere sînt și mai divergente. Din noianul de definiții vom selecta doar cîteva, pentru că oricîte am omite, în nici una proverbul nu va fi exclus din sfera creației folclorice, încît înclinăm să credem că opiniile cercetătorilor diferă cu privire la lucrurile neesențiale. Există o preferință pentru definiții metaforizate care, orice s-ar spune, sînt mai atrăgătoare.

Omnis definitio periculosa est. O definiție rămîne însă o operație logică și strict necesară în dezvăluirea conținutului proverbului cu ajutorul genului proxim și a diferenței specifice, așa cum o cer regulile acestei operații, adică să conțină totalitatea trăsăturilor caracteristice ale proverbului.

O încercare de definiție științifică a fost făcută de Aristotel (384 — 322 î.e.n.): *Proverbele sînt fragmente ale unei înțelepciuni foarte vechi, scăpate din naufragii și din ruine datorită scurtimii lor și justeței sensului lor.* Menționarea definiției lui Aristotel îi oferă lui Gabriel Gheorghe, în prefața la *Proverbele românești și proverbele lumii romanice*, București, 1986, p. 19, prilejul să constate că proverbele sînt tot atît de vechi ca și limba și că nici un proverb nu are un autor cult, chiar dacă este atestat în opera unui scriitor (vezi în acest sens și *Probleme de terminologie*). Procesul invers însă se poate susține. Un proverb a putut fi modificat în maximă și a circulat sub numele unui autor. Chiar proverbele lui Solomon din Biblie nu-i pot aparține acestuia, deși ele au fost vehiculate de-a lungul secolelor sub numele lui.

Aproape toate definițiile care s-au dat proverbului menționează apartenența acestuia la genul scurt și, în consecință, și definiția care se formulează pentru proverb caută să respecte această caracteristică. Lui Homer i se atribuie o astfel de formulare metaforică: *Proverbele sînt cuvinte înaripate.* Lordul Russell, mai aproape de timpul nostru, consideră că *Proverbul este spiritul unuia și înțelepciunea tuturor.* Mircea Duduleanu, în *Munca reflectată în proverbele lumii*, București, 1972, p. VII — VIII, menționează 13 definiții literaturizante. Le vom reproduce în continuare, grupîndu-le după criteriile care stau la baza formulării lor. Astfel, definiții care includ criterii sociologice: *Proverbele sînt copiii experienței*; *Proverbul este o scurtă maximă bazată pe o lungă experiență*; filozofice: *Proverbele sînt compendiul adevărurilor umane*; *Proverbul este un adevăr moral restrîns la cea mai simplă exprimare*; *Proverbele sînt medaliile pe care popoarele gravează înțelepciunea lor*; *Proverbul este o exprimare a filozofiei practice*; *Proverbul este spiritul unuia și înțelepciunea tuturor*; *Proverbele sînt adevărate nestemate ale gîndirii poporului*; etice: *Întregul bun-simț al omenirii se află în proverbe*; *Ce sînt proverbele dacă nu vocea poporului, redată popular, printr-un discernămînt popular, ceea ce le dă greutate și măsură* și, în sfîrșit, literaturizante, adică metaforizante: *Proverbele sînt cuvinte înaripate*; *Proverbele sînt lămpile cuvintelor*; *Proverbele sînt cărțile de aur ale popoarelor.*

Pe lîngă acestea mai putem adăuga și definiția lui Mihai Eminescu: *Abia-înțelese, pline de-nțelesuri*, sau, în *Epigonii*, atunci cînd îl caracterizează pe Anton Pann și evidențiază, în același timp, agerimea proverbului: *S-a dus Pann, finul Pepelei, cel isteț ca un proverb.* De asemenea, mai trebuie menționată și formularea fericită aparținînd folcloristului finlandez Matti Kuusi: *Monumenta humana.*

Cînd este vorba de o definiție științifică asupra proverbului trebuie să-l citățm pe cunoscutul paremiolog Archer Taylor (1890 — 1973), care, în faimoasa monografie *The Proverb*, Cambridge, Mass., 1931, republicată în mai multe ediții, recunoaște dificultatea unei astfel de operații și pretinde că în întreaga sa operă n-a făcut altceva decît să definească proverbul. Aceasta înseamnă că marele paremiolog nu era satisfăcut de definițiile date pînă la el. Și avea destule în acest sens și în primul rînd pe cea a lui Erasmus (1466 — 1536): *Proverbul este un scurt enunț cu caracter universal care uimește printr-o formulare distinctă de vorbire obișnuită* sau pe a lui Cervantes (1547 — 1616). Personajul Sancho Panza din cunoscutul roman *Don Quijote* folosește un mare număr de proverbe pentru a marca prin aceasta că discursul său cuprinde reflecții populare pe care Cervantes le consideră . . . *scurte propoziții sau fraze în care este concentrată o lungă experiență.* Profesorul Mihai Pop ne asigură că această accepție a cuvîntului proverb, *scurtă formulă verbală a reflecțiilor populare înțelepte*, a rezistat peste vreme.

În amănunțime, problema definiției proverbului este discutată cu competență în două lucrări de dată relativ recentă: Cezar Tabarcea, *Poetica proverbului*, București, 1982, p. 70

https://biblioteca-digitala.ro

— 84 și Const. Negreanu, *Structura proverbelor românești*, București, 1983, p. 29 — 43. Primul autor ambiționează și o definiție proprie : *Proverbul este un enunț lingvistic cu o structură logico-semantică fixă, care întrerupe discursul în care este înglobat pentru a se referi metaforic la o situație care determină enunțarea acestuia sau la un segment al discursului.* Cu toate că pleacă de la criterii științifice, formularea este prea complicată ca să fie reținută.

Pentru că ne aflăm de data aceasta cu proverbul pe terenul lingvisticii, vom mai cita o altă definiție, mai puțin prolixă, a Elenei Slave în *Organizarea sintagmatică și semantică a proverbelor*, din ,,Probleme de lingvistică generală", V/1967, p. 174 : *Proverbul e o combinare sintactică al cărei nivel simplu e propoziția și ale cărei elemente sînt folosite într-o accepțiune specială, cu valoare de ansamblu simbolic.* Un alt lingvist, Chaïm Perelman, în *Le champ de l'argumentation*, Bruxelles, 1970, este mai tranșant cînd categorisește proverbul . . . *drept clișeu și ca pe un fapt care exprimă un eveniment particular și sugerează o normă* (cf. și C. Negreanu, *op.cit.*, p. 31).

Folcloriștii au sesizat natura complexă a proverbului în cadrul celorlalte specii ale literaturii populare și de aceea au apelat la lingvistică, care și ea, la rîndul ei, își caută fundamentele în epistemologia științifică. Astăzi este de neconceput un studiu paremiologic fără perspectivă interdisciplinară. Pînă atunci însă vom mai urmări cîteva contribuții românești la definirea proverbului și zicătorii.

G.Dem. Teodorescu (1849 — 1900), în cunoscutul studiu *Cercetări asupra proverbelor române*, București, 1877, are cîteva referiri care pot fi luate drept încercări de definiție a proverbului, deși scopul scrierii nu este acesta : [. . .] *toate proverbele propriu-zise se exprimă prin ceea ce se cheamă metaforă, limba firească, care oglindește tinerețea de vîrstă a unui popor*, p. 60 ; *Căci nu numai baladele* [. . .], *ci și proverbele, ghicitorile și jocurile sînt glasul duios al poporului*, p. 107.

Mai preocupat de originea și definiția proverbului se arată B. P. Hasdeu (1838—1907), care în *Etymologicum Magnum Romaniae* îl definește astfel : *Proverbul, care nu este în principiu decît concluziunea unei povestiri, persistînd chiar atunci cînd însăși povestirea s-a uitat de demult, își are originea dentîi în deceu și apoi în fabulă ca produs direct al deceului* (cf. ediția Gr. Brâncuș, vol. III, 1976, p. 280).

Moses Gaster (1856 — 1939), care se ocupă și de proverbe și zicători în *Literatura populară română*, 1883, p. 197 — 223, vede în ele [. . .]*înțelepciunea popoarelor, rodul inteligenței practice, specialitatea trasă din generalitate*, că *muma proverbelor este experiența* și că proverbele au unul și același izvor general, viața. M. Gaster este primul în folcloristica noastră care încearcă să găsească deosebirile dintre proverb și zicătoare : [. . .]*care prin scurtimea lor* [zicătorile, n.n., D.S.] *se apropie de proverb. Pe cînd proverbul constată sub o formă anume un adevăr găsit prin experiență, zicătoarea nu este altceva decît o expresie figurată. Pe cînd proverbul se compune din două părți, formînd un paralelism, teză și antiteză, zicătoarea n-are decît forma unei expresiuni, unde-i lipsește o parte (subînțeleasă) ca a doua parte a comparațiunii*[. . .], p. 221 — 222.

Nu putem neglija nici pe I. A. Zanne, care, chiar dacă nu dă o definiție, caracterizează proverbele ca fiind [. . .] *expresiunea caracterului și moravurilor unui popor, modul său de a cugeta, de a vedea și de a simți* (cf. vol. I, p. XX).

Mai aproape de timpul nostru, I. C. Chițimia, într-un studiu de referință intitulat simplu, *Paremiologie*, în ,,Studii și cercetări de istorie literară și folclor", 3/1960, p. 461 — 484, dă o definiție care poate rezista : *Proverbul este formularea scurtă a unei constatări cu valoare largă omenească, exprimată direct sau figurat.* Iar regretatul Ovidiu Bîrlea (1917 — 1990), în *Proverbe și zicători românești*, Sinaia, 1966, p. 5, completează : *Prin specificul lor — de a condensa într-o formulare lapidară și plastică adevăruri verificate milenar sau imagini deosebit de sugestive — ele s-au bucurat de o vitalitate mult mai puternică decît cea a celorlalte genuri și specii folclorice.*

Pe linia Gaster, ultimii doi folcloriști, respectiv I. C. Chițimia și Ov. Bîrlea, au merite deosebite în încercarea de a stabili diferențe certe între proverb și zicătoare. Ei afirmă că zicătoarea capătă în context un sens figurat și că îi lipsește concluzia. În special, acest ultim caracter este considerat drept indice de bază în deosebirea zicătorii de proverb. Proverbul *Cine aleargă după doi iepuri nu prinde nici unul*, zicătoarea *(Cineva) aleargă după doi iepuri* ; proverbul *Nu strica orzul pe gîște, cînd e iarba pînă la genunchi*, zicătoarea *(Cineva) strică orzul pe gîște* etc. Exemplele pe care le oferă sînt convingătoare, dar criteriul este limitat. Nu toate zicătorile pot avea acest statut. Sistemul nu are aplicabilitate asupra întregului cîmp paremiologic.

Într-o încercare de abordare logică a definirii proverbului, Pavel Ruxăndoiu constată că [. . .] *proverbul trece de la o judecată necesar categorică la o judecată conceptual asertorică, iar pentru decodarea semnificației lui, autorizată de colectivitate, prin tradiție este necesar un raționament deductiv* (cf. Mihai Pop și Pavel Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, București,

https://biblioteca-digitala.ro

1976, p. 237 — 238). Cu aceasta se face un pas important către o abordare logico-semiotică a corpusurilor paremiologice din perspectivă românească, pentru că pe plan mondial pasul fusese făcut de B. J. Whiting încă din 1932 în *The Nature of The Proverb*, care definește proverbul în termeni structurali: *proverbul însumează o situație sau recomandă o acțiune.*

Trecem peste contribuțiile unor folcloriști de seamă ca Nigel Barley, Alan Dundes, Wolfgang Mieder, Galit Hasan-Rokem, Lutz Röhrich etc., ca să ajungem la G. L. Permjakov (1919 — 1983), cel care a pus bazele paremiologiei structurale, autorul *teoriei clișeelor.* Definiția dată de Permjakov proverbului ar merita o discuție mai detaliată, o vom rezuma însă pe cît posibil, ca să rămînă totuși inteligibilă.

Permjakov definește proverbul simplu ca fiind *nume pentru situație*, spre deosebire de zicătoare, care este tot *nume pentru situație*, dar se exprimă prin propoziții deschise și primind semnificație dintr-un context, în timp ce proverbul se prezintă sub formă de propoziții închise, adică are înțeles de sine stătător și nu este nevoie de o precizare a semnificației lui dintr-un context oarecare, ca zicătoarea, de exemplu. Altfel spus, diferența dintre proverb și zicătoare este izomorfă cu diferența dintre general și particular. Nota de particularizare a zicătorii față de generalitatea proverbului a fost surprinsă, după cum s-a văzut, și de paremiologia românească.

Sistemul lui Permjakov a adus clarificări și în statutul expresiilor idiomatice (idiotismelor), de care sînt pline corpusurile paremiologice. Uneori, acestea sînt considerate cel puțin zicători, dacă nu chiar proverbe. La o cercetare atentă însă diferența este clară. Ele sînt *nume pentru obiect, noțiune sau concept.* Cîteva exemple de idiotisme ne vor edifica: *a fi trecut prin ciur și prin sită (dîrmon)* = referent pentru experimentat; *a tăia frunză la cîini* = referent pentru vagabond; *a spăla rufele în familie* = pentru discret; *a sta (a se uita) ca vițelul la poarta nouă* = pentru naiv etc.

Expresiile idiomatice nu aparțin folclorului, ci lexicologiei. Nu le excludem totuși din folclor, pentru că ele sînt prezente ca părți în alcătuirea unor proverbe, ca de exemplu: *Nu-ți băga nasul unde nu-ți fierbe oala*: *Adună bani albi pentru zile negre* etc. *Zicătoarea* se deosebește de *idiotism* prin aceea că este echivalentă lingvistic cu o propoziție, spre deosebire de expresiile idiomatice, care au comportamentul părților de vorbire, ca și locuțiunile, adică au flexiune verbală sau nominală și se supun gramaticii părților de vorbire și nu sintaxei propoziției. Idiotismul este o îmbinare sintagmatică care nu ajunge, prin ea însăși, să fie o propoziție.

Pot apărea și situații oarecum paradoxale, ca un idiotism să fie mai lung decît un proverb: *A căuta potcoave de cai morți*, în comparație cu un proverb ca: *Dai, n-ai*, redus la minimum. Paradoxul nu este decît aparent dacă avem în vedere dihotomia fundamentală: *nume pentru obiect, noțiune sau concept*/ *nume pentru situație*, respectiv, expresie idiomatică/ proverb sau zicătoare. După cum unele proverbe pot fi exprimate lingvistic doar printr-o propoziție și nu cel puțin două, cît ar fi necesar pentru planul situațional care trimite la prezența mai multor obiecte și a relațiilor dintre ele. De exemplu, un proverb ca *Unirea face puterea*, numai la nivel lingvistic se înfățișează ca o propoziție, pentru că în plan logic situația se prezintă astfel: *(Dacă) este unire, (atunci) este putere.* Alte proverbe apar chiar și fără predicație, dar aceasta este ușor dedusă: *Cu un rac, tot sărac* = *(Deși ai) un rac, (ești) tot sărac.*

Sistemul lui Permjakov, pe care l-am adoptat, ne-a ajutat să descifrăm toate ambiguitățile din cîmpul paremiologic, în special, și din folcloristică, în general, iar *teoria clișeelor* l-a impus nu numai în lumea folcloriștilor, ci și în cea a lingviștilor. Ea s-a născut din cercetarea unui imens material folcloric și din confruntări competente de opinii, mai ales în publicația internațională „Proverbium" (1965 —1975), încît apare puerilă întoarcerea la trecut, la definiția dată de Erasmus proverbului, distanțîndu-se de aceasta prin *scurt enunț* în loc de *comunicare concisă* sau *formulare distinctă* în loc de *coloratură sensibilă* etc.

Rîndurile acestea pot fi considerate o replică tîrzie la studiul *Proverbe ou sentence: essai de définition*, de Elisabeth Schulze-Busacker din *La locution*, Actes du colloque international, Université McGill, Montréal, 15—16 Octobre 1984, p. 134 — 169, unde se propune definiția lui Erasmus în prelucrarea Susannei Schmarje.

Nu trebuie să se înțeleagă prin aceasta că am considera drumurile de la Erasmus la Archer Taylor și G. L. Permjakov inutil bătute. Dimpotrivă, după atîtea achiziții în lingvistică și folcloristică nu mai este scuzabil să ne întoarcem la înțelepciunea secolului al XVI-lea. În general, demersul paremiologic a trebuit să treacă prin faza culegerii, iar analizele și sintezele au venit mai tîrziu. Astăzi este momentul începerii prelucrărilor cu mijloace noi, după criterii riguroase, nu impresioniste.

https://biblioteca-digitala.ro

O COLECȚIE DE PROVERBE ȘI GHICITORI DE LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

ALEXANDRU DOBRE

și

MARIA RAFAILĂ

S-a acreditat și continuă să fie îmbrățișată de majoritatea cercetătorilor ideea potrivit căreia interesul pentru cultura populară românească, actul de naștere al folcloristicii românești, ar fi fost semnat de Vasile Alecsandri cu, de altfel, excepționala sa colecție de balade de la 1852 — 1853 și, mai ales, cu atît de răspîndita și monumentala colecție de poezii populare de la 1866. Iar acest interes și act de naștere, susțin înaintașii și colegii noștri în ale istoriei folcloristicii, se datoresc unui îndemn venit din afară, ca urmare a marii influențe pe care au exercitat-o în toată Europa, și mai ales în sud-estul continentului nostru, ideile dătătoare de speranțe ale lui Herder, ale școlii romantice germane în general.

Nu încape nici o îndoială, ideile care au circulat în Europa și-au exercitat influența lor asupra mișcării ideologice, politice și culturale românești, mai ales cînd acestea veneau în întîmpinarea unor deziderate și aspirații ce-și aveau rădăcinile în solul românesc și puteau fi folosite ca argumente pentru înfăptuirea acestora.

Fără a exclude cu desăvîrșire, sau a minimaliza dincolo de cuviință și de realitatea istorică obiectivă, rolul și însemnătatea influențelor exterioare asupra fenomenului cultural, ideologic și politic românesc, rămînem la convingerea că toate acestea n-ar fi avut nici un răsunet — și sînt multe, foarte multe astfel de curente de idei de o însemnătate de excepție care n-au avut ecou în România — dacă pe solul românesc terenul nu ar fi fost pregătit dinainte, dacă mișcarea culturală românească, în dinamica ei proprie, nu s-ar fi orientat, independent de ce se întîmpla în Europa, în aceeași direcție.

Așa stau lucrurile și cu istoria folcloristicii românești. Într-un studiu mai vechi, pe care-l socotim suficient de motivat, demonstram că începuturile istoriei folcloristicii românești, actul de naștere al interesului, manifestat în mod conștient și în anume scopuri bine determinate, pentru cultura populară românească trebuie puse în legătură cu numele și opera lui Miron Costin. De la el, de la Miron Costin, acest interes a fost constant în cultura românească, a cunoscut noi adăugiri cantitative și calitative prin scrierile lui Ion Neculce, Dimitrie Cantemir, Constantin Cantacuzino stolnicul, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu, Iordache Golescu, Gheorghe Asachi, Ion Heliade Rădulescu, George Barițiu, Timotei Cipariu, Anton Pann, Costache Negruzzi, Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu și, în sfîrșit, Vasile Alecsandri, prin opera și activitatea căruia folcloristica românească atinge un punct maxim.

Concomitent cu mai sus amintiții cărturari, manuscrisele existente în arhivele și bibliotecile noastre atestă existența, aproximativ în aceeași perioadă, a unui curent mai larg, ilustrat de o numeroasă și deosebit de activă cohortă de copiști, o categorie socioprofesională cu un rol însemnat în multiplicarea și difuzarea pe întreg spațiul românesc a bunurilor culturale din toate categoriile. Este bine să atragem atenția că, prin truda lor neostenită, acești modești și aproape necunoscuți transcriitori de manuscrise, nu întotdeauna cu o înaltă calificare și prea riguroși, au avut totuși un rol cultural însemnat, contribuția lor deosebită constînd în difuzarea cărților manuscrise într-un număr impresionant pe întreg spațiul românesc, asigurînd, totodată, factorul de continuitate în spațiu și în timp.

Mulți dintre ei, abătîndu-se de la textul pe care-l aveau ca model, au intervenit cu însemnări proprii pe care, fie că le-au notat pe marginea filei, fie că le-au intercalat în textul propriu-zis al manuscrisului pe care-l copiau. Aceste însemnări au cel mai divers caracter și conținut și se referă la fenomene și evenimente din viața politică, socială, personală, ale naturii etc. Alteori sînt notate cugetări pe marginea celor citite sau transcrise, încercări de versificație etc. În cîteva cazuri, însemnările copiștilor conțin fapte de folclor: cel mai adesea descîntece, leacuri și rețete medicale. Dar și proverbe și ghicitori, cîntece populare, orații de nuntă, texte epice în proză.

Toate acestea prezintă un interes cu totul excepțional pentru istoria folclorului și a folcloristicii românești și, reluînd o idee mai veche, o reunire a tuturor acestor texte și fragmente de texte într-un corpus ar fi de natură nu numai să revoluționeze folcloristica româ-

https://biblioteca-digitala.ro

nească și să-i schimbe în mod radical întreg edificiul, dar să și facă demonstrația, cu argumente convingătoare, asupra vechimii preocupărilor de această natură în cultura noastră.

Este necesar să mai facem o precizare. Copiștii au format, timp de cîteva secole, o categorie socioprofesională distinctă, numeroasă, răspîndită în toată țara, inclusiv în sate sau locuri izolate. Mult mai legați, în majoritatea lor, de obștea și mentalitatea țărănească, ei au jucat rolul de intermediari, de punte de legătură între straturile sociale și culturale ce se desfășurau pe teritoriul țării. Însemnările lor sînt expresia acestei mentalități proprii și a locului lor de mijlocitori culturali, fapt ce se poate constata cu ușurință de fiecare dată.

De aici, din această situație specifică, derivă atît interesul lor pentru cultura populară, cît și atracția pe care au resimțit-o pentru anume categorii și specii ale folclorului, în primul rînd pentru cele cu caracter practic-utilitar, cum sînt descîntecele și rețetele medicale, în al doilea rînd pentru cele cu conținut moral-religios, cum sînt celelalte. Este bine să observăm iarăși că multe dintre textele cu caracter mai mult sau mai puțin religios sînt opera individuală a acestor copiști și, de pildă, cîntecele de stea, cu activitatea lor trebuie puse în legătură.

După toate aceste considerații preliminare, pe care le-am socotit necesare și obligatorii pentru mai exacta punere în rînduială a începuturilor folcloristicii românești și a caracterelor specifice acestor începuturi, vom încerca să prezentăm una din cele mai vechi colecții de proverbe și ghicitori românești, încă inedită, datînd de la sfîrșitul celui de al XVIII-lea secol.

În colecția unică a Bibliotecii Academiei Române, de o valoare ce nu poate fi prețuită, se află un manuscris în care sînt notate, pe primele șase file, unul după altul, deci într-un grup unitar și avînd caracter distinct de restul manuscrisului, 120 de texte de natură folclorică : aforisme, maxime, proverbe și ghicitori.

Datele despre acest manuscris sînt destul de sumare. Îl descrie, pentru prima dată, Ioan Bianu în primul volum din *Catalogul manuscriptelor românești*, publicat în 1907 : „În 4° — Foi 153 — Secolul XVIII — Fost la mănăstirea Căldărușani, apoi la Internatul Facultății de teologie și dăruit Academiei de Ministerul Instrucțiunii Publice". Manuscrisul cuprinde „Diferite scrieri teologice și monastice", iar „Pe foile 1—6 dinaintea textului se află scrise : maxime morale (aforisme), proverbe și ghicitori". Gabriel Strempel, în *Catalogul manuscriselor românești*, tot în volumul I, face o precizare ce trebuie reținută cu privire la datarea manuscrisului : „Sec. XVIII (sfîrșit)". Despre cuprinsul filelor 1—6 se pronunță mai prudent, numindu-l „Cugetări". Ioan Bianu reproduce și însemnările marginale ale diferiților posesori ai manuscrisului. Cea mai importantă dintre ele este aceea că manuscrisul a aparținut unui Gheorghe Telalbaș, care îl dăruiește călugărilor de la Căldărușani. La 1813 manuscrisul era proprietatea lui Neculce Logăfătul, iar la o dată ce nu se precizează a lui Nicolae Vlădescu ot Rîmnic sud Vălcé. Unele însemnări sînt din 1819, 1829, 1835 și chiar din 1853.

Toate aceste însemnări dovedesc că manuscrisul a fost copiat în afara mănăstirii, care a intrat în posesia lui mult mai tîrziu, și că a avut o mare și frumoasă circulație, ceea ce, pentru discuția noastră, este foarte important de reținut.

După această lungă, dar necesară introducere a sosit, credem, vremea să aruncăm o scurtă privire și asupra textelor colecției de cugetări, cum le numește Gabriel Strempel, de maxime morale (aforisme), proverbe și ghicitori, cum le desemnează Ioan Bianu.

De fapt, colecția noastră este alcătuită din 3 texte de ghicitoare, socotite ca atare chiar de alcătuitorul ei, și din 117 texte cu diverse „învățături", ca să le denumim cu un termen mai obișnuit în literatura veche.

Ghicitorile vădesc un dezvoltat simț al observației și construcției, atrăgînd atenția prin frumusețea lor. Le reproducem întocmai :

1. Cine este acea făptură care, în orce loc, este prieten la toată lumea și care nu poate să sufere acele dă-ntrinsul? (*Soarele*);
2. Cine este muma care, după ce își dă la lumină copiii săi, îi înghite pre toți cînd să fac mari? (*Marea*)
3. Ce este acel copaci a căruia toate frunzele sînt pă o parte negre și pă ceialtă parte albe? (*Anul*)

Cugetările ce alcătuiesc ceie 117 texte au un conținut divers, în majoritatea cazurilor, cu un caracter evident elaborat, în care sursa livrească, izvorul cărții de învățătură creștină, este ușor detectabilă. Unele dintre ele vin direct din acest izvor și depistarea lui nu întîmpină dificultăți, ca în următorul exemplu : „Aruncă grija ta spre Domnul și el te va sprijini" sau : „Cum nu poate izvorul din curgerea lui să izvorască totodată apă dulce și amară, așa nu poate omul și lui Dumnezeu să placă și pohtele trupului să facă".

https://biblioteca-digitala.ro

Sînt, însă, în această colecție, și construcții ce impresionează prin adîncimea meditației, prin frumusețea și perfecțiunea formulării. Să dăm cîteva exemple și din această categorie :

1. Prietenii ce caută numai folos lor sînt ca clinii tîrgului ce iubesc mai mult oasăle decît pe ceia ce le aruncă ;
2. Fieşcine va lua după măsura care va da ;
3. Dăpărtează-te dă cela ce nu cunoaște dă ce treabă este vrednic, și dă cela ce să sileşte spre lucruri ce sînt mai presus dă puterea lui, și dă cela ce să povățuieşte de pohtele sale, pentru că de vei luoa împreună cu dînsul dobîndă a unii zile, mai pre urmă vei să aibi pricină să te căiești mulți ani ;
4. Teme-te de cela ce să teme dă tine ;
5. După răbdare îndată vine începerea bucurii ;
6. Cînd vorbești, vorbește în chip să nu trebuiască tălmăcire cuvintelor tale ;
7. Căștigarea cea mai scumpă și dă multă prețuire este prietenul credincios ;
8. Nu să cade să te nădăjduiești nălucirilor celor din afară. Pentru că și toba, măcar că face atîta sunet și zgomot, dar este plină dă vînt ;
9. Moartea este odihna săracilor ;
10. Viiața lumii acestiia este o jucărie copilărească ;
11. Nu este minune de a păzi înțeleptul tăcerea între cei războinici, că zgomotul tobelor îneacă potrivirea glasului vioarei ;
12. Pînă a nu vorbi socotește-te ce vor să-ți răspunză cei ce te vor auzi ;
13. Cel ce vorbește multe, niciodată nu grăește lucru bun, dă nu-l va face altul să cunoască că nu vorbește bine.

Ne oprim în acest punct cu lectura textelor din colecția noastră. Chiar și pe marginea acestui esantion, pe care l-am construit furați mai mult de frumusețea gîndurilor expuse decît de normele științifice ce ne-ar fi obligat într-o oarecare măsură la o selecție pe alte criterii, putem face numeroase observații, putem să ne punem întrebări la care, poate, cu greu vom afla un răspuns satisfăcător, răspuns care să nu anuleze chiar de la început însuși temeiul zidirii acestei semnalări a unei vechi și inedite colecții paremiologice. Aceste întrebări, la care nu se poate da dintr-o dată un răspuns cu *da* și *nu*, sînt cam de felul acesta : sînt textele din colecția noastră într-adevăr proverbe ? ; sînt ele autentic populare ?

Răspunsul la aceste două întrebări poate fi lung și ocolit, poate pune în discuție chestiuni fundamentale ale folcloristicii și paremiologiei care, din păcate, nici ele nu sînt pe deplin și satisfăcător clarificate și unanim acceptate. Dar, în cele din urmă, desigur, poate chiar forțînd puțin nota, vom căpăta un răspuns satisfăcător. Nu vom intra acum în această dezbatere.

Ceea ce trebuie reținut, ca un fapt de o însemnătate științifică și culturală excepțională, este existența, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, a unei colecții autonome, unitare, alcătuită în scopuri bine definite, consemnată în scris, cu o circulație activă, ce s-a păstrat și pe care o putem analiza în toate componentele sale.

Și cum colecția noastră nu este singura alcătuire de acest fel, putem considera, cu toate argumentele de rigoare, că începuturile folcloristicii românești, ale interesului pentru cultura populară sînt mult mai vechi decît cum, de obicei, se apreciază în unele lucrări. Și aceasta este iarăși un cîștig științific care merită străduința de a-l releva și răbdarea de a-l recepta în atît de sumara lui expunere.

NECESITATEA ȘI PRIORITATEA UNUI CORPUS PAREMIOLOGIC ROMÂNESC

I. C. CHIȚIMIA

Cu mai bine de un secol în urmă s-a emis progresiv ideea alcătuirii unor *corpusuri folclorice românești*. Se simțea nevoia adunării la un loc a tot ceea ce se înregistrase pînă atunci într-un fel sau altul, pentru a se ști pe ce bază se stă, de asemenea ce și cum să se opereze în continuare cu adunarea și studierea folclorului. Și pentru că înregistrările anterioare nu erau exorbitant de multe și bogate, s-a conceput adunarea și publicarea într-un tot a întregului domeniu de cultură și literatură populară din momentul respectiv.

https://biblioteca-digitala.ro

În acest mod au văzut problema, spre exemplu, Simion Florea Marian, Alexandru Lambrior sau Grigore Tocilescu[1]. Dar realizarea unor asemenea opere nu a avut loc. Culegerile au continuat, materialele s-au înmulțit și un *corpus al întregului folclor* n-a mai avut nici o rațiune să fie întreprins. Astfel a apărut ideea *corpusurilor unor genuri folclorice*, sub presiunea tot mai acută a studiilor despre geneza, izvoarele păstrate și dezvoltarea acestor genuri de creație populară. Fără a mai face considerații de comparatistică universală, notăm pe loc că genul paremiologic s-a pretat cel mai mult la un asemenea *corpus*, iar Iuliu A. Zanne a sesizat faptul și a alcătuit, cu larg sprijin și cu bună viziune științifică, o adevărată *enciclopedie paremiologică românească*, în cele zece volume sistematic întocmite: *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, București, 1895—1903. Cu oricite neajunsuri, opera rămîne monumentală.

În același sens s-a intenționat mai tîrziu un *corpus al baladei românești*, conceput de Ovid Densusianu și reluat de D. Caracostea, ca urmare a interesului suscitat de preocupările și studiile privind valorile creației în acest gen, clasificarea lor diversă de la cercetător la cercetător, importanța deosebită și interpretarea variată a unor capodopere ale baladei[2]. Nu s-a ajuns însă la realizarea unui asemenea *corpus*, care cerea, pe măsura trecerii timpului, un tot mai mare volum de materiale, confirmînd parcă sentința marelui poet grec și om de carte Kallimachos (310 — 240 î.e.n.): „O carte voluminoasă este un mare rău" (el cultiva formele chintesențiale).

În fond, s-a demonstrat practic că pentru *întocmirea de corpusuri* (chiar diverse) genul cel mai apt s-a dovedit a fi paremiologia, și în această direcție s-au realizat, la scară mondială, cele mai multe și inovatoare lucrări, fiind vorba de forme simple, sintagme concentrate în exprimare (*Einfache Formen*, cum bine le numește A. Jolles într-o lucrare a sa din 1929)[3].

Formată din elemente de origine folclorică urcate în limbaj comun, fără deosebire de clasă socială, precum și din sentințe și maxime (emise de capete luminate) coborîte în parte în folclor, paremiologia este singurul gen folcloric devenit bun comun pentru întregul popor, și în acest fel capătă calitatea de etalon-aur cultural, pentru oricare dintre popoare, reprezentînd gîndirea, spiritualitatea și metafora lingvistică locală[4].

Dar pînă la apariția unei lucrări exhaustive, s-au efectuat altele, care pot sta în atenția realizării, în timpul nostru, a unui *Corpus al paremiologiei românești*, pentru a-i găsi acestuia individualitatea. Un asemenea *corpus* se lucrează de mai mult timp la Cluj-Napoca de un colectiv folcloristic, sub coordonarea actuală a colegului Ion Cuceu[5], care știe cum și ce are de făcut acum, cînd sînt depășite anumite impedimente de folosire a materialelor, de colaborare cu specialiștii implicați în lucrare, de concepere în comun a structurii operei. De aceea, aceste pagini nu au de scop să vină cu îndrumări sau să discute liniile structurale ale lucrării (necunoscînd pe cele concepute de autori), ci să treacă în revistă o serie de aspecte referitoare la paremiologie, să emită chiar anumite idei care ar putea să trezească interes.

În secolul al XIX-lea au apărut diverse culegeri de materiale paremiologice, în aria europeană, între care cele ale lui Vladimir I. Dal se remarcă prin integrarea în final a celor

[1] Vezi datele în acest sens în lucrarea noastră *Folcloriști și folcloristică românească*, București, 1968, p. 186, 205, 245.

[2] Cf. D. Caracostea, *Plan de lucru pentru alcătuirea unui corpus al baladei poporane*, în „Buletin informativ, științific și administrativ" (Academia Română), I, 1949, p. 137 — 143; același, *Esquisse d'une typologie de la ballade populaire roumaine*, în „Langue et littérature", bulletin de la section littéraire [de l'Académie Roumaine], IV, nº 1—2, p. 5—11; este un excelent articol teoretic de cum trebuie întocmit critic un *Corpus al baladei românești*, reprodus și în traducere românească în ediția critică a operei folcloristice a lui D. Caracostea, *Poezia tradițională română*, realizată exemplar de D. Șandru, cu o introducere remarcabilă de regretatul Ovidiu Bîrlea, București, 1969, t. II, p. 380 — 387; de reținut și nota cu date exhaustive (p. 380) întocmită de D. Șandru despre *peripețiile corpusului folcloric*.

[3] Carte reeditată în 1957.

[4] Incluzînd gîndirea și experiența umană, în general, după două milenii de emiteri proverbiale ale umanității (proverbul luat aci ca termen generic) s-a putut încerca, în ultimă instanță, sub formă de dicționar, o enciclopedie (nu este singura) organizată alfabetic, pe noțiuni fundamentale de cultură și viață, cum a procedat magistral Maurice Maloux, în *Dictionnaire de proverbes, sentences et maximes*, Paris, Larousse, 1960, 628 p. (noi ediții: 1969, 1972).

[5] Conceput în cadrul Institutului „Arhiva de Folclor a Academiei Române", din Cluj-Napoca, acest corpus are înscris titlul *Dicționarul tezaur al proverbelor și zicătorilor*, ceea ce presupune un conținut exhaustiv.

https://biblioteca-digitala.ro

mai interesante proverbe într-un dicționar interpretativ de forme metaforice și simbolice, adică în limbaj poetic modelat în structuri paremiologice (peste 1000 de proverbe): *Tolkovyj slovar' živogo velikorusskogo jazyka*[6], model de urmat în studiul poeticii paremiologice.

În ceea ce privește conținutul *corpusului paremiologiei românești*, trebuie probabil să convenim că el se poate organiza pe cîteva criterii:

1. Proverbele care au circulat viu și intens în societatea și cultura românească, indiferent de sursa lor.

2. Proverbe intrate incidental și pe cale livrescă în cultura românească, fără răspîndire în mediul general.

3. Proverbe (cele mai interesante) care exprimă alt sens decît cuvintele luate separat sau ale căror termeni devin criptici și de neînțeles dacă nu se face legătura cu elemente de cultură și civilizație veche, cu obiceiuri uitate, termeni care au deci și ei nevoie de explicații (vom reveni cu anumite exemple).

Izvoare pentru o asemenea lucrare există la noi din plin. Pe lîngă opera lui Iuliu Zanne, citată mai sus, se pot aminti prima culegere realizată sub formă de *corpus* de către I. C. Hințescu, *Proverbele românilor* (1877)[7], apoi semnalarea și valorificarea unor vechi înregistrări de proverbe din 1840 și 1847 de către regretatul Vasile Netea, neluate pînă la el în considerație[8], după cum, actualmente, în ediția critică a operei lui Iordache Golescu, elaborată de un colectiv de specialiști, în primul volum sînt valorificate științific de Mihai Moraru proverbele adunate de marele cărturar[9]. Există, firește, numeroase culegeri și studii paremiologice contemporane[10], alături de cele efectuate, foarte probabil, pe teren de autorii *corpusului* proiectat sau de cele recuperate (cînd merită) de aceiași autori din texte necercetate sub acest raport ori din opere literare vechi și noi: cărți populare, literatură religioasă, cronici sau opere înțesate de proverbe, cum sînt cele semnate de Costache Negruzzi, Anton Pann, Ion Creangă etc., de data aceasta multe introduse în asociații poetice inedite și deci de trecut în *grupa a 3-a* cu comentarii speciale, despre care pomeneam mai înainte.

Se poate aminti, în linii mari, și de o istorie, pe etape, a vieții și producției de tipuri paremiologice. Lăsînd la o parte antichitatea și cărțile biblice cu fondul lor paremiologic popular (indiscutabil), în lumea nouă a evului mediu, cînd se cultivă miracolele și legenda hagiografică, proverbul popular, adică de sorginte folclorică, este în floare. În schimb, în secolele XVII și XVIII are loc o mare dezvoltare a maximei culte. Operele vremii o dovedesc pe scena mare europeană. Cele mai multe din aceste producții rămîn „împietrite" în scris și în cărți. O revenire la prețuirea și valorificarea proverbului propriu-zis, în circulație vie, se petrece în secolele XIX și XX, atît sub raportul colecțiilor, cît și al studiilor[11].

[6] Dicționar poetic apărut la Moscova, 3 vol., 1861 — 1868, ediție nouă: Moscova, 4 vol., 1955. În prealabil, lexicograful rus publicase monumentala sa culegere de peste 30 000 de proverbe *Poslovicy russkogo naroda*, Moscova, 1861 — 1862. Și o făcuse la îndemnul lui Aleksander Sergheievici Puşkin, care și-a dat seama de frumusețea și adîncimea de gîndire populară în proverbe (vezi și A. S. Puşkin, *Polnoe sobranie sočinenij*, t.V., Moscova, 1950, p. 421 și urm.). Pentru contextul paremiologic în care se încadrează V. I. Dal cu opera sa, vezi lucrarea noastră *Folclorul românesc în perspectivă comparată*, București, Editura Minerva, 1971, p. 247 — 249.

[7] Apărută la Sibiu, Editura Clozius, 1877, VIII + 210 + V p., această lucrare a fost reeditată critic, cu completări de date istorice, de materie paremiologică, indici etc. de Constantin Negreanu și Ion Bratu, Timișoara, Editura Facla, 1985, 312 p.

[8] Vezi Vasile Netea, *Primele colecții de proverbe românești publicate*, în vol. colectiv *Studii de folclor și literatură*, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 401 — 437; necunoscute lui Iuliu Zanne, prima culegere a apărut la Brașov, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură" a lui G. Barițiu (nr. 35, 36, 37), a doua, datorată lui Alexandru Papiu-Ilarian și unor colaboratori ai săi, *Proverbiuri românești*, a apărut în revista „Ziorile pentru minte și literatură" din Cluj.

[9] Culegerea lui Iordache Golescu s-a păstrat în manuscris: *Pilde, povățuiri i cuvinte adevărate și povești*; din ea a extras proverbe Zanne.

[10] Asemenea culegeri se află trecute minuțios în bibliografia lucrărilor de specialitate (destul de multe), vezi mai recent Gabriel Gheorghe, *Proverbele românești și proverbele lumii romanice*, București, Editura Albatros, 1986, p. 345—374; pentru exemple din izvoare vechi și rare românești, a se vedea și lucrarea noastră *Folclorul românesc . . .*, p. 249 și urm.

[11] Vezi, de exemplu, bibliografia enormă publicată de T. A. Stephens, *Proverb Litterature*, Londra, 1930; B. J. Whitting, *The Origin of the Proverb*, Cambridge, Harvard University, 1931; același, *The Natur.of the Proverb*, Cambridge, Harvard University, 1932; A Taylor, *The Proverb*, Cambridge, 1931; Julian Kryżanowski, *Mądrej głowie dość dwie słowie*,

https://biblioteca-digitala.ro

Culegerile de proverbe care s-au constituit în adevărate corpusuri sînt numeroase și în diferite literaturi naționale, dar nu toate bine sistematizate. Una dintre cele mai bune (nelipsită totuși de neajunsuri), care a devenit bază de reluare și modernizare critică, a fost realizată de polonezul Samuel Adalberg (1868 — 1939), *Księga przysłów polskich* (1889 — 1894), magistral reeditată și completată de Julian Kryżanowski împreună cu elevii săi [12].

Pentru domeniul paremiologiei românești, corpusul ideal va fi conceput și lucrat la Cluj-Napoca, cu un număr colosal de unități proverbiale, după cîte știu peste 150 000, și merită să se găsească fondurile pentru publicarea lui, dată fiind formularea proverbelor întru totul stabilă.

Pentru cele cu semantică specială (față de formularea lingvistică), indiferent de încadrarea lor în structura corpusului (alfabetic sau pe grupe), exegeza este absolut necesară, pentru a înțelege nașterea și înmlădierea lor poetică. Pentru multe din ele am intervenit cu explicația în altă parte [13]. De data aceasta vom da numai cîteva exemple caracteristice. De exemplu, proverbul „Cui pe cui se scoate" pare nelogic în formulare, indiferent de sensul metaforic (nici un cui de fier nu se scoate azi cu altul). Este vorba însă nu de cuiul de azi din metal, ci de cel de lemn de altădată, care încheia bîrne sau bucăți de lemn, prin găuri date cu sfredelul, și se putea înlocui cu altul nou, proptit în capul celui vechi, prin lovituri de mai [14]. În proverb este imprimată o veche civilizație umană, el fiind răspîndit și prin texte de circulație medievală.

Dar dacă un asemenea proverb are o mare difuziune, altele țin cu totul de o arie restrînsă sau foarte restrînsă. Bunăoară, proverbul „Ajunge o măciucă la un car de oale" este de-a dreptul un unicat românesc, dar și în limba română cu circuit extrem de limitat, însemnînd vorba hotărîtă a unui părinte adresată unui copil ca să facă sau să nu uite ceva, adică, în înțeles riguros, „am spus o dată, nu mai repet a două oară" — un fel de admonestare preventivă. Nu se folosește — așa l-am perceput în copilărie, în Albești — Mehedinți — niciodată față de un om matur. Cît este de criptică și neînțeleasă metafora lui se vede și din faptul că folclorista engleză E. B. Mawr l-a transpus în traducere englezească întocmai, fără explicația necesară [15].

Există și sintagme proverbiale care dovedesc funcția de poetizare lingvistică îndeplinită de paremiologie. De exemplu, „N-am făină cît să orbești un șoarece" nu înseamnă „cît să

2 vol., Varșovia, 1960; se comentează și evidențiază originea unui mare număr de proverbe polone în diverse izvoare scrise, comentate de autor; vezi încă E. Otto Mall, *Über die ältesten Sprichwörter-Sammlungen*, în "Proverbium", 6/1966, p. 113 — 120; de asemenea, G. L. Permyakov, *From Proverb to Folk-tale. Notes on the General Theory of Cliché*, Moscova, 1979.

[12] Folosind surse necunoscute de Adalberg, noua ediție a înmulțit materia paremiologică de cîteva ori: *Nowa księga przysłowiowych polskich*, redactor-șef Julian Kryżanowski, redactor adj. și secretar Stanisław Świrko, 3 vol., Varșovia, 1969, 1970, 1972, 920(A — J) + 1165(K — P) + 996(R — Z) p. Volumul al IV-lea (1978, 932 p.), apărut după decesul lui Kryżanowski (1892 — 1976), a fost desăvîrșit de S. Świrko, în colaborare cu Dobrosława Świerczyńska și Sabina Świrko; conține introducerea, bibliografia polonă și străină, vocabular de expresii vechi polone, dialectale și străine, indici. Trebuie notat că Polonia posedă o colecție de materiale paremiologice neobișnuit de bogată, datorată lui Ignacy Bernstein (1826 — 1909), care a donat Academiei Polone, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, peste 4700 de volume, folosite de S. Adalberg, intrate apoi în Biblioteka Jagiellońska de la Cracovia și ajunse actualmente, prin noi achiziții, la peste 6000. Pentru prima parte, vezi Ig. Bernstein și Samuel Abraham Poznański, *Katalog dzieł treści przysłowiowej składających bibliotekę Jg. Bernsteina*, 2 vol., Varșovia, 1900.

[13] Vezi mai ales *Folclorul românesc în perspectivă comparată*, p. 256 și urm.

[14] Larg răspîndit în limbile romanice (vezi Gabriel Gheorghe, *Proverbele românești și proverbele lumii romanice*, nr. 135); el este de circulație mondială; vezi, de pildă, „Ein Keil treibt den andern" în limba germană.

[15] Cf. E. B. Mawr, *Proverbele românilor*, Londra — București, 1882, 64 p. (cu corespondențe în engleză, franceză și germană). Folclorista ajunsese în România, unde s-a interesat de proverbele românești, cu soțul ei, dr. John Barker Mawr, prietenul lui D. Brătianu, determinat de acesta să vină în țară și să profeseze aci, pînă la urmă, medicina; vezi Anastasie Iordache, *Pe urmele lui Dumitru Brătianu*, București, Ed. Sport-Turism, 1984, p. 205 — 206. De fapt, marele patriot român stăruise, în exilul din Anglia, pe lîngă dr. Mawr (a făcut-o și pe lîngă alți englezi) să se deplaseze în Principate, pentru a se informa la fața locului și a milita în presa engleză în favoarea Unirii Principatelor, neagreată de unii diplomați englezi. Plecat spre București în 1858, dr. Mawr s-a stabilit aci definitiv și a căpătat dreptul de a practica medicina.

https://biblioteca-digitala.ro

arunci în ochii unui șoricel", ci „cit să ademenești în cursă un șoricel", deci „a orbi" este egal aici cu „a amăgi", sens clar, nemetaforic, în sintagma slovacă „Nemé v dome ani čo by myš uniesla" (nu-i în casă nici cît a fura un șoarece).

Proverbele românești care necesită comentarii sînt destul de multe, în final însă avansăm ideea că pe lîngă *marele corpus exhaustiv al proverbelor românești* s-ar putea alcătui mai grabnic un *corpus mic, selectiv, al proverbelor românești*, în conținutul căruia ar putea să intre, grupate:

1. Proverbele de circulație universală de tipul „Nu iese fum pînă nu faci foc", „Lupul părul-și schimbă, dar năravul ba", „Corb la corb nu-și scoate ochii" etc., care au luat naștere, cele mai multe independent, din spiritul de observație al omului și nu se datoresc circulației lor, adică împrumuturilor, cum s-a afirmat de unii cercetători.

2. Proverbele de circulație zonală, precum cea balcanică: „Satul arde și baba se piaptănă" sau „Fata-i ca salcia: unde-o pui acolo se prinde" și altele, în care este vorba atît de lucrul inteligenței umane, cît și, în ce privește formularea, de strînse contacte sociale și comunitate de viață locală a popoarelor.

3. Proverbele care, deși inițial de sorginte folclorică, au căpătat circulație vie, difuzate fiind de anumite texte la îndemîna maselor: „Cine sapă groapa altuia cade singur în ea", „Calul de dar nu se caută la dinți" și altele. Cunoașterea, de pildă, a vîrstei unor animale după dinții lor este o știință ancestrală, dar proverbul cu „calul de dar" a circulat intens în evul mediu în numeroase texte și numeroase variante.

4. În sfîrșit, proverbele tipic românești, fie prin naștere locală, fie prin formulare expresivă proprie, ca de pildă: „La Drăgășani și sfinții sînt cu nasurile roșii", „Omului la scîrbă drăgaica îi lipsește", „Lenea doarme și sărăcia o apără de muște" (paremiologic, relația „lene—sărăcie" este universală, dar exprimarea românească este unică), de asemenea, „Cînd îi dai îi fată iapa, cînd îi ceri îi moare mînzul", „Răsare soarele și dacă nu cîntă cocoșul" și multe altele care solicită comentarii [16].

Avantajul unui asemenea corpus constă în posibilitatea de a încerca mai ușor, plecînd de la el, studii comparative, ca similitudini de sens în altfel de exprimare, și a căuta explicația deosebirilor în modul de viață sau în fondul de cultură, diferite, ale popoarelor intrate în cercetare, în fond modalități diverse de cultură și civilizație, detectate și prin paremiologie.

[16] Proverbele în general au formă scurtă și fixă, dar multe dintre ele se pretează la parafrazarea poetică, pe care limbajul vorbitorului dotat o practică. De curînd, prof. D. Popescu-Șiacu, colectînd plante medicinale în comuna Malu cu Flori, jud. Dîmbovița, i-a spus înțeleptei localnice, Elena Pîrcălăbescu, că avusese, cu un timp în urmă, un mare necaz, iar ea a replicat cu o variantă a proverbului „Necazurile (supărările) nu cad pe pietre": „De, domnule profesor, necazurile nu-s pentru bolovani"! Se pare că nici nu este vorba de o simplă parafrazare, ci de o veche variantă, păstrată în limbaj local, dacă se ține seamă și de implicațiile filologice ale termenului *bolovan* (vezi și Al. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Cracovia, 1957, p. 12 — 13).

https://biblioteca-digitala.ro

FLORES SENTENTIARUM

1 Fortuna opes auferre, non animum potest (Soarta poate lua bogăţiile cuiva, nu şi curajul) — Seneca, *Medeea*, 176
2 Nemo liber est qui corpori servit (Nu este liber cel care-i sclavul trupului) — Seneca, *Epistulae*, XCII, 33
3 La manière la plus sûre de se venger d'une injure c'est de la mépriser (Cel mai sigur mod de-a te răzbuna pe o insultă este s-o disprețuieşti) — H. de Vibraye, *Trésor des proverbes français*, p. 237
4 Unde nu-i minte, cu norocul n-ai ce face — V. Popa, *Folclor din Ţara de sus*, 1084
5 Mai bine sărac de avere decît de minte — V. Popa, *op.cit.*, 1138
6 Nemo patriam quia magna est amat, sed quia sua (Nimeni nu-şi iubeşte patria pentru că e mare, ci pentru că e a sa) — Seneca, *Epistulae*, LXVI, 26
7 Nulli sapere casu obtigit (Nimeni n-a ajuns savant numai din întîmplare) — Seneca, *Epistulae*, LXXI, 29
8 Per a saber s'ha de cremar oli (Ca să ştii trebuie să arzi mult petrol) — H. Guitier, *Proverbes et dictons catalans*, p. 244
9 Buono studio rompe rea fortuna (Munca sîrguincioasă înlătură soarta rea) — Fr. D'Ambra, *Proverbi italiani*, p. 178
10 Chi non è savio, paziente e forte, si lamenti di sè, non della sorte (Cine nu are ştiinţă, nu e răbdător şi puternic, să se plîngă de el, nu de soartă) — Fr. D'Ambra, *op.cit.*, p. 253
11 Apprends avec peine, tu sauras avec plaisir (Învaţă cu trudă, vei şti cu satisfacţie) — D'Humière, *Recueil des proverbes*. . . , p. 14
12 Studium generat studium, ignavia ignaviam (Studiul îndeamnă la studiu, lenea la lene) — A. Henderson, *Latin proverbs*, p. 419
13 Ştiinţa este partea cea mai însemnată a fericirii (Sofocle)
14 Per a l'home ocupat no hi ha dia llarg (Pentru omul ocupat nu există zi lungă) — H. Guitièr, *op.cit.*, p. 228
15 Llibre tancat no fa lletrat (Cartea închisă nu te face savant) — H. Guitier, *op.cit.*, p. 240
16 Qui molt llegeix, molt coneix (Cine citeşte mult ştie mult) — H. Guitier, *op.cit.*, p. 258
17 Qui molt dorm poc aprèn (Cine doarme mult învaţă puţin) — H. Guitier, *op.cit.*, p. 228
18 Primer muden muntanyes que gènits (Mai curînd se schimbă munţii decît caracterele) — H. Guitier, *op. cit.*, p. 62
19 Quanto sabes (tens) tanto vales (Cît ştii (ai) atît valorezi (atîtea parale faci) — P. Chaves, *Rifoneiro português*, Q 127
20 Qù il y a beaucoup de titres, il n'y a guère de lettres (Unde sînt multe titluri nu există ştiinţă) — G. Duplessis, *La fleur des proverbes français*, p. 568
21 Qui restreint ses besoins sera d'autant plus libre (Cine-şi restrînge nevoile va fi cu atît mai liber) — Ch. Cahier, *Quelque six mille proverbes*, 942
22 Il vedere è facile, il prevedere è difficile (E uşor de văzut, e greu de prevăzut) — Fr. D'Ambra, *op.cit.*, p. 317
23 Dacă nu ţi se pleacă ţie vremea, pleacă-te tu vremii — G. Munteanu, *Proverbe româneşti*, 1788

Selectare de Gabriel Gheorghe

https://biblioteca-digitala.ro

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

GHIZELA SULIȚEANU, Despre cercetările inter- și intradisciplinare în etnomuzicologie
D. CARACOSTEA, Pentru un corpus al poeziei poporane
H. CULEA și NICOLETA COATU, Etnologia orașului — considerații etnosociologice (un program de cercetare etnologică a urbanului)
I. IONESCU, Personajul doica țigancă, roaba Gherghina, în *Cîntecul despre moartea lui Brâncoveanu*
PAUL LEU, Contribuția lui S. Fl. Marian la elaborarea Dicționarului Academiei
MARIANA BARA, Aromânii — credințe populare
GHEORGHE PAVELESCU, Contribuția folclorului din Transilvania la colecția lui Vasile Alecsandri
PAVEL ȚUGUI, Despre dezvoltarea folcloristicii și etnografiei românești în deceniul 1950 — 1960
IULIAN CHIVU, O secvență-simbol din ritualul funebru în satele de pe Burdea
CONSTANȚA CRISTESCU, Asupra unei ceremonii de primăvară. Semnificații și funcții ale toacei
GHEORGHE PAVELESCU, Romulus Vuia și apicultura
GHEORGHE PAVELESCU, O valoroasă culegere de folclor din 1865
PAMFIL BILȚIU, Alexandru Țiplea — un înaintaș de seamă al folcloristicii românești moderne
OCTAVIAN RADU MAIER, Vatra : o statornicie românească
PAMFIL BILȚIU, Armindenul în zona Lăpuș
LAURA MUREȘAN, Apa „de la vale" între simbol și utilitate

ISSN 0034 — 8198

REF, tom 36, nr. 3—4, p. 105—204, București, 1991

I. P. Universul c. 2521

43 407

Lei 60

https://biblioteca-digitala.ro